

УДК 005.336.4

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ГО «ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ КОНКУРЕНЦІЇ»

№ 4 НАУКОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕЛЕКТ ХХІ»
2014 Заснований у 2010 році. Виходить 6 раз на рік.
Реєстраційне свідоцтво КВ № 19206-9006 ПР від 05.07.2012 р.

Журнал внесено до списку друкованих періодичних видань, що входять до переліку наукових фахових видань України (економічні науки)
(Підстава: наказ №41 Міністерства освіти і науки України від 17.01.2014 р.)

Засновники і видавці: Національний університет харчових технологій
Громадська організація «Інститут проблем конкуренції»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2589 від 17.08.2006 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гуткевич Світлана Олександрівна - головний редактор
доктор економічних наук, професор

Бернат Томаш - доктор, професор (Польща)

Бутнік-Сіверський Олександр Борисович - доктор економічних наук, професор

Воробйов Юрій Миколайович - доктор економічних наук, професор

Єрмошенко Микола Миколайович - доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Іванов Сергій Віталійович - доктор хімічних наук, професор

Киричок Петро Олексійович - доктор технічних наук, професор

Корінько Микола Данилович - доктор економічних наук, професор

Мусіна Аміна Аміржанівна - доктор економічних наук, професор (Казахстан)

Онщенко Ірина Григорівна - доктор політичних наук, професор

Руденко-Сударєва Лариса Володимирівна - доктор економічних наук, професор

Федулова Ірина Валентинівна - доктор економічних наук, професор

Юренієнє Віргінія - доктор, професор (Литва)

Солоха Дмитро Володимирович - відповідальний секретар
доктор економічних наук, доцент

Мова видання: українська, російська, англійська.

Програмні цілі видання: розвиток науки і освіти, популяризація економічних знань, формування економічного типу мислення, інформування наукового середовища про сучасні дослідження та розробки в сфері економіки.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.

Редакційна колегія матеріали не повертає.

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

У разі передруку посилання на журнал «Інтелект ХХІ» обов'язково.

Адреса наукового журналу «Інтелект ХХІ»:

<http://intelligence.org.ua>

E-mail: intelekt21@mail.ru

Технічний секретар – Дунда С.П., к.е.н., доц.

Офіційний сайт <http://intelligence.org.ua>

Підписано до друку 05.09.2014 р. Формат 70x100 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний.

Друк офсетний. Обл. вид. арк. 11,45. Ум. др. арк. 59,4.

Тираж 100 прим. Замовлення № 14-274

Друк з оригінал-макету НТУУ «КПІ» ВПК «Політехніка»

Свідоцтво ДК № 1665 від 28.01.2004 р.

03056, м. Київ, вул. Політехнічна, 14, корп. 15. Тел. (044) 406-81-78

ІНТЕЛЕКТ XXI

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4'2014

З М І С Т

I. СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Ковальський С.

Фінансування спільної аграрної політики Європейського Союзу 6

Пугачов М.І.

Міжнародна торгівля і конкурентоспроможність економіки 17

II. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Саблук П.Т.

Засади трансформаційних процесів в аграрній сфері 25

Бугріменко Р.М.

Проблеми інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі: зарубіжний досвід 37

Завізна Н.С.

Сутність та особливості забезпечення конкурентоспроможності міста 48

Корж О. В.

Причини і наслідки поглиблення проблем зайнятості у сільськогосподарському виробництві 54

Матвєєв В.В.

Структурний аналіз забезпечення виноробних підприємств сировиною 62

III. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Гуткевич С.О.

Державне регулювання як фактор, що впливає на інвестування 70

IV. БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Буковинська М.П.

Формування мотивуючої оплати праці - соціальна відповідальність корпорацій 80

Ковальчук Т. Т., Лук'янов В. С.

Реальні доходи як соціальний фактор розвитку 89

Медведєв М.Г., Мулява О.М.

Математичне моделювання соціально-економічних систем з використанням диференціальних рівнянь 95

Тараненко Г.Г.

Інтелектуалізація праці як чинник розвитку економіки 100

ІНФОРМАЦІЯ

106

ИНТЕЛЛЕКТ XXI

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№ 4'2014

СОДЕРЖАНИЕ

I. МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Ковальский С. Финансирование совместной аграрной политики Европейского Союза	6
Пугачев Н.И. Международная торговля и конкурентоспособность экономики	17

II. НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Саблук П.Т. Основы трансформационных процессов в аграрной сфере	25
Бугрименко Р.М. Проблемы инфраструктурного развития розничной торговли: зарубежный опыт	37
Завизена Н.С. Сущность и особенности обеспечения конкурентоспособности города	48
Корж Е. В. Причины и последствия углубления проблем занятости в сельскохозяйственном производстве	54
Матвеев В.В. Структурный анализ обеспечения винодельческих предприятий сырьем	62

III. ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Гуткевич С.А. Государственное регулирование как фактор, влияющий на инвестиционный процесс	70
--	----

IV. БИЗНЕС И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ

Буковинская М.П. Формирование мотивирующей оплаты труда – социальная ответственность корпораций	80
Ковальчук Т.Т., Лукьянов В.С. Реальные доходы как социальный фактор развития	89
Медведев Н.Г, Мулява О.М. Математическое моделирование социально-экономических систем с использованием дифференциальных уравнений	95
Тараненко А.Г. Интеллектуализация труда как фактор развития экономики	100

ИНФОРМАЦИЯ

106

INTELECT XXI

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 4'2014

CONTENT

I. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Kowalski S.	
Finansowanie wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej Financing the common agricultural policy of the European Union (in Polish)	6
Pugachov M.	
International trade and competitiveness of economics	17

II. NATIONAL ECONOMY

Sabluk P.	
Fundamentals of transformational processes in the agrarian sector	25
Bygrimenko R.	
Problems of infrastructure development of retail trade: international experience	37
Zaviziena N.	
Essence and features to ensure the competitiveness of the city	48
Korzh O.	
Causes and consequences deepens problem of employment in agricultural production	54
Matvieiev V.	
Structural analysis of the providing raw materials of wineries	62

III. INVESTMENT-INNOVATIVE ACTIVITY

Gutkevych S.	
State regulation as a factor of investment process	70

IV. BUSINESS AND INTELLECTUAL CAPITAL

Bukovinska M.	
Formation of motivating wages are social responsibility of corporations	80
Kovalchuk T., Lukyanov V.	
Real income as a social factor of development	89
Medvedev M., Mulyava O.	
Mathematical modeling of socioeconomic systems using differential equations	95
Taranenko A.	
Work intellectualization as a factor of economy development	100

INFORMATION	106
--------------------	-----

УДК 339.7:339.92

Kowalski Sławomir,
dr inż., Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
w Płocku, ПОЛЬЩА

FINANSOWANIE WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ

FINANCING THE COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION

In the initial period of implementation of the Common Agricultural Policy focused on the direct support of the growth of agricultural production. When this is achieved in the 70s of the twentieth century in the context of the evolution of the CAP began, to move away from product support to promote the level of income of the agricultural producer.

At the beginning of the 90s of the twentieth century extended targets supported by the Common Agricultural Policy instruments for rural development (Mc'Sharry reform). Since then, the Common Agricultural Policy are financed through the so-called two pillars. The first one offers support agricultural activities, mainly through the arable area payments annually. The second pillar is the money to support rural development in the current term, made available through the Rural Development Programme for the years 2007-2013.

Key words: common agricultural policy, rural development, financial perspective, funds, the European Union.

ФІНАНСУВАННЯ СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ковальський С.

Спочатку спільна аграрна політика була спрямована на збільшення аграрної продукції. У 70-х роках ХХ століття від підтримки виробництва перейшли до підтримки рівня доходів сільгоспвиробника. На початку 90-х років розширені цілі підтримки при спільній аграрній політиці розвитку аграрних регіонів (реформа Mc'Sharry). До теперішнього часу завдання спільної аграрної політики фінансуються за рахунок так званих двох стовпів. Перший стовп передбачає підтримку сільськогосподарського виробництва, головним чином шляхом оплати щорічних платежів. Другий - це кошти для підтримки розвитку аграрних регіонів у фінансовій перспективі на 2007-2013 роки, доступні в рамках програми розвитку сільських районів.

Ключові слова: спільна аграрна політика, розвиток, аграрні регіони, фінансування, фонди, Європейський Союз.

ФИНАНСИРОВАНИЕ СОВМЕСТНОЙ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Ковальский С.

Первоначально совместная аграрная политика была направлена на увеличение аграрной продукции. В 70-х годах ХХ века от поддержки производства перешли к

поддержке уровня доходов сельхозпроизводителя. В начале 90-х годов расширены цели поддержки при совместной аграрной политике развития аграрных регионов (реформа Mc'Sharry). До настоящего времени задания совместной аграрной политики финансируются за счет так называемых двух столпов. Первый столп предполагает поддержку сельскохозяйственного производства, главным образом путем оплаты ежегодных платежей. Второй – это средства для поддержки развития аграрных регионов в финансовой перспективе на 2007-2013 годы, доступные в рамках программы развития сельских районов.

Ключевые слова: совместная аграрная политика, развитие, аграрные регионы, финансирование, фонды, Европейский Союз.

Wstęp. Perspektywa finansowa to umowa między trzema najważniejszymi instytucjami UE: Radą UE, Parlamentem Europejskim i Komisją Europejską, określająca maksymalne pułapy wydatków, jakie mogą przyjąć budżety roczne UE. W przypadku dwóch pozycji budżetowych, czyli polityki spójności i rozwoju obszarów wiejskich, jest mowa o budżecie wieloletnim, tzn. że mamy do czynienia nie z maksymalnym możliwym pułapem, ale z planem wydatków. Perspektywy finansowe planowane są na kilka lat. Pierwsza perspektywa finansowa tzw. pakiet Delors I obejmowała lata 1989-1993, druga Delors II lata 1994-1999, trzecia Agenda 2000 lata 2000-2006, kolejna 2007-2013, a obecnie obowiązuje perspektywa na lata 2014-2020 [8].

Perspektywa finansowa przekłada priorytety polityczne UE na wielkości budżetowe. Jest jednocześnie instrumentem dyscypliny i planowania budżetowego, ponieważ wielkość wydatków w budżetach rocznych musi uwzględniać pułapy określone właśnie w perspektywie finansowej. Tym samym można przyjąć, że dyscyplina wydatków budżetu UE jest najważniejszym celem perspektywy finansowej. Ponadto ustalanie wydatków w ujęciu wieloletnim zwiększa stabilność budżetu, ponieważ beneficjenci są w stanie przewidzieć poziom tych wydatków w kolejnych latach.

Propozycje perspektywy finansowej w formie rozporządzenia o wieloletnich ramach finansowych przedstawia Komisja Europejska. Następnie Rada w trybie jednomyślnej decyzji może wprowadzić zmiany do propozycji Komisji. Parlament Europejski musi natomiast wyrazić zgodę na przyjęcie rozporządzenia przez Radę. Głosowanie w PE odbywa się bezwzględną większością głosów.

Wyniki badań własnych.

1. Zmiany wydatków na rolnictwo i obszary wiejskich

W ramach WPR stosowane są cztery główne mechanizmy wsparcia rolnictwa:

1. podtrzymywanie cen rynkowych, które prowadzi do kształtowania cen unijnych na poziomie wyższym od cen światowych. Cel ten osiągany jest dzięki stosowaniu instrumentów polityki handlowej (subsydia eksportowe, cła, kontyngenty, itp.), zakupom interwencyjnym, prywatnemu przechowywaniu, zagospodarowaniu nadwyżek poprzez dotowanie konsumpcji, np. mleka i masła czy eliminację z rynku owoców i warzyw.

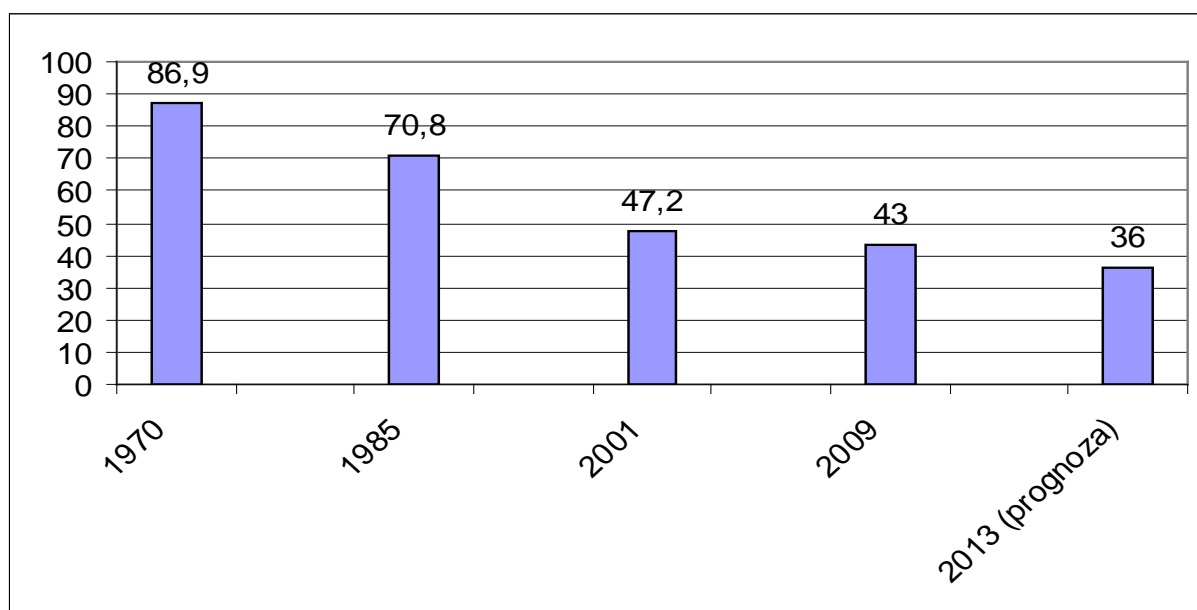
2. ograniczenia ilościowe, czyli tzw. kwoty produkcyjne (cukier i izoglukoza, mleko, skrobia ziemniaczana, len i konopie na włókno, tytoń, susz paszowy, pomidory do przetwórstwa, powierzchnie bazowe i plony referencyjne dla zbóż, roślin oleistych i wysokobiałkowych, limity premii dla bydła i owiec) stosowane w połączeniu z podtrzymywaniem cen i/lub płatnościami bezpośrednimi. Polegają na ograniczaniu produkcji na poziomie niższym od tego, jaki miałby

miejsce bez stosowania tego mechanizmu, co zapobiega zakłóceniom na rynkach oraz ogranicza wydatki Wspólnoty na subsydiowanie eksportu.

3. bezpośrednie podtrzymywanie dochodów rolniczych (płatności bezpośrednie) polega na przekazywaniu producentom rolnym określonych środków finansowych ponad to, co uzyskują ze sprzedaży swych produktów na rynku.

4. wsparcie działań z zakresu rozwoju obszarów wiejskich mające na celu przemiany strukturalne w rolnictwie i jego otoczeniu. Realizowane w ramach tzw. środków towarzyszących WPR, do których należą: renty strukturalne, zalesienia terenów rolnych, programy rolno-środowiskowe oraz pomoc dla gospodarstw zlokalizowanych na obszarach o warunkach niekorzystnych dla prowadzenia działalności rolnej, a także instrumentów sprzyjających modernizacji gospodarstw oraz dywersyfikacji działalności rolnej i rozwoju wsi [2].

Od ponad 40 lat wspólna polityka rolna (WPR) jest najważniejszym obszarem wspólnej polityki Unii Europejskiej. WPR zawsze pochłaniała dużą część wydatków z budżetu UE, nawet jeśli kwota ta od kilku lat stale maleje. Rolnictwo jest najbardziej wspieranym działem gospodarki w UE, chociaż jego udział w tworzeniu PKB UE-15 wynosił w 2005 r. 1,3%, a ludność utrzymująca się z pracy w rolnictwie to 3,8%. W 1971 r. wydatki na rolnictwo stanowiły 79,6% budżetu Wspólnoty, natomiast w roku 1988r. - 67,3%. Tak wysokie wsparcie miało wpłynąć na poprawę samowystarczalności żywnościowej Unii. Poziom wydatków ulegał stopniowemu zmniejszeniu w wyniku kolejnych reform WPR. Środki przeznaczone na rolnictwo w 2001r. stanowiły 47,2% całości budżetu UE (wykres 1).

Wykres 1. Udział wydatków na WPR w budżecie wspólnotowym (%).

Źródło: [5]

Zmianie uległa również struktura wydatków rolnych. Najwyższy poziom wsparcia do lat 90. koncentrował się na działaniach interwencyjnych i subsydiach eksportowych, które stanowiły 90,7 proc. wydatków. Po roku 1992 największy udział w budżecie unijnym mają płatności bezpośrednie.

W 2000 r. wynosiły 61 proc. wydatków, podczas gdy subsydia eksportowe – 14%, przechowalnictwo – 2%, rozwój wsi - 10% oraz inne – 13%.

Znaczące wydatki budżetowe wyrastają z zaszłości historycznych, kiedy rolnictwo uzyskiwało duże wsparcie, którego celem był wzrost produkcji rolnej i osiągnięcie samowystarczalności żywnościowej. Wówczas wydatki budżetowe na rolnictwo sięgały nawet 79,6%, jak to było w 1971 r. Punktem zwrotnym w polityce rolnej okazały się reformy zapoczątkowane w latach 80. (zamrożenie poziomu wspieranych cen rolnych, kwoty mleczne, opłaty współodpowiedzialności), które doprowadziły do poważnego obniżenia wydatków na rolnictwo do 67,3% w 1988 r. Reformy WPR z 1992 r. oraz z 2000 r. jeszcze bardziej ograniczyły wydatki budżetowe UE na rolnictwo, które wynosiły ok. 45 – 47%.

Działania związane z rozwojem wsi stanowiące tzw. 2 filar WPR konsumują obecnie 10% całości środków przeznaczonych na rolnictwo. Udział tych wydatków w strukturze budżetu na rolnictwo będzie wzrastał systematycznie poprzez zastosowanie mechanizmów regulujących wydatkowanie płatności bezpośrednich jak np. modulacja oraz nieuniknionej reformy WPR wynikającej rozszerzenia UE o nowe kraje z Europy Środkowo-Wschodniej oraz ze zobowiązań UE wobec WTO.

Instrumentem prawnym służącym finansowaniu Wspólnej Polityki Rolnej był do 2007 r. Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnych. Ze względu na dwoisty charakter WPR, obejmującej wsparcie mechanizmów rynkowych (tzw. pierwszy filar WPR) oraz polityki strukturalnej (dotyczy II filara WPR, czyli rozwoju obszarów wiejskich), w Funduszu były wyodrębnione dwie Sekcje, tj. Gwarancji i Orientacji. Od 2007r. Fundusz ten został zastąpiony przez dwa nowe, tj. Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich (finansowanie działań z zakresu polityki rozwoju wsi) oraz Europejski Fundusz Gwarancji Rolnej (finansowanie działań z zakresu tzw. I filara WPR).

Sekcja Gwarancji i Orientacji funduszu EAGGF

Fundamentem prawnym systemu finansowania Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) jest Art. 40 ust. 4 Traktatu Rzymskiego, przewidujący powstanie jednego lub kilku funduszy orientacji i gwarancji. Pomimo tego, że początkowo Komisja proponowała utworzenie odrębnych funduszy dla każdego rynku rolnego, w 1962 r. powołano tylko jeden fundusz - Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie (EAGGF) (Rozporządzenie Rady nr 25/62). Podstawowym celem jego utworzenia było finansowanie WPR na podstawie zasady solidarności finansowej. Ze względu na dwoisty charakter wspólnotowej polityki rolnej, obejmującej politykę rynkową i politykę strukturalną, w Funduszu wyodrębniono dwie sekcje - Gwarancji i Orientacji.

Zasadniczą część wydatków Funduszu stanowiły wydatki **Sekcji Gwarancji** związane z bieżącym finansowaniem:

- działań rynkowych: interwencji rynkowej, płatności bezpośrednich czy subsydiów eksportowych.
- wydatków związanych z ochroną środowiska i zachowaniem naturalnego krajobrazu wiejskiego, wydatki związane z zalesianiem oraz koszty wcześniejszych emerytur.

Sekcja Orientacji finansowała przemiany strukturalne w rolnictwie, czyli wspierała działania długofalowe, wieloletnie, mające na celu:

- modernizację gospodarstw rolnych,
- wzmocnienie ich konkurencyjności,

- poprawę struktur rolnych,
- pomoc finansową dla młodych rolników,
- poprawę przetwórstwa i marketingu produktów rolnych.

Sekcja ta wspierała także finansowe przedsięwzięcia ukierunkowane na rozwój obszarów wiejskich o niskim poziomie rozwoju oraz ulepszanie struktury technicznej związanej z rolnictwem, a także działania związane z zachowaniem i ochroną dziedzictwa kulturowego wsi [3].

Odmienne były zasady finansowania w ramach obu sekcji. Wydatki na podtrzymywanie rynków rolnych miały charakter obligatoryjny, a więc były w całości finansowane przez Sekcję Gwarancji. Tymczasem wydatki strukturalne były współfinansowane (na zróżnicowanych zasadach, w zależności od rodzaju przedsięwzięcia) przez Sekcję Orientacji i kraje członkowskie. Ponadto, Sekcja Orientacji była tylko jednym z kilku elementów finansowania polityki strukturalnej UE. Pozostałymi źródłami były: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF), Europejski Fundusz Socjalny (ESF) oraz Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa (FIFG). Na mocy Traktatu z Maastricht utworzono także Fundusz Spójności (CF), którego środki miały ułatwić przygotowanie się krajów najuboższych do spełnienia wymogów planowanego następnego etapu zbliżenia: unii gospodarczo-monetarnej. Zasadnicze zmiany w systemie finansowania WPR przyniosło Rozporządzenie Rady nr 729/70 zastąpione następnie przez Rozporządzenie Rady 1258/1999. Mechanizm finansowania wydatków przeznaczonych na potrzeby WPR został zmieniony - zamiast dotychczasowych refundacji przez Fundusz wydatków poniesionych przez budżety krajowe, wprowadzono system zaliczek na poczet planowanych wydatków. Pomogło to ustalić w budżecie Wspólnot określoną sumę środków na dany rok, na z góry określone cele, na podstawie corocznie przedkładanej przez państwa członkowskie preliminarza.

Dystrybucją wydatków z Sekcji Gwarancji zajmują się tzw. agencje płatnicze. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady nr 1258/1999 państwa członkowskie zobowiązano do przekazywania Komisji informacji nt. wyznaczonych agencji płatniczych (m.in. nazwa agencji oraz jej statut). Agencje takie muszą gwarantować, że wypłata środków odbywa się przy spełnieniu odpowiednich wymogów wspólnotowych, wypłacone środki są odpowiednio zaksięgowane, a raport o działalności agencji przekazany jest w odpowiednim czasie Komisji. Ponadto, agencje muszą dysponować dokumentami, na podstawie których dokonano płatności oraz dokumentami stwierdzającymi przeprowadzenie zaleconych kontroli finansowych, opisującymi wyniki kontroli oraz podjęte w rezultacie takich kontroli działania. Państwa członkowskie są zobowiązane do regularnego przesyłania Komisji informacji nt. wydatków i szacunków odnośnie potrzebnych środków finansowych, a także roczne bilanse finansowe wraz z informacjami niezbędnymi do dokonania rozliczenia. Komisja wypłaca krajom członkowskim miesięczne zaliczki na poczet już dokonanych wydatków agencji płatniczych. Do momentu wypłacenia zaliczek, koszty finansowania WPR ponoszą kraje członkowskie. Zaliczki wypłacane są nie później niż 3-go dnia roboczego miesiąca następującego po miesiącu, w którym miały miejsce wydatki. Jeśli Komisja uzna, że część wydatków poczyniono niezgodnie z regułami wspólnotowymi, może zażądać zwrotu nadpłaconych zaliczek. Zwrot zaliczek nie jest natychmiastowy, ponieważ najpierw obie strony starają się dojść do porozumienia. Jeśli do takiego porozumienia strony nie dojdą, kraj członkowski może poprosić o rozpoczęcie 4-ro miesięcznej procedury mediacyjnej, której wynikiem jest raport przedstawiany Komisji i na tej podstawie podejmowana jest ostateczna decyzja. W takich wypadkach Komisja

bierze pod uwagę stopień naruszenia zasad wspólnotowych oraz skutki finansowe (straty) dla Wspólnoty.

Agencje płatnicze są skrupulatnie kontrolowane. Kontroli na miejscu dokonują kontrolerzy mianowani przez Komisję. Mają oni dostęp do wszystkich informacji i dokumentów związanych z wydatkami finansowanymi przez EAGGF. W kontroli mogą brać udział urzędnicy kraju, w którym dokonywana jest kontrola.

Rozporządzenie Komisji nr 1663/95 podaje m.in. szczegóły dotyczące utworzenia agencji płatniczej i pełnionych przez taką agencję funkcji. Powołanie agencji odbywa się na podstawie odpowiedniej ustawy, która określa zakres kompetencji agencji, jej obowiązki i zakres odpowiedzialności oraz określa jej strukturę administracyjną.

Agencja płatnicza spełnia trzy podstawowe funkcje związane z wydatkami w ramach Sekcji Gwarancji:

- **autoryzuje płatności** - ustala wysokość należnych płatności zgodnie z regułami wspólnotowymi;

- **realizuje płatności** - wystawia instrukcję do banku agencji lub rządowego biura wypłat w celu wypłaty na rzecz osób występujących z roszczeniem;

- **księguje płatności** - rejestruje płatności w formie elektronicznej, przygotowuje ich zestawienia, w tym miesięczne i roczne deklaracje dla Komisji Europejskiej; ponadto, zapisuje dane dotyczące zapasów interwencyjnych, nie rozliczone zaliczki i rejestruje dłużników.

Na ogół, poza agencją, funkcjonują:

- **jednostka audytu wewnętrznego** - sprawdzająca efektywność działania systemu kontroli wewnętrznej agencji; jednostka ta jest niezależna od innych jednostek w agencji i zdaje sprawozdanie ze swej działalności bezpośrednio przed zarządem agencji;

- **jednostka techniczna** - zajmująca się weryfikacją faktów dotyczących płatności (sprawdza jakość i charakterystykę produktu, zwierząt gospodarskich, ziemi itd., datę dostawy, przetworzenie na inny produkt i prowadzi inne kontrole natury technicznej).

Sekcja Orientacji, Fundusze Strukturalne

Sekcja Orientacji funduszu EAGGF finansuje działania z zakresu rozwoju wsi na obszarach Celu 1. Sekcja Orientacji jest jednym z Funduszy Strukturalnych i płatności z tejże Sekcji są unijnym wkładem w „projekt - inwestycję” realizowaną przez osobę fizyczną lub prawną i odpowiadającą strategii zatwierdzonej przez Komisję w ramach wieloletniego programu operacyjnego. Jeśli chodzi o wymogi formalne odnośnie wdrażania realizowanych programów, przepisy UE pozostawiają swobodę krajom członkowskim w tym zakresie. W rezultacie wymogi te zależą od struktury administracyjnej danego państwa członkowskiego.

Transfer środków przez Komisję Europejską musi być wstępnie przedstawiony we Wspólnotowych Ramach Wsparcia w dziale dotyczącym finansów. Przelew środków unijnych dokonywany jest na rzecz krajowego, regionalnego ciała specjalnie wyznaczonego przez zainteresowane państwo członkowskie w ciągu 2 miesięcy od dnia otrzymania właściwie sporządzonego wniosku. Płatności są realizowane zgodnie z zatwierdzonymi planami finansowymi.

Od 1 stycznia 2000 r. wprowadzono 6. letnie plany finansowania w ramach Sekcji Orientacji. Plan finansowy zawiera informacje dotyczące źródeł finansowania, z uwzględnieniem udziału środków UE, krajowych lub zagranicznych środków publicznych, środków prywatnych oraz pozostałych środków (np. pochodzących z międzynarodowych instytucji finansowych takich jak

Europejski Bank Inwestycyjny). Każdy wieloletni plan finansowy zawiera roczne transze, według których wypłacane są środki finansowe. Jest to realizowane w następujący sposób:

- pierwsza zaliczka w wysokości 50% wkładu UE zostaje przekazana na rachunek państwa członkowskiego w momencie podpisania zobowiązań finansowych na dany rok;
- druga zaliczka w wysokości 30% przekazywana jest na rachunek państwa członkowskiego w momencie gdy zostanie udowodnione, że wydana została połowa pierwszej zaliczki;
- pozostałe 20% wypłacane jest, gdy wydatki państwa członkowskiego osiągną poziom zapisany w planie finansowym. Aby otrzymać tę część płatności, państwo członkowskie jest zobowiązane do przedstawienia Komisji świadectwa wydatkowania środków, roczny raport dotyczący postępów w implementacji programów oraz zaświadczenie kompetentnych władz o prawdziwości powyższych dokumentów.

Wysokość kolejnej transzy oraz płatności zależą od postępów w realizacji projektów. Współfinansowane mogą być jedynie te projekty, które spełniają warunki, określone w odpowiednich Rozporządzeniach (np. 1257/99) i jednocześnie określone w Traktacie warunki konkurencji, procedury zamówień publicznych, ochrony środowiska i jednakowych praw dla kobiet i mężczyzn.

W ramach systemu kontroli, państwo członkowskie jest zobowiązane do kontrolowania przynajmniej 5% wydatków unijnych w celu zapewnienia efektywności systemu oraz sprawdzenia wiarygodności deklaracji o dokonanych wydatkach. Państwo członkowskie ponadto musi zapobiegać nadużyciom finansowym, a w przypadku ich wykrycia stosować odpowiednie kary. W takiej sytuacji kraj członkowski musi odzyskać utracone środki finansowe. Oprócz tego przedstawiciele Komisji mogą dokonywać lub zlecać dokonanie kontroli w terenie, przy zapewnieniu wszelkiej pomocy ze strony państwa członkowskiego.

2. Zmiana sposobu finansowania WPR i rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007-2013

W myśl rozporządzeń finansowych Komisja Europejska jest odpowiedzialna za wykonanie budżetu pod kontrolą Trybunału Obrachunkowego i Parlamentu Europejskiego. Dzieje się tak na mocy artykułu 317 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. W praktyce znaczna część środków unijnych jest zarządzana wspólnie przez Komisję i państwa członkowskie, np. środki przeznaczone na rolnictwo i politykę regionalną. KE zatwierdza ogólne programy przygotowywane przez państwa członkowskie, na podstawie których następuje wydatkowanie środków, jak również rezerwuje sobie prawo do kontroli wydanych pieniędzy. Natomiast kraje członkowskie same decydują, na jakim poziomie i jaka instytucja będzie przydzielać środki na konkretne projekty. Takie wspólne zarządzanie pieniędzmi obejmuje ponad 75% budżetu UE (tabela 1).

Komisja Europejska samodzielnie zarządza ponad 22% wydatków budżetowych. Pozostaje około 2% środków, które są wydawane przez państwa trzecie i inne organizacje, którym KE powierza wykonanie budżetu (np. Polska, jako państwo trzecie, otrzymywała środki płynące z programów PHARE, ISPA i SAPARD w okresie przedakcesyjnym). Do tej kategorii zalicza się również pieniądze przekazywane organizacjom międzynarodowym na pomoc humanitarną.

Kształt polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 został określony podczas ustaleń Rady Europejskiej w Lizbonie (2000 r.), w Goteborgu (2001 r.), a także na konferencji w Salzburgu (2003 r.).

Przestawiony poniżej schemat 1 prezentuje wprowadzone w okresie programowania na lata 2007-2013 zmiany w sposobie finansowania oraz zaklasyfikowania w budżecie UE wydatków na rolnictwo i obszary wiejskie.

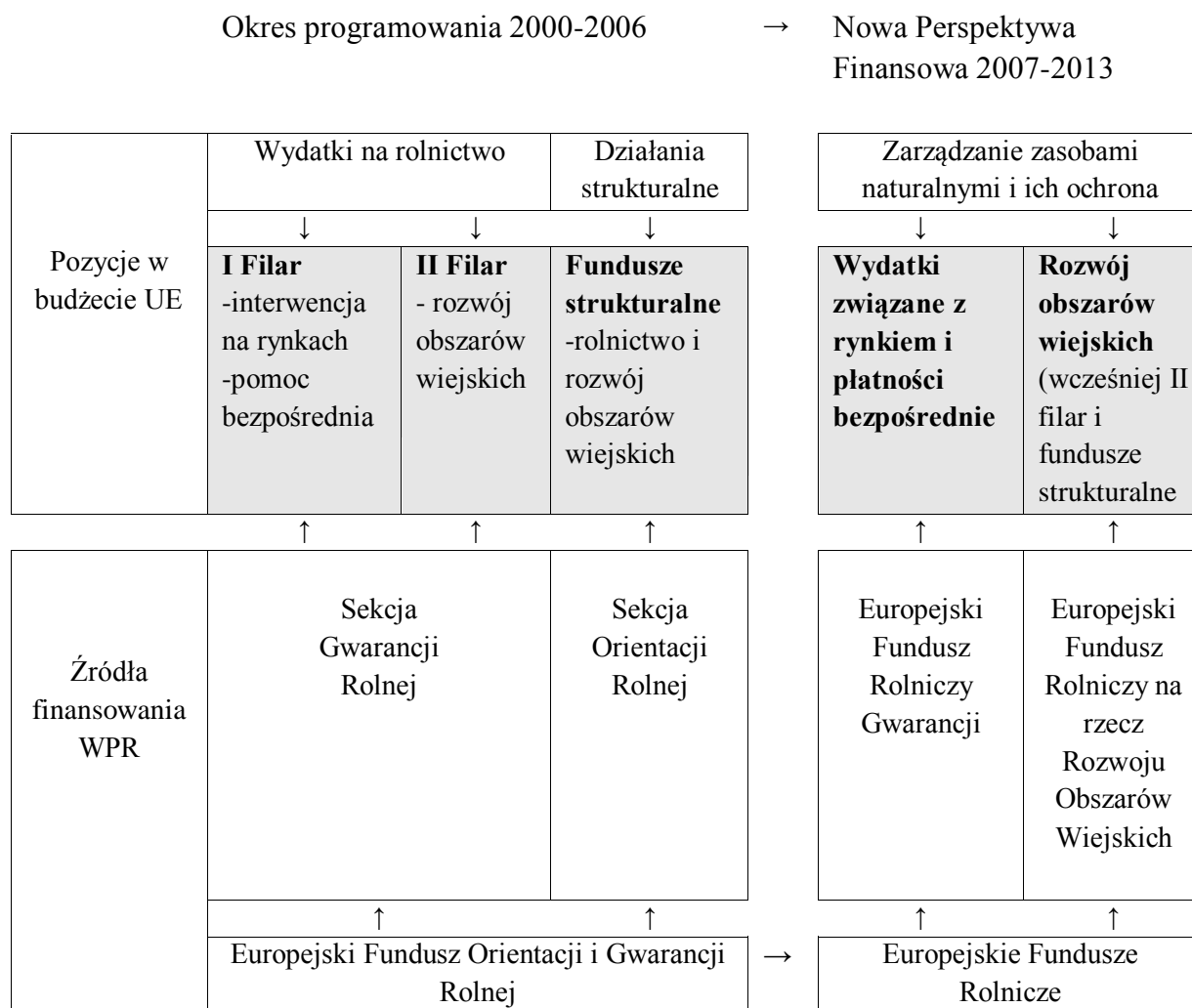
Tabela 1. Budżet UE na lata 2007-2013 (w mld euro)

Środki na zobowiązania	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ogółem 2007-2013
<i>1. Trwały wzrost</i>	53 979	57 653	61 696	63 555	63 638	66 628	69 621	436 770
Konkurencyjność na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia	8 918	10 386	13 269	14 167	12 987	14 203	15 433	89 363
Spójność na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia	45 061	47 267	48 427	49 388	50 651	52 425	54 188	347 407
<i>2. Zarządzanie zasobami naturalnymi i ich ochrona</i>	55 143	59 193	56 333	59 955	60 338	60 810	61 289	413 061
w tym: wydatki związane z rynkiem i płatności bezpośrednie	45 759	46 217	46 679	47 146	47 617	48 093	48 574	330 085
<i>3. Obywatelstwo, wolność, bezpieczeństwo i sprawiedliwość</i>	1 273	1 362	1 518	1 693	1 889	2 105	2 376	12 216
Wolność, bezpieczeństwo i sprawiedliwość	637	747	867	1 025	1 206	1 406	1 661	7 549
Obywatelstwo	636	615	651	668	683	699	715	4 667
<i>4. UE jako partner na arenie międzynarodowej</i>	6 578	7 002	7 440	7 893	8 430	8 997	9 595	55 935
<i>5. Administracja ⁽¹⁾</i>	7 039	7 380	7 525	7 882	8 334	8 670	9 095	55 925
<i>6. Wyrównania</i>	445	207	210					862
<i>Środki na zobowiązania ogółem</i>	124 457	132 797	134 722	140 978	142 629	147 210	151 976	974 769
<i>jako % DNB</i>	1,00%	1,05%	1,01%	1,10%	1,06%	1,08%	1,05%	1,05%
<i>Środki na płatności ogółem</i>	122 190	129 681	120 445	134 289	134 263	141 273	143 153	925 294
<i>jako % DNB</i>	1,00%	1,05%	1,01%	1,10%	1,06%	1,08%	1,05%	1,05%
<i>Dostępny margines</i>	0,24%	0,19%	0,23%	0,14%	0,18%	0,16%	0,19%	0,19%
<i>Pułap zasobów własnych jako %DNB</i>	1,24%	1,24%	1,24%	1,24%	1,24%	1,24%	1,24%	1,24%

(1) Wydatki na emerytury zawarte w pułapie dla niniejszej pozycji oblicza się po odliczeniu składek pracowniczych dla odpowiedniego systemu maksymalnie do 500 mln EUR według cen z roku 2004 na lata 2007-2013.

Źródło: Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Budżetu

Od 2007 r. wydatki na rolnictwo są finansowane ze środków pochodzących z dwóch funduszy stanowiących część budżetu ogólnego UE: Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG), z którego finansowane są dopłaty bezpośrednie dla rolników i działania regulujące rynki rolne, takie jak środki interwencyjne i refundacje wywozowe, oraz Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), z którego finansowane są programy rozwoju obszarów wiejskich w państwach członkowskich. Oba fundusze ustanowiono rozporządzeniem Rady (WE) nr 1290/2005 z dnia 21 czerwca 2005 r. w sprawie finansowania Wspólnej Polityki Rolnej, wprowadzającym jednolite ramy prawne dla finansowania wydatków w ramach WPR.

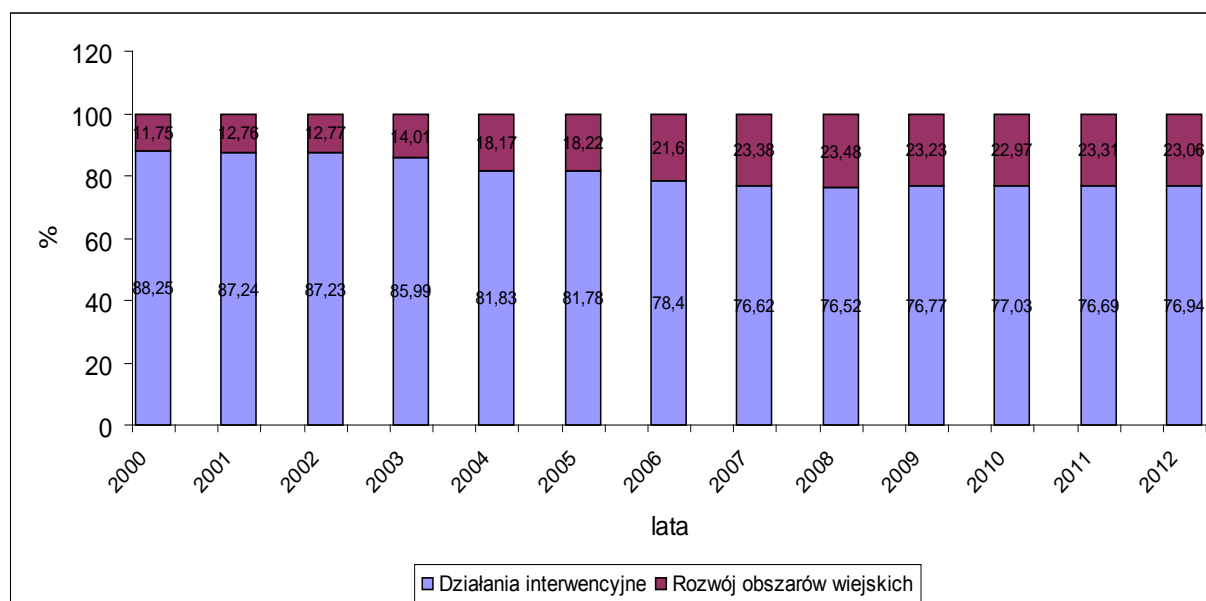
Schemat 1. Zmiany sposobu finansowania WPR w Nowej Perspektywie Finansowej 2007-2013

Źródło: P. Bajek i in., WPR. Nowoczesna polityka rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa 2007, s. 71.

O wzrastającej roli obszarów wiejskich w polityce UE najmocniej świadczą zmiany dokonane w rozdysponowaniu środków pomiędzy oba filary (wykres. 2). Udział wydatków na rozwój obszarów wiejskich (bez modulacji) w wydatkach na rolnictwo ogółem wzrósł w 2007 r. o ok. 9,5% w porównaniu z rokiem 2000 (łącznie środki przeznaczone na II filar i Sekcję Orientacji stanowiły ok. 11,75% całego EAGGF). Uwzględniając kwoty wynikające z modulacji (od 2006 r.) wzrost udziału procentowego wydatków na rozwój obszarów wiejskich w wydatkach na rolnictwo ogółem wyniósł ponad 11,6% w 2007 r. w porównaniu z 2000 rokiem.

3. WPR w perspektywie finansowej 2014 - 2020

Uzgodnienia szefów państw na Szczycie Europejskim (8 lutego 2013) oraz przyjęty kompromis Rady Ministrów Rolnictwa UE (26 czerwca 2013) dają możliwość przesunięcia do 25% środków z II filara WPR na płatności bezpośrednie oraz uzupełnienia płatności z budżetu krajowego.

Wykres 2. Udział wydatków na działania interwencyjne i rozwój obszarów wiejskich w wydatkach na rolnictwo w latach 2000-2012 (%)

Źródło: [1].

Płatności bezpośrednie po 2013r. będą zwiększone poprzez przesunięcie do 25% środków z II filaru WPR oraz wsparcie krajowe. Jednocześnie budżet krajowy uzupełni środki na PROW. Również z budżetu krajowego zapewnione zostanie odpowiednie współfinansowanie funduszu PROW.

W ramach Umowy Partnerstwa, przewiduje się także odpowiednie wsparcie dla obszarów wiejskich w ramach polityki spójności - na rozwój infrastruktury, rynku pracy i usług publicznych.

W okresie 2007-2013 budżet UE dla Polski na wspólną politykę rolną wyniósł 28,6 mld euro, w cenach bieżących. Stosowanie cen bieżących jest podejściem właściwym, gdyż w cenach bieżących wypłacane są środki z WPR oraz kwoty wsparcia dla rolników określane w decyzjach administracyjnych.

Przewidywany budżet unijny na WPR w Polsce na lata 2014-2020 wyniesie 32,1 mld euro. W nowej perspektywie finansowej 2014-2020 w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Polska uzyska o około 12% więcej unijnych środków na rolnictwo niż otrzymała w latach 2007-2013 (tabela 2).

Tabela 2. Proponowane środki dla Polski w ramach płatności bezpośrednich i rozwoju obszarów wiejskich z budżetu UE w latach 2014-2020 (mln EUR, ceny bieżące)

Rodzaj wsparcia	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Łącznie 2014-2020
Płatności bezpośrednie	2970	2987	3005	3022	3042	3062	3062	21148
Rozwój obszarów wiejskich	1571	1570	1569	1567	1565	1564	1562	10968
Łącznie płatności i PROW	4541	4567	4573	4589	4607	4625	4623	32116

* wartości w cenach bieżących zostały obliczone w MRiRW na podstawie danych w cenach stałych z 2011 r. podanych przez KE.

Źródło: Dane na podstawie materiałów KE i Rady, dokument: Płatności Bezpośrednie - nr 7772/13 z dnia 10 kwietnia 2013 r. oraz Rozwój Obszarów Wiejskich - nr 10235 z dnia 3 czerwca 2013 r

Wnioski. W początkowym okresie wdrażania Wspólna Polityka Rolna koncentrowała się na bezpośrednim wsparciu wzrostu produkcji rolnej. Po osiągnięciu tego celu w latach 70-tych XX wieku w ramach ewolucji WPR zaczęto odchodzić od wspierania produkcji na rzecz wspierania poziomu dochodów producenta rolnego. Z początkiem lat 90-tych XX wieku rozszerzono cele wspierane przez instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej o rozwój obszarów wiejskich (reforma Mc'Sharry-ego). Od tego czasu zadania Wspólnej Polityki Rolnej są finansowane za pośrednictwem tzw. dwóch filarów. Pierwszy z nich oferuje wsparcie działalności rolniczej, głównie za pośrednictwem wypłacanych corocznie dopłat obszarowych. Drugi filar, to pieniądze na wspieranie rozwoju obszarów wiejskich, w obecnej perspektywie dostępne za pośrednictwem Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 - 2013.

Pieniądze na realizację celów Wspólnej Polityki Rolnej pochodzą ze specjalnych funduszy. Do 2006 r. WPR obsługiwany był z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej, a od 2007 r. Wspólna Polityka Rolna finansowana jest z dwóch funduszy: Europejskiego Funduszu Gwarancji Rolnej oraz Europejskiego Funduszu Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

1. Bajek P. *WPR. Nowoczesna polityka rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich* / P. Bajek. – Warszawa: Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, 2007.

2. Jurcewicz A. *Wspólna Polityka Rolna. Zagadnienia prawne* / A. Jurcewicz. – Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2004.

3. Jurcewicz A. *Polityka rolna Wspólnoty Europejskiej w świetle ustawodawstwa i orzecznictwa* / A. Jurcewicz, B. Kozłowska, E. Tomkiewicz. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2005.

4. Kowalski A. *Nowa polityka rolna UE – kontynuacja czy rewolucja?* / A. Kowalski, M. Wigier, M. Dudek. – Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, nr 99, 2014.

5. Stankiewicz D. *Wspólna Polityka Rolna po roku 2013* / D. Stankiewicz. – Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych Indos, 2010.

6. *Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa* - www.arimr.gov.pl

7. *Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi* - www.mrirw.gov.pl

8. *Budżet Unii Europejskiej, data dostępu 15.12.2013* - www.msz.gov.pl,

УДК 339.5

Пугачев Н.И.,

д.э.н., профессор,

заместитель директора по научной работе,

ННЦ «Институт аграрной экономики» НААН України, г. Киев

МЕЖДУНАРОДНАЯ ТОРГОВЛЯ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЭКОНОМИКИ

Проанализирована динамика развития торговли через ее экспортную составляющую до и после вступления в силу правил ВТО. Показана связь между ростом объемов торговли с увеличением ВВП стран с разным уровнем экономического развития. Выполнен анализ развития мирового экспорта, изменений объемов экспорта продовольственных товаров и причины этого.

Ключевые слова: международная торговля, теории, конкурентоспособность, экономика, ВТО, экспорт.

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ

Пугачов М.І.

Надано аналіз динаміки розвитку торгівлі через її експортну складову до та після вступу в силу правил СОТ. Показаний зв'язок між зростанням обсягів торгівлі зі збільшенням ВВП країн з різним рівнем економічного розвитку. Виконано аналіз розвитку світового експорту, змін обсягів експорту продовольчих товарів та причини цього.

Ключові слова: міжнародна торгівля, теорії, конкурентоспроможність, економіка, СОТ, експорт.

INTERNATIONAL TRADE AND COMPETITIVENESS OF ECONOMICS

Pugachov M.

The dynamics of trade through its export component before and after the entry into force of the WTO rules. The relationship between the growth in trade volumes with an increase in GDP of countries with different levels of economic development. The analysis of world exports, changes in the volume of exports of food products and their reasons. One of the main driving forces of increasing the competitiveness of the economy of each country and its individual subjects, is international trade. Main trade rules adopted by the World Trade Organization. The purpose of WTO member countries is to create favorable conditions for the development of mutual trade which contributes to the competitiveness of products and increase the supply of goods to consumers.

Keywords: international trade, theory, competitiveness, economy, WTO, export.

Постановка проблеми. Одной из главных движущих сил повышения конкурентоспособности экономики каждой страны и отдельных ее субъектов, является международная торговля. Основные правила торговли приняты Всемирной организацией торговли (ВТО). Ныне ВТО объединяет 159 стран всех континентов планеты. Их целью является создание выгодных условий для развития взаимной торговли, которая способствует повышению конкурентоспособности продукции и увеличению предложения товаров для потребителей.

Анализ последних исследований и публикаций. Оценка развития торговли – предмет многих исследований. Так, например, Д.Г. Лукьяненко считает, что международная торговля является в целом ключевым параметром экономической глобализации [1]. В 2005 году в Докладе ООН о развитии человека подчеркнуто, что необходимо усилить многостороннее сотрудничество в сфере торговли, которая проходит глубокие глобальные изменения [2].

Анализ развития мировой торговли за 1947–2012 гг. позволил украинским исследователям определить особенности глобальных изменений:

- темпы роста торговли развивающихся стран превысили темпы развитых стран в 2,5 раза;
- чрезвычайно стремительное развитие торговли стран Азиатского континента;
- рост значения среди развитых стран такого мощного объединения как ЕС;
- хроническое отставание самых бедных стран мира;
- наращивание объемов торговли услугами и объемов торговли развитых стран между собой;
- превалирование темпов роста объемов торговли над темпами роста ВВП.

В процессе развития мировой торговли прошло три этапа: первый – период между 1870 годом и Первой мировой войной; второй – началась после подписания в 1947 году ГАТТ; третий – после вступления в действие с 01.01.1995 г. соглашения о создании ВТО – правопреемника ГАТТ [3].

Ныне фактически закончился Дохийский раунд переговоров, когда на конференции министров новому руководителю ВТО Р. Азеведу удалось объединить 159 стран-членов, принявших „Балийский пакет реформ”. Этот „Балийский пакет” состоит из 10-ти соглашений, пять из которых касаются сферы АПК, а четыре – поддержки наименее развитых стран. Главным документом является соглашение по упрощению процедур международной торговли, принятие которой при ратификации каждой страной позволит увеличить объемы мировой экономики на 1 трлн. дол. США, повысить конкурентоспособность продукции и создать 21 млн. дополнительных рабочих мест преимущественно в развивающихся странах. В целом, если в настоящее время для участников внешнеэкономической деятельности таможенные платежи составляют приблизительно 10% от стоимости товаров, то с принятием положений „Балийского пакета” платежи на границе снизятся вдвое – до 5% [4]. Таким образом, по нашей классификации периодизации развития торговли это фактически начало четвертого этапа глобализации мировой торговли.

Цель статьи. Проанализировать динамику развития торговли через ее экспортную составляющую до и после вступления в силу правил ВТО.

Основные результаты исследований. В течение XIX – начале XXI веков было сформулировано несколько теорий международной торговли, которые необходимо

рассмотреть в историческом аспекте. Торговля как главная форма международной кооперации всегда была локомотивом развития. Известный исследователь экономической истории Ф. Бродель в своей монографии „Динамика капитализма” отметил, что наиболее существенной чертой доиндустриальной экономики было существование неподвижного механизма примитивной экономики с локальным и ограниченным, но в то же время живым и мощным ростом современных экономических структур. В те времена, которые он назвал „периодом Старого Порядка” (между 1400 и 1800 годами), существовала развитая сеть простых местных рынков с небольшим движением товаров. Эти рынки формировали экономику обмена и были еще не в состоянии объединить сферу производства со сферой потребления, поскольку значительная часть объемов производства не включалась в сферу рыночного товарооборота, работая на натуральное потребление в пределах семьи или сельской общины.

Начиная с экономического роста в XV веке, вызванного развитием городов и, таким образом, развитием городских рынков, через распространение международных ярмарок в XVI веке, приходом на смену ярмаркам бирж и постоянно функционирующего рынка в виде системы лавок в XVII веке, распространение свободного перемещения денег и кредитов в Европе привели к формированию в противовес общественному рынку (public market) частного рынка (private market), как системы самостоятельных коммерческих звеньев прямой закупки товаров у производителей, часто с предоплатой, у крестьян, в частности, – шерсти, зерна, тканей домашнего изготовления и тому подобное.

С этого времени начинается динамическое развитие рыночной экономики, свидетельством чему, по мнению Ф. Броделя, является цепная реакция изменений рыночных цен, которая охватила все регионы нашей планеты, связывая, таким образом, разные рынки мира, а это уже является реальным признаком глобальной конкуренции [5].

Первые экономисты начинают изучать спрос и предложения на рынках. Экономическая политика городов направлена на контроль за городскими рынками и ценами на них, а любой руководитель государства заботится о национальном рынке и торговом балансе промышленности путем ее поддержки на внутреннем и внешнем рынках.

Постепенно сложилось устойчивое мнение о том, что обмен на рынке играет сам по себе решающую, а через конкуренцию и равновесную роль, согласовывая спрос и предложения. Именно тогда сформировалось понятие „невидимая рука рынка” Адама Смита, как саморегулирующая система, основанная на свободной торговле – „laissez faire, laissez passer”. С этого времени и началась экономика, которую мы теперь называем рыночной.

Углубление внешней торговли является одной из основных предпосылок экономического развития страны. Весомое значение международной торговли, которая берет свое начало еще за тысячелетия до нашей эры, подтверждают исследования научных школ разных периодов. Первыми пытались теоретически обосновать международную торговлю меркантилисты, которые считали, что накопление денег осуществляется за счет импорта. А. Смит (теория абсолютных преимуществ) утверждал, что страны должны специализироваться на производстве тех товаров, в производстве которых имеют преимущества, и обменивать их на товары других стран. Д. Рикардо, развив эти взгляды, в своей теории относительных преимуществ показал, что страны специализируются на товарах, которые могут производить с относительно меньшими расходами, чем другие страны [6].

В целом согласно исследованиям ученых ННЦ «Институт аграрной экономики» в

течение многих лет было сформулировано 24 теории международной торговли. Среди них: колониальный (XV в. – 50-е гг. XX в.) – развитие теорий, которые принято называть классическими, постколониальный (50-е гг. XX в. – 1990 г.) – развитие принципов классических теорий и новейший (с 1990 г.), в котором сформулировано три теории: конкурентных преимуществ [7]; импортозамещения; глобализационного влияния [8]. Формирование каждой теории международной торговли отвечало уровню развития хозяйства и экономической науки соответствующего периода.

Прошлый век вызывает противоречивые чувства – от неприятия его как времени в истории человечества, на протяжении которого произошли две, одна страшнее другой по разрушению человеческих жизней и экономики, мировые войны, последняя из которых закончилась использованием атомного оружия. К гордости за человеческий талант и ум, который ликвидировал колониальную систему ведения хозяйства, развил демократию, создал мировую сеть транспортных систем с использованием воздушного и водного океанов, железнодорожных и автомобильных путей, осуществил научно-техническую революцию и воплотил в жизнь идеи современной концепции мирового информационного пространства.

Стремительное интеллектуальное и экономическое развитие человечества во многом было определено постепенным формированием международной системы торговли, которая прошла сложный путь развития. Эта система торговли, по высказыванию известного экономиста П. Самуэльсона, предлагает новые „Consumption possibility frontiers”, то есть дает людям больше необходимых конкурирующих товаров, чем они могут произвести в одиночку, а это как раз является сущностью международной торговли. Насколько важна роль торговли для экономического роста стран, свидетельствуют обобщенные материалы ВТО относительно торговли, диспаритета доходов и бедности. Общее заключение по двадцати анализированным материалам – страны, ориентированные на внешний рынок, развивались быстрее.

В наших расчетах полностью подтвердились выводы экспертов ВТО о связи между ростом объемов торговли с увеличением ВВП стран с разным уровнем экономического развития.

Так, если объемы экспорта США выросли за 1990-2012 годы в 3,9 раза, то объемы ВВП – в 2,8 раза. Соответственно в Германии – 3,3 и 2,2; Японии – 2,8 и 1,9; Франции – 2,6 и 2,0; Италии – 2,9 и 1,7; Канаде – 3,5 и 3,1; Китае – 32,9 и 21,4; Мексике – 9,1 и 4,1; Бразилии – 12,0 и 4,8; Индии – 16,3 и 5,8; Аргентине – 6,5 и 3,4; Чили – 16,6 и 8,2; Сенегале – 3,3 и 2,4; Танзании – 16,6 и 6,4; Замбии – 6,5 и 5,8; Гвинее – 1,9 и 2,0; Малави – 2,8 и 2,5 и Нигере – 5,36 и 2,7 раза.

Для сравнительного анализа изменений мировой торговли странами с разным уровнем экономического развития – развитые, развивающиеся и самые бедные – нами были использованы статистические материалы UNCTAD [9] и базы данных ФАО [10]. По каждой категории нами были проанализированы материалы по 6-ти странам, которые представляют все континенты нашей планеты. Анализ отобранного материала показал, что при мировом росте объемов экспорта товаров на 57,7% экспорт услуг вырос на 93,8%, обусловив, таким образом, увеличение общего экспорта на 72,8%, или по среднегодовым темпам роста соответственно на 4,8; 7,7 и 6,0%.

Естественно, объемы торговли полностью зависят от нынешнего развития экономики каждой страны, но, как видно, рост объемов экспорта товаров и услуг состоялся независимо от уровня экономического развития стран, при заметном ускорении роста объемов экспорта

товаров розвиваючимися і самими бідними країнами (табл. 1).

Таблиця 1. Розвиток світового експорту, млрд. дол. США

Регион	1970 г.	1995 г.	2012 г.	1995 г. к 1970 г, ±	2012 г. к 1995 г, ±
Мир, всего	315,9	5178,4	18462,2	4862,5	13283,8
Развитые страны	225,1	3621,2	9353,3	3396,1	5732,1
%	71,2	69,9	50,8	-1,3	-19,1
Развивающиеся страны	60,6	1435,4	8208,3	1374,8	6772,9
%	19,2	27,7	44,6	+8,5	+16,9
Африка	12,9	114,2	630,0	101,3	519,3
%	4,1	2,2	3,4	-1,9	+1,2
Северная Африка ¹	5,1	36,0	205,3	30,9	169,3
%	1,6	0,6	0,1	-1,0	-0,5
Азия ²	27,9	1087,2	6447,7	1059,3	5360,5
%	8,8	21,0	35,0	+12,2	+14,0
Восточная Азия	14,3	562,6	3399,8	548,3	2837,2
%	4,5	10,8	18,5	+6,3	+7,7
Южная Азия	5,4	65,0	459,4	60,6	394,4
%	1,7	1,2	2,6	-0,5	+1,4
Северная Америка ³	60,7	856,4	2371,3	795,7	1514,9
%	19,2	16,5	12,8	-2,7	-3,7
Южная Америка	11,8	127,3	660,2	115,5	532,9
%	3,7	2,4	3,6	-1,3	+1,2
Наименее развитые	5,0	24,1	205,9	19,1	181,8
%	1,6	0,5	1,1	-0,9	+0,6
Европа, развитые страны	236,3	2314,9	6196,6	2078,5	3881,7
%	74,8	44,7	33,7	-30,1	-11,0
Океания ⁴	0,5	4,5	10,1	4,0	5,6
%	0,16	0,08	0,05	-0,08	-0,03

¹ Алжир, Египет, Ливия, Марокко, Судан, Тунис ² Без Японии и Израиля

³ Канада, Мексика, США

⁴ Без Австралии и Новой Зеландии.

Как видно, если за 1970-1997 гг. развитые страны увеличили объемы экспорта в 16 раз, то развивающиеся – в 23,7 раза, а за 1995-2012 гг. – соответственно в 2,6 и 5,7 раза. При этом удельный вес развитых стран уменьшился с 71,2% (1970 г.) до 50,8% в 2012 году, или на 20,4 пункта, тогда как развивающихся стран вырос с 19,2 до 44,6 %, или на 25,4 пункта. Основной вклад в эти изменения внесли развивающиеся страны Азии: объемы экспорта выросли в 38,9 и 5,9 раза, а в целом за 1970-2012 гг. – в 231 раз. Подчеркнем, что значительно уменьшился удельный вес Северной Африки – с 19,2 до 12,8 %, а развитых стран Европейского континента – с 74,8 до 33,7%.

Интересно, что если в 1970 году удельный вес экспорта трех стран Северной Америки (Канада, Мексика, США) был равен удельному весу всех развивающихся стран (более 150), то в 2012 году удельный вес последних почти в 3,5 раза превышал удельный вес первых.

В целом объемы экспорта товаров АПК в мире увеличились на 13283,8 млрд. дол. США, или в 58,2 раза, соответственно развитых стран на 5732,1 и в 41,5 раза, а развивающихся на 772,9 и 135,4 раза, то есть объемы экспорта развивающихся стран, которые в 1970 году были в 3,7 раза (26,9%) меньше развитых, в 2012 году составляли уже

87,7%.

Основная проблема для развития мировой экономики заключается в малых по отношению к другим группам стран темпах увеличения торговли 49-ти наименее развитых стран. Но если для 39-ти из них, расположенных на материках и имеющих достаточно территорий, перспектива роста производства и соответственно экспорта товаров вполне реальна, то для десяти островных государств при их ограниченных возможностях получить более высокий статус по экономическому рейтингу весьма проблематично.

Естественно, нами как экономистами-аграрниками проанализированы изменения объемы экспорта продовольственных товаров (табл. 2).

Таблица 2. Экспорт товаров АПК, млрд. дол. США

Регион	1970 г.	1995 г.	2011 г.	1995 г. к 1970 г, ±	2011 г. к 1995 г, ±
Мир, всего	51,9	442,9	1313,9	+391,0	+871,0
Развитые страны	35,5	353,4	1029,2	+317,9	+675,8
%	68,4	79,8	78,3	+11,4	-1,5
Развивающиеся страны	14,6	80,4	248,3	+65,8	+167,9
%	28,1	18,1	18,9	-10,0	+0,8
Африка	5,4	14,9	45,2	+9,5	+30,3
%	10,4	3,3	3,4	-7,1	+0,1
Северная Африка ¹	1,3	2,4	9,9	+1,1	+7,5
%	2,5	0,5	0,7	-2,0	+0,2
Азия ²	3,7	14,1	225,7	+10,4	+211,6
%	7,1	12,2	17,2	+5,1	+5,0
Восточная Азия	1,8	23,7	60,0	+21,9	+36,3
%	3,4	5,3	4,5	+1,9	-0,8
Южная Азия	1,6	8,5	44,0	+6,9	+35,5
%	3,1	1,9	3,3	-1,2	+1,4
Северная Америка ³	2,3	75,0	180,9	+72,7	+105,9
%	17,9	16,9	13,7	-1,0	-3,2
Южная Америка	4,8	33,6	158,9	+28,8	+125,3
%	9,2	7,6	12,1	-1,6	+4,5
Наименее развитые	2,5	5,0	14,4	+2,5	+9,4
%	4,8	1,1	1,1	-3,7	+0,0
Европа, развитые страны	16,6	203,4	522,4	+186,8	+319,0
%	32,0	45,9	39,8	+13,9	-6,1
Океания ⁴	0,14	0,7	1,5	+0,56	+0,8
%	0,27	0,16	0,11	-0,11	-0,05

¹ Алжир, Египет, Ливия, Марокко, Судан, Тунис

² Без Японии и Израиля

³ Канада, Мексика, США

⁴ Без Австралии и Новой Зеландии.

Как видно, на мировом уровне их экспорт вырос с немногим более 50 млрд. в 1970 году до свыше 1,3 трлн. дол. США в 2011 году. При этом наблюдается ускорение роста экспорта аграрных товаров. Так, если до 1995 года их объем вырос на 391 млрд. дол. США, то почти за такой же по длительности период после вступления в силу правил ВТО он увеличился на 871 млрд. дол. США.

При этом такая тенденция прослеживается во всех без исключения регионах планеты и группах стран с разным уровнем экономического развития.

Подчеркнем, что главными игроками на этом рынке являются развитые страны. Обусловлено это такими причинами:

1. Значительно меньшим увеличением численности населения по сравнению с развивающимися странами, и соответственно меньшим увеличением потребности в продовольствии;

2. Высокая продуктивность полей и ферм, которая обеспечивает перепроизводство продовольствия;

3. Поддержка экспорта правительствами развитых стран субсидиями для освобождения внутреннего рынка от лишних объемов товаров аграрной сферы;

4. Увеличение покупательной способности населения развивающихся стран вследствие общего подъема экономики.

В качестве дополнительной характеристики изменений торговли товарами АПК нами проанализирован их импорт в группах стран с разным уровнем экономического развития: развитые, развивающиеся и наименее развитые. В каждой группе представлены наиболее типичные для нее страны (табл. 3).

Таблица 3. Изменение объемов экспорта и импорта товаров АПК стран с разным уровнем экономического развития, млрд. дол. США

Страна	1995 г.			2011 г.			2011 г. к 1995 г., ±	
	Экспорт	Импорт	±	Экспорт	Импорт	±	Экспорт	Импорт
Развитые страны								
США	62,7	33,8	+28,9	139,9	107,1	+32,8	+77,2	+73,3
Германия	24,7	22,8	+1,9	80,3	95,0	-14,7	+55,6	+72,2
Япония	1,8	41,1	-39,3	3,3	68,5	-65,2	+1,5	+27,4
Франция	40,7	28,8	-11,9	73,9	55,6	+18,3	+33,2	+26,8
Италия	14,6	23,3	+8,7	41,0	49,9	-8,9	+26,4	+26,6
Канада	12,8	9,8	+3,0	41,0	31,0	+10,0	+28,2	+21,2
Развивающиеся страны								
Китай	15,5	21,5	-6,0	52,3	128,3	-76,0	+36,8	+106,8
Мексика	7,0	8,7	-1,7	21,0	26,0	-5,0	+14,0	+17,3
Бразилия	13,8	4,1	+2,7	79,6	10,9	+68,7	+65,8	+6,8
Индия	4,6	4,0	+0,6	30,3	17,2	+13,1	+28,7	+13,2
Аргентина	10,9	1,3	+9,6	43,2	2,0	+41,2	+32,3	+0,7
Чили	2,8	1,3	+1,5	10,4	5,3	+5,1	+7,6	+4,0
Наименее развитые страны								
Сенегал	0,1	0,5	-0,4	0,5	1,6	-1,1	+0,4	+1,1
Танзания	0,5	0,35	+0,15	1,0	1,1	-0,1	+0,5	+0,15
Замбия	0,1	0,08	+0,02	0,7	0,3	+0,4	+0,6	+0,22
Гвинея	0,04	0,17	-0,13	0,18	0,5	-0,32	+0,46	+0,33
Малави	0,5	0,05	+0,45	1,1	0,3	+0,8	+0,6	+0,25
Нигер	0,07	0,13	-0,06	0,12	0,3	-0,18	+0,05	+0,17

Анализ свидетельствует, что в каждой группе все страны увеличили как экспорт, так и импорт при изменении соотношений экспорт-импорт в большинстве стран. Так, если в Германии в 1995 году экспорт превышал импорт, то в 2011 году наоборот, импорт превысил объемы экспорта.

В Китае и Мексике дисбаланс торговли увеличился, а в Бразилии, Индии, Аргентине и

Чили – наоборот, сальдо стало более положительным.

Подобные изменения произошли в наименее развитых странах. Увеличение негативного сальдо в Сенегале, Танзании, Гвинее, Нигере при положительном сальдо в Замбии и Малави.

Выводы. Подтверждено ускоренное развитие экономики тех стран, которые активно работают на внешних рынках и повышают конкурентоспособность своих экономик. Глобализация привела к росту роли развивающихся стран на мировом рынке с увеличением их доли в объемах экспорта на 25,4 пункта при падении доли развитых стран на 20,4 пункта.

Продолжается отставание экспортной торговли наименее развитых стран. После 1995 года (года основания ВТО) наблюдается взрывной характер увеличения объемов экспорта товаров АПК во всех регионах планеты и группах стран с разным уровнем экономического развития.

1. *Глобальна економіка XXI століття: людський вимір [монографія] / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, А.М. Колот [та ін.] ; за заг.ред. д-ра екон.наук, проф. Д.Г. Лук'яненка та д-ра екон.наук, проф. А.М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2008. – 420 с.*

2. *Доклад о развитии человека 2005. Международное сотрудничество на перепутье: помощь, торговля и безопасность в мире неравенства; [пер. с англ.]. – М.: «Весь мир», 2005. – 398 с.*

3. *Білорус О. Г. Глобальні трансформації торгівлі : [монографія] / О. Г. Білорус, В. І. Власов; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, ННЦ "Ін-т аграр. економіки. - К., 2008. - 226 с.*

4. *Закиянов Д. ВТО внедрит крупнейшую реформу торговли [Электронный ресурс] / Д. Закиянов. – Режим доступа: <http://ekonomika.eizvestia.com/ful/487>.*

5. *Бродель Ф. Динамика капитализма : [монографія] / Ф. Бродель. - Смоленск: "Полиграмма", 1993. — 128 с.*

6. *Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо. - М.: Госполитиздат, 1955. - Т. 3. - 296 с.*

7. *Портер М. Конкуренция / М. Портер. - М.: ИД "Вильямс", 2003. - 493 с.*

8. *Власов В. Глобалізаційний вплив – стратегічна основа розвитку міжнародної торгівлі / В. Власов // Економіка України. – 2011. – № 4. – С.63–72*

9. *UNCTAD Handbook of Statistics 2012: UN: New York and Geneva, 2012. – 522 p.*

10. *Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAO). - Режим доступу: <http://www.fao.org.trade>*

УДК 338.2:631

Саблук П.Т.,

д. е. н., професор, академік НААН України,
заслужений діяч науки і техніки України, Герой України

ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Дослідження інституціональних ознак економіки фокусують увагу на проблемах, які є своєрідною відправною точкою оцінки процесних взаємодій суспільно-економічного розвитку. Інституціональні проблеми поєднують у собі економічні, соціальні, політичні та правові питання, саме це виокремлює дану течію наукового пошуку з-поміж інших.

Ключові слова: інституції, інститути, трансформаційні процеси, розвиток, теорія, аграрна сфера.

ОСНОВЫ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В АГРАРНОЙ СФЕРЕ

Саблук П.Т.

Исследования институциональных признаков экономики фокусируют внимание на проблемах, являющихся своеобразной отправной точкой оценки процессных взаимодействий общественно-экономического развития. Институциональные проблемы сочетают в себе экономические, социальные, политические и правовые вопросы, именно это выделяет данное течение научного поиска среди других.

Ключевые слова: институции, институты, трансформационные процессы, развитие, теория, аграрная сфера.

FUNDAMENTALS OF TRANSFORMATIONAL PROCESSES IN THE AGRARIAN SECTOR

Sabluk P. T.

Research of institutional features of the economy focuses on issues that are kind of benchmark of process interactions of social and economic development. Institutional problems combine economic, social, political and legal issues, this is what distinguishes this flow of scientific research among others. Agrarian sphere of economy of Ukraine and its development is accompanied by institutional transformation. The institutional features of economics involve problems that are peculiar benchmark of process interactions socio-economic development and combine economic, social, political and legal issues. Modeling of institutional system of agricultural market is in constant formation of coordinated model institutions. The model of development of institutions require of continuous improvement in the process of developing a regulatory mechanism.

Keywords: institutions, institutes, processes of transformation, development, theory, agriculture.

Постановка проблеми. Аграрна сфера економіки України та її розвиток супроводжується інституціональними трансформаціями. Як показують дослідження інституціональних ознак економіки, вони пов'язані з проблемами, які є своєрідною

відправною точкою оцінки процесних взаємодій суспільно-економічного розвитку і поєднують у собі економічні, соціальні, політичні та правові питання.

Проте не слід абсолютизувати категорію "інституції", застосовуючи її до означення одночасно правил, традицій, норм, а також організацій і фірм. Існують дві різнопланові категорії - "інституція" й "інститут", які становлять методологічну основу інституціональної теорії, а також є невід'ємними, взаємозалежними атрибутами економіки. У вітчизняній науковій літературі наведені терміни здебільшого вживаються синонімічно, але як підтверджує практика - це різні категорії.

Аналіз останніх досліджень. Теорія інституціоналізму знайшла відображення у працях багатьох науковців, проте залишається чимало проблем методологічного змісту, які потрібно вирішувати через розбудову інституціональної теорії. Однак, незважаючи на вагомий теоретико-методологічний напрацювання і велику кількість досліджень, проблема інституцій потребує ґрунтовнішого розкриття у теоретичному, методологічному та організаційному плані. Існує нагальна потреба розвитку вітчизняної аграрної економічної науки і практики ринкових відносин через опрацювання концепцій та рекомендацій з удосконалення інституціональної системи в аграрному соціально-економічному середовищі.

Мета статті. Розглянути питання формування вітчизняної теорії і практики функціонування ринкової економіки, яке відбувається під впливом фундаментальних постулатів світової економічної науки.

Основні результати дослідження. Інституціоналізм постав як особлива структурована наукова теорія, методологія якої ґрунтується на необхідності вивчення господарського порядку як процесної взаємодії суб'єктів у контексті певних правил гри.

Виходячи з того, що інституціональна теорія досліджує економічні, суспільні, правові правила поведінки суб'єктів, організаційні обмеження сформовані людьми, розглянемо інституціоналізм як продукт еволюції і синтезу економічної теорії та інших суспільних наук.

Інституції також слід розуміти як множинну категорію сукупність інституцій (правил) та інститутів (організацій). Потрібно чітко розуміти, що інституції (правила, принципи, традиції, ментальність) у суспільному розвитку, ринковому механізмі приймають форму інститутів (власність, закон, організація, установа, конкуренція, регулювання тощо). Таким чином, інституції втілюються в інститутах, а інститути потребують інституцій для забезпечення адекватного потребам суспільства розвитку соціально-економічних формацій. Інституціональна теорія утвердилася як фундаментальний напрям перш за все економ і ко-соціальних досліджень, спрямованих на обґрунтування ключових елементів економічної системи у контексті їх впливу на суспільний розвиток. Інститути формують умови розвитку економіки і поведінки економічних суб'єктів.

В Україні створилося деструктивне інституціональне середовище, яке призводить до викривлення показників економічного і соціального розвитку, існування соціальної нерівності, корупції.

Проведені дослідження показують, що до інституціональних проблем аграрної сфери відносяться: нестабільність аграрної політики; вдосконалення земельних відносин; розвиток кооперації і інтеграції; підвищення ефективності системи управління АПК; незавершеність аграрної реформи; державне регулювання в аграрній сфері; цінова політика; відсутність недержавних структур захисту інтересів селян тощо.

Оцінка результативності реформ в аграрній сфері неможлива, оскільки реформи продовжуються. Сільське господарство через свої особливості, як інерційна система, дуже важко сприймає реформування. Інституціональні трансформації в цілому позитивно впливають на розвиток аграрної економіки, забезпечуючи відповідну динаміку зростання валової продукції.

В інституціональній структурі розвитку в аграрній сфері є позитивне зрушення. Проте залишаються невідповідності в діяльності інституцій.

Проведення аграрної реформи можна розподілити на чотири блоки:

I блок – формування економічної платформи;

II блок – побудова ринкового економічного механізму;

III блок – наповнення ринковим змістом схеми здійснення реформ;

IV блок – законодавче забезпечення реформування.

У процесі формування економічної платформи була сформована її економічна складова — реформування власності і побудова на її базі організаційно-правових структур ринкового типу та побудови виробничих відносин.

Побудова ринкового економічного механізму передбачала формування цінового механізму, створення сприятливої кредитно-податкової системи та побудови адекватної ринковим умовам системи управління.

Дослідження інституціональних умов розвитку аграрної сфери показали, що у сільському господарстві сформувався антивідтворювальний тип виробництва. Означений висновок впливає з того, що динаміка зміни впливу цін ресурсів, споживаних сільським господарством, на собівартість і рентабельність продукції залишається негативною. Собівартість зростає значно швидшими темпами, ніж ціна реалізації продукції товаровиробниками. Ціновий механізм, як системоутворююча складова ринкового господарювання залишається неефективним. Результатом цього є поглиблення цінового диспаритету, який знижує привабливість аграрного виробництва для інвестицій.

Зміни в ціновому механізмі мають інституціональну природу, серед них нами виділено: зниження якості сільськогосподарської продукції і доходів виробників, продуктивності праці й конкурентоспроможності продукції. Ринок пропонує набагато нижчу ціну реалізації (ціну попиту) від тієї, яка забезпечує розширене відтворення виробництва, або хоча б еквівалентність міжгалузевого обміну. Через деформовану політику цін виробники надають трансфери споживачам, тобто споживачі платять за вітчизняну продукцію нижче світових цін.

Пріоритетними напрямками аграрної політики є:

- вдосконалення цінової політики, яка б відновила паритетність цін і забезпечила позитивну цінову підтримку виробників;

- вдосконалення бюджетної підтримки.

Головна інституціональна проблема у розвитку та регулюванні аграрного виробництва – це зростання витрат в сільському господарстві, що обмежує конкурентоспроможність галузі.

Недостатньо відпрацьована система кредитування виробництва. Галузь з уповільненим оборотом коштів не може повнокровно розвиватися без своєчасного кредитування і потребує

розробки система кредитування на основі іпотеки, інститути якої не розвиваються через недостатній вплив держави на удосконалення земельних відносин.

Основними проблемами у сфері земельних відносин стали такі як незавершеність процесів реформування економічних та правових відносин власності; недосконалість державного управління у сфері використання і охорони земель та ведення земельного кадастру; відсутність системи земельного законодавства й інфраструктури ринку земель.

Проте формування ринку земель сільськогосподарського призначення є одним з найбільш дискусійних і заполітизованих питань аграрної політики. Залучення до економічного обігу земель поліпшить інвестиційний клімат в країні.

Основою для формування конкурентоспроможного аграрного сектору є розбудова інституціональної системи регулювання аграрного ринку, яка визначає сектори і об'єкти регуляторних впливів на його розвиток як життєзабезпечуючого середовища функціонування аграрної сфери. В Україні галузеве регулювання здійснюють інститути, які у правовому полі, за відповідних умов, можуть впливати на ринковий процес. Проте розвиток сільського господарства в інституціональному забезпеченні наслідую окремі невідповідності, які зумовлюють неефективність і зниження економічного інтересу в різних підприємницьких структурах.

Однією з основних складових реформ є наповнення новим змістом трансформаційних змін. Зокрема, інтенсифікація та впровадження ресурсозберігаючих технологій, кооперація й інтеграція виробництва, вирішення соціальних проблем потребує завершення. Для проведення реформ створена, якоюсь мірою відповідна для досягнення поставлених цілей, законодавча база. Проте прийняті законодавчі акти в своїй більшості мають декларативний характер або не забезпечують розкриття проблеми. В інституті проаналізовано існуючу законодавчу базу і зроблено висновки про необхідність її трансформації.

З метою удосконалення інституційного забезпечення трансформації аграрної сфери виникає першочергова необхідність прийняття законодавчих і нормативних актів. Наприклад, нові закони України «Про сільське господарство», «Про професійні і міжпрофесійні об'єднання», «Про паспорт сільської поселенської мережі» та інші, яких за нашими підрахунками на даний період потрібно близько восьмидесяти.

Відсутність системності в законодавчій базі впливає на забезпечення трансформаційних процесів, які спрямовуються на: обмеження адміністрування ринків; врахування інтересів споживачів і виробників в однаковому обсязі; гарантування доходів виробникам через забезпечення прибутковості авансованого у виробництво капіталу, враховуючи вартість землі; оптимізації кількісно-якісних характеристик ринкової інфраструктури; активізації процесів кооперування; удосконалення системи моніторингу і прогнозування; ефективності біржової системи; законодавчого врегулювання функцій ринкових і державних інститутів.

Тенденція розвитку аграрного сектору економіки не однозначна. З одного боку, починаючи з 2005 року, ми спостерігаємо зростання виробництва. Так, валова продукція сільського господарства (в порівнянних цінах) зросла за п'ять років порівняно з 2000 роком на 30%. При цьому частка збиткових підприємств скоротилася удвічі, а рентабельність становила 13,4 %. Проте по окремих видах продукції (молоко, м'ясо) є значні відставання від забезпечення нормативного споживання. Ефективність сільського господарства залишається

на рівні який не дає можливості покривати поточні витрати і вкладати кошти в розширення виробництва. Прибуток в більшій частині формується за рахунок дотацій державної підтримки.

Погіршуються співвідношення розміру кредиторської заборгованості і основних економічних показників і це притому, що 50% валової продукції виробляється в ОСГ.

Ефективність аграрного сектору великою мірою залежить від державної підтримки та інституціональних засад її розподілу: обсяги бюджетних видатків значні, проте інституційна система розподілу коштів нераціональна, що знижує якісні впливи видатків підтримки на розвиток аграрного комплексу.

Ефективність роботи цих структур базується на державній підтримці, але розмір допомоги і частка господарств, що їх отримують незначна. В основному державну підтримку одержують великі підприємства, а та маса господарств, яка виробляє 50% продукції, зовсім позбавлена такої підтримки.

За весь період становлення України підтримка аграрної сфери виробництва була обмеженою і безсистемною. Для того, щоб державна підтримка сільськогосподарського виробництва була вагомою, обсяги повинні бути не меншими 10-15 % витрат сільськогосподарських товаровиробників на виробництво продукції або 25-30 млрд. грн. на рік у вартісному виразі. Таких грошей держава виділити із державного бюджету в найближчі роки не має змоги. Ще в 2007 р. ННЦ „ІАЕ" виступив з пропозицією створення Фонду підтримки українського села. Джерелами формування Фонду можуть бути відрахування до 1% товарообігу (податок з продажу) протягом певного періоду (3-5 років). Це дозволить щорічно залучати до 30 млрд. грн. до Фонду підтримки українського села, що забезпечить гарантовану підтримку визначених пріоритетів Державною цільовою програмою.

Низький рівень державної підтримки відтворення в сільському господарстві з розрахунку на одиницю земельної площі є причиною переходу сільськогосподарських товаровиробників на виробництво окупної продукції, порушення сівозмін. Скорочення тваринництва призводить до підвищення рівня безробіття та міграційних процесів у сільській місцевості. За межею бідності перебуває шоста частина сільських домогосподарств, а у половині населених пунктів відсутні будь-які виробничо-управлінські підрозділи, а такий стан створює соціальну небезпеку держави.

За останні роки бюджетні видатки на розвиток поселенської мережі, включаючи освіту, культуру, медицину, спорт становили близько 0,6% до валової внутрішньої продукції або близько 4,9 долара (за курсом НБУ) з розрахунку на 1 особу, для порівняння в країнах ЄС - 1,7% до ВВП, або 33,6 дол. на 1 особу, а з розрахунку на 1 га землі в обробітку - 1053 дол.

Незважаючи на відносне щорічне збільшення бюджетних асигнувань не всі галузі АПК отримують позитивний розвиток. Так, продовжує скорочуватися поголів'я великої рогатої худоби, а звідси і зниження виробництва продукції.

Незважаючи на відносне щорічне збільшення бюджетних вливань в аграрний сектор, реального впливу на поліпшення ситуації в аграрному виробництві і соціальній структурі села вони не мали з таких причин:

- відсутності пріоритетів підтримки, розпорошеності, недостачі коштів і механізмів стимулювання їх забезпечення;

- неприйняття на державному рівні специфіки сільськогосподарського виробництва та втрати відповідальності за кінцеві результати діяльності;
- нестачі коштів для виконання всіх програм;
- уповільненого обороту капіталу;
- наявності великої кількості програм і окремих заходів підтримки (їх понад 70), їх незбалансованості, недостатньої обґрунтованості та відсутності належного контролю за цільовим використанням коштів;
- недостатньої адресності підтримки, внаслідок чого кошти не завжди доходили до товаровиробників і осідали в управлінських структурах;
- за вимогами СОТ бюджетне фінансування виробничої діяльності має бути мінімальним. Без обмежень можуть бути витрати лише на соціальні цілі.

Оцінка ролі інституцій у розвитку й регулюванні аграрного ринку дає нам підстави наголошувати на вирішальному значенні цінового механізму, проте держава поки що не завершила створення інституціональних умов для підвищення економічного інтересу господарювання на землі. Зокрема, цінова політика не сприяє формуванню інституцій, які б робили систему ціноутворення об'єктивною з позицій забезпечення окупності вкладеного у виробництво капіталу.

Дослідження інституціональної системи аграрного ринку вимагало розробки критеріальної моделі оцінки ефективності його функціонування, але через існуючі інституціональні умови, головну увагу ми зосередили на оцінці показників дохідності, зокрема ціні продукції.

На зростання ціни на сільськогосподарську продукцію впливають не тільки ринково-конкурентні причини, але й витратоутворювальні фактори. Для вітчизняного аграрного бізнесу є нормою, що максимізація прибутку в сільськогосподарському виробництві досягається виключно за рахунок відмови від тваринництва, отже, поки затратність в тваринництві висока — ситуація буде зберігатись.

Існування різних організаційно-правових форм господарських структур зумовлює диференціацію їх конкурентоспроможності, на яку мають вплив розмір структур і якість продукції.

Важливим організаційним заходом до формування інститутів є інтеграція і кооперація. Наслідком процесу розвитку економічних інституцій може стати створення інтеграційного об'єднання певного формату регіонального формування — типу кластера. Одним із першочергових і перспективних за значимістю завдань, вирішення якого сприятиме підвищенню ефективності інституціональної системи аграрної економіки, є розвиток інституту кластеризації як:

- неформальне партнерство - об'єднання виробників, переробників та агросервісних структур на території, що діє на основі договору про спільну діяльність (паketу двосторонніх договорів) без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників;
- формальне партнерство - продуктове об'єднання підприємств на території з створенням юридичної особи асоціативного типу і з об'єднанням вкладів - асоціація, консорціум, об'єднання кооперативів тощо.

Через цей інститут існує реальна можливість поєднання ресурсів різних за галузевою приналежністю суб'єктів ринку для вирішення проблем сільського соціуму.

Кластери можуть створюватися як спеціалізовані, так і універсальні (комплексні). Перші можуть об'єднувати учасників (наукові установи, навчальні заклади, виробників тощо), які спеціалізуються на конкретному виді діяльності — вирощування великої рогатої худоби, свиней, виробництво молока, зерна, цукрових буряків та інші, другі (універсальні) — установи і підприємства, територію з широким колом різних видів діяльності. Створення кластерних формувань в аграрній сфері є одним з напрямів залучення інвестицій та інновацій, мінімізації витрат, зокрема трансакційних, підвищення ефективності саморегулювання аграрного ринку, активізації формування міжпрофесійних організацій.

Важливу роль у розвитку підприємництва на селі відіграє кооперація як ідеологія життя і спосіб виживання сільськогосподарських товаровиробників у конкурентному середовищі.

Наприклад, більшість виробничих сільськогосподарських кооперативів протягом десятиріччя забезпечували високі виробничі результати. Значних економічних успіхів досягнуто в сільськогосподарському виробничому кооперативі «Батьківщина» Котелевського району Полтавської області, „Урожай” Луцького району Волинської області та інші. Однак виробничі кооперативні структури мають нижчі показники порівняно з іншими формуваннями через витрати на виконання соціальних функцій і розвиток сільських територій.

Загальною закономірністю у розвитку підприємницьких структур стало зменшення частки кооперативів у загальній площі сільськогосподарських угідь, збільшення частки індивідуальних господарств і становлення таких суб'єктів агробізнесу як акціонерні та інші господарські товариства. Такий напрям трансформації землекористування сформував багатоукладне аграрне виробництво, але скоротив кооперативний сектор.

До розвитку кооперації закликає Організація Об'єднаних Націй. Асамблея ООН зокрема в постанові №56/114.2002 р. відмічала:

- враховувати і використовувати вклад кооперативів у соціальний розвиток: ліквідацію бідності, забезпечення продуктивної зайнятості розширення соціальної інтеграції;
- стимулювати і сприяти створенню і розвитку кооперативів, особливо які створюються найбільш уразливими групами населення;
- забезпечувати партнерство між урядами і кооперативним рухом;
- створювати бази статистичних даних про розвиток кооперативів і їх вклад у національну економіку;
- розробляти програми заохочення кооперативів до навчання, обміну досвідом на регіональному і національних рівнях.

Значна увага приділяється розвитку кооперації в країнах Європейського співтовариства, яка полягає в наступному:

- законодавче унормування некомерційної природи кооперативів;
- співпраця з кооперативами на ринках;
- оплата праці спеціалістів кооперативів;
- участь у формуванні матеріально-технічної бази (Литва - 25% первинного капіталу);
- оплата складування продукції, вилучення з продажу тощо;
- консультативне забезпечення.

У багатьох країнах Європи, Азії, Америки держава здійснює підтримку розвитку кооперації. Постановою Кабінету Міністрів України від 3.06.2010 р. №557 «Про державну цільову програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року» передбачено створення близько 10 тис. кооперативів, відповідно, 100 тис. робочих місць, збільшиться на 20% товарооборот сільськогосподарської продукції через кооперативи і стабілізується внутрішній ринок. Витрати на фінансування розвитку кооперативів до 2015 р. передбачають ~ 7 млрд. грн.

Для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації важливе значення має співробітництво з підприємствами споживчої кооперації, що забезпечить стабільне надходження сировини до переробних підприємств споживчої кооперації, використання торговельної мережі. Таке співробітництво можливе у формі спільної заготівельно-збутової діяльності та переробки сільськогосподарської продукції.

В зоні діяльності обслуговуючих кооперативів перспективним є створення кредитних спілок. Кредитні спілки і сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи на спільних ідеологічних і методологічних засадах співпрацюють у подоланні дефіциту фінансових ресурсів у обслуговуючих кооперативів з метою збільшити оборот коштів у кредитних спілках.

Державна політика повинна будуватися на принципах сприяння розвитку кооперації: невтручання в кооперативну діяльність; захист кооперації і дотримання кооперативних принципів; інтеграція кооперативного сектору в інші галузі; підтримка співробітництва української кооперації з міжнародними кооперативними організаціями.

На основі дослідження кооперативних структур виявлено основні проблеми, які стримують їх розвиток:

- непередбаченість у Господарському кодексі України такого типу підприємств, як сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Відсутність правового формату регулярної фінансової підтримки розвитку кооперації і невизначення неприбуткового характеру сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- нерозуміння і неготовність сільськогосподарських формувань та сільського населення до кооперування, недооцінка суті й переваг кооперативної моделі аграрного підприємництва через те, що кооперативна ідея не отримує ефективної політичної та інформаційної державної підтримки;
- неузгодженість інтересів потенційних учасників кооперації, наявність різних за розмірами суб'єктів господарювання;
- відсутність систематичної підготовки та відбору кооперативних лідерів, нестача менеджерів вищого рівня; малоефективна або зовсім відсутня діяльність Національної представницької організації сільськогосподарських кооперативів.

Аналіз стану розвитку сільськогосподарської кооперації, як інституту інтеграційних відносин і проблем, що стримують її розвиток, показав необхідність здійснення таких організаційних, правових і економічних заходів, як:

- розробити і прийняти Національну концепцію кооперації як основи інфраструктури аграрного ринку і розвитку сільських територій; сприяти формуванню регіональних центрів кооперації, де разом із дорадчими службами надавати консультаційну допомогу кооперативам, що створюються, підвищенню освітніх знань потенційних кооператорів,

створити школу кооперативних лідерів, організувати атестацію державних службовців, відповідальних за розвиток кооперації;

- для забезпечення кадрами кооперативних формувань запровадити підготовку спеціалістів сільськогосподарської кооперації у вищих навчальних закладах аграрного профілю. Забезпечити освіту та стажування за кордоном вітчизняних спеціалістів з кооперативного розвитку вищого рівня кваліфікації;

- активізувати наукові дослідження в регіонах з питань розвитку кооперації та інтеграції в аграрному виробництві, ширше використовувати синергетичний підхід для методологічного обґрунтування системного розвитку кооперативного сектору з виокремленням структуроутворюючих чинників формування багаторівневої горизонтально- та вертикально інтегрованої кооперативної системи. Систематизувати економічні показники оцінки ефективності функціонування кооперативних структур і розширити дослідження чинників, що негативно впливають на розвиток кооперації.

Стратегічне спрямування модернізації сільськогосподарського виробництва з метою швидшого та якісного вирішення проблем соціальної сфери на селі - єдиний шлях соціально-економічного розвитку сільських територій та забезпечення сталого зростання добробуту сільських сімей, якому сьогодні немає альтернативи. Воно має базуватися на об'єднанні зусиль не тільки місцевої влади та самоврядування, а й усіх виробників на певній території.

За законодавством держава повинна відшкодовувати в повному обсязі всі витрати сільськогосподарських підприємств на розвиток соціальної інфраструктури, якщо робота виконувалась або виконується за рахунок власних і залучених фінансових ресурсів. Проте через неврегульованість вирішення міжбюджетних проблем на державному та місцевому рівнях ця директива протягом тривалого періоду не виконується, що суттєво посилює відчутні диспропорції в інвестуванні соціального розвитку сільських територій України.

Це зумовлює соціальну розбудову сільських територій на рівні громади села проводити за міжселенською ієрархічністю, принципом важливості та періодом обслуговування. Такий механізм вимагає чіткої регламентації дій керівного органу територіальної громади - сільської ради щодо забезпечення послугами кожного жителя села. Тобто, не галузеві міністерства і відомства на рівні держави і не обласні та районні владні структури, а безпосередньо місцеві органи влади та самоврядування повинні визначити напрями створення на селі найбільш оптимального середовища, яке повинно бути максимально зорієнтоване на соціальний інтерес кожного жителя.

Питання реформування системи управління повинно бути спрямованим на раціональне поєднання територіальної, самоврядної і галузевої систем управління комплексним розвитком сільського господарства і сільських територій.

Діяльність органів державного управління при реформуванні системи управління агропромисловим виробництвом має передбачати зміщення акцентів на:

- організаційну роботу з цілеспрямованого формування агропродуктових і територіально-виробничих міжгосподарських об'єднань з високим рівнем спеціалізації та концентрації галузей агропромислового виробництва для найповнішого використання переваг сільських територій;

- запровадження в практику низових рівнів управління розвитком АПВ і сільських територій елементів стратегічного управління на основі середньо- та довгострокового

програмування комплексного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій;

- розбудову системи міжгосподарського і громадського самоврядування по всій управлінській вертикалі з передачею їм частини державних повноважень з управління регіональним розвитком АПВ;

- запровадження механізмів державної підтримки інвестиційно-інноваційних проектів місцевих програм розвитку, що реалізуються організованими в самоврядні об'єднання сільгоспвиробниками.

Інституціональна система розвитку аграрної сфери економіки потребує досконалого інституційного забезпечення, а головне - створення інституціональних умов функціонування базисних і похідних інститутів. Побудова інституціональної системи здійснюється з дотриманням принципів:

- системності;
- справедливого розподілу прав і обов'язків учасників ринку;
- узгодженості внутрішньодержавних інституцій (правил гри) із міжнародними нормами;
- рівно конкурентного доступу економічних агентів до обмежених ресурсів державної підтримки;
- забезпечення мінімізації дискримінаційного впливу постачальників ресурсів на відтворювальні процеси в галузі.

Подальша інституціоналізація аграрної економіки передбачає удосконалення: інституту власності й організаційних форм господарювання на селі; створення функціональних професійних і міжпрофесійних об'єднань — інститутів саморегулювання й самозахисту; контракту та інфраструктури маркетингу продукції; організації праці й управління; моніторингу та інформаційного забезпечення.

Формування дієвої інституціональної структури аграрного ринку передбачає створення сприятливого мотиваційного клімату функціонування системи виробництва і збуту сільськогосподарської продукції; формування реальних ринкових цін, які забезпечать еквівалентність відтворення вкладеного у виробництво капіталу; поліпшення маркетингу і аграрної логістики; впровадження інновацій й забезпечення загальної конкурентоспроможності галузі.

Як вже відзначалось, концептуальне бачення розвитку інститутів аграрного ринку ґрунтується на комплексному аналізі й методологічних положеннях, а також оцінці сучасного стану їх організації у системі функціонування аграрної економічної системи як на макро-, так і на мікрорівні. Розвиток інститутів аграрного ринку повинен відбуватися відповідно до традицій функціонування вітчизняної господарської системи. В основу викладу зазначених аспектів інституціонального розвитку необхідно покласти стратегію розвитку як базисних (власність, праця, управління, влада) інститутів, так і похідних (ціна, конкуренція, підприємництво, інфраструктура, регулювання тощо). Розбудова інститутів у розвитку аграрного ринку може здійснюватися як зверху (макрорівень), так і знизу (мікрорівень) як складова.

Інституціональна структура економіки України включає суб'єкти аграрного підприємництва, державні і недержавні установи із забезпечення функціонування виробництва, інфраструктуру, інститути дорадництва й інформаційного забезпечення.

Розвиток інститутів економіки здійснюється у напрямі утвердження організованих ринкових відносин і прозорої регуляторної політики, а також сприятиме мінімізації інституціональних ризиків. Для розбудови ринкових інститутів й створення сприятливого інституціонального середовища аграрного підприємництва потрібні заходи, спрямовані на:

- завершення реінституціоналізації приватної власності в частині формування інституційних норм капіталізації землі;
- удосконалення цінового механізму щодо забезпечення справедливого перерозподілу доходів між учасниками продуктового ланцюга;
- забезпечення функціональності ринкової інфраструктури та подолання асиметрій у поширенні інформації на виробників сільськогосподарської продукції;
- підвищення соціальних стандартів сільського розвитку і формування соціального капіталу. Це головні блоки питань, які потрібно вирішувати у розвитку інститутів аграрної сфери.

Неможливо розвиток інститутів забезпечити без системної інституціональної трансформації відносин на селі, тому будь-які зміни, ініційовані державою, владними структурами є інституціональними за природою.

У забезпеченні розвитку інститутів аграрного ринку держава обов'язково повинна враховувати:

- 1) рівень соціально-економічного розвитку села;
- 2) законодавчі норми;
- 3) норми ментальності;
- 4) рівень трансакційних витрат;
- 5) особливості розподілу інформації між учасниками ринкового процесу;
- 6) засади міжсекторного партнерства (можливості кластеризації).

Аграрна реформа України спрямована на підвищення ефективності аграрного ринку, вважається нами проявом фундаментальних інституціональних змін. Проте першочергової модернізації і функціонального удосконалення потребують такі інститути як власність, регулювання ринку й підтримка виробників, організація та розміщення виробництва, контрактація та договірні відносини, ціноутворення та інфраструктура, землеробство та землекористування. Важливим залишається удосконалення техніко-технологічних характеристик виробничої й обслуговуючої підсистем, що дозволить знизити рівень трансакційних витрат. Складовою державної політики у цьому напрямі повинно стати забезпечення високої культури відносин з укладання-виконання контрактів та захисту прав власності. Це базові інституціональні орієнтири для учасників аграрного ринку, які формують базис їхньої поведінки і політики регулювання з боку держави. Поряд із цим, розбудова системи організаційно-економічних зв'язків інституціонального змісту повинна здійснюватися у техніко-технологічній, організаційній та соціально-економічній сферах.

Висновок. Таким чином, модель розвитку інститутів потребує постійного удосконалення у процесі розбудови регуляторного механізму, оскільки моделювання інституціональної системи аграрного ринку перебуває у постійному формуванні узгодженої

моделі інститутів. Сутність концептуального бачення вирішення проблеми у створенні стабільних умов функціонування економіки і ринку, яке передбачає ефективне поєднання базисних й похідних інституцій та інститутів. Таке поєднання становить модель інституціональної структури (середовища) розвитку-регулювання аграрної економіки.

1. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів / О. Вільямсон. – К.: АртЕк, 2001. – 472 с.

2. Інституціональні засади трансформації в аграрній сфері: Збірник матеріалів Тринадцятих річних зборів Всеукр. конгр. вчен. Економістів-аграрників, Київ, 20-21 черв. 2011 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 672 с.

УДК 339.1:338.121

Бугріменко Р.М.,

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства,
Харківський державний університет харчування і торгівлі, м. Харків

ПРОБЛЕМИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

В статті розглянуто проблеми і перспективи інфраструктурного розвитку роздрібною торгівлі у їх взаємозв'язку з проблемами та перспективами функціонування споживчого ринку. Проведений аналіз ключових параметрів розвитку роздрібною сегмента в Україні і в світі, на засаді порівняння внутрішніх та зовнішніх чинників впливу, ролі інфраструктурного забезпечення в сучасних реаліях. На основі проведеного аналізу було сформульовано основні проблеми розвитку базової інфраструктури та інфраструктурних послуг в сфері роздрібною торгівлі в регіоні.

Ключові слова: інфраструктурний розвиток, роздрібною торгівля, споживчий ринок, базова інфраструктура, інфраструктурні послуги.

ПРОБЛЕМЫ ИНФРАСТРУКТУРНОГО РАЗВИТИЯ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Бугріменко Р.М.

В статье рассмотрены проблемы и перспективы инфраструктурного развития розничной торговли в их взаимосвязи с проблемами и перспективами функционирования потребительского рынка. Проведен анализ ключевых параметров развития розничного сегмента в Украине и в мире, на принципе сравнения внутренних и внешних факторов влияния, роли инфраструктурного обеспечения в современных реалиях. На основе проведенного анализа были сформулированы основные проблемы развития базовой инфраструктуры и инфраструктурных услуг в сфере розничной торговли в регионе.

Ключевые слова: инфраструктурное развитие, розничная торговля, потребительский рынок, базовая инфраструктура, инфраструктурные услуги.

PROBLEMS OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF RETAIL TRADE: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Bygrimenko R.

By using a systematic approach in this article a system-integrated diagnostics infrastructure base retail development with due regard to the results of analytical studies of trends in retail development in Ukraine and abroad is proposed. The systems approach is implemented in the analysis of retail infrastructure as a subsystem of the consumer market because of consideration of the place and role of commodity exchange processes in macro parameters economic development; the role of small businesses that provide the processes and functions of infrastructural and interests.

The paper analyzed the key parameters of the retail segment in Ukraine and in the world, on the basis of comparison of internal and external factors affecting the role of infrastructure

provision in current realities. Based on the analysis of the main problems was the development of basic infrastructure and infrastructure services in the retail trade in the region.

Keywords: *infrastructure development, retail, consumer market, basic infrastructure and infrastructure services.*

Постановка проблеми. Основним напрямом розвитку економіки України на найближчу перспективу є підвищення рівня якості життя і комплексна модернізація ключових секторів національної економіки, включаючи споживчий ринок, який тісно взаємодіє зі всіма галузями, що входять в інфраструктуру ринку. У зв'язку з цим, перед споживчим ринком і його суб'єктами постає низка важливих проблем, серед яких слід виділити основні:

- недостатня ефективність державного регулювання;
- край нерівномірне використання нових форматів торгівлі і способів обслуговування населення;
- недостатній рівень розвитку регіональної інфраструктури оптової і роздрібно торгівлі;
- низька привабливість окремих територій унаслідок неефективних форм конкурентної взаємодії, кооперації і інфраструктурного забезпечення;
- дефіцит професійних кадрів і відсутність ефективно взаємодії з суб'єктами інфраструктурної підсистеми регіонального споживчого ринку; проблеми, пов'язані з розвитком малого торгового бізнесу і суб'єктів інфраструктури територій.

Зростання ролі товарообмінних процесів і їх ускладнення в нових соціально-економічних умовах розвитку суспільства, підсилені розширенням масштабів економічної кризи, обумовлює істотне підвищення уваги до *інфраструктурної підсистеми розвитку споживчого сектора*, його макросегментів – оптової, роздрібно торгівлі і громадського харчування. Особливої значущості набуває аналіз зарубіжного досвіду подолання регіональних диспропорцій в розвитку споживчого сектора і підсистеми надання інформаційних, консалтингових, логістичних, комунікаційних послуг. Особливої гостроти набуває проблема пошуку балансу в структурі підсистем розвитку споживчого сектора, оцінки перспективності інфраструктурних програм і розробка концептуальної моделі інфраструктурного забезпечення розвитку торгівлі в окремому регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні системні підходи, принципи, концепції й моделі *інфраструктурних досліджень в умовах споживчого сектору*, які запропоновано в роботах В.В. Апопія [1], Я.А. Гончарука, С.М. Лихолата, А.Г. Мокроносова, А.І. Кузнецової, І.В. Трегубовича, Л.Г. Саркісяна і інших, можуть бути використані як базові при обґрунтуванні концептуальних основ і прикладних аспектів інфраструктурного розвитку окремих підприємств, галузей та секторів економіки. Визнаючи цінність виконаних досліджень, слід визнати, що зростання ролі і значення торгівлі в ринковій економіці вимагає переосмислення теоретико-методологічних основ її інфраструктурного забезпечення, розробки нових методичних підходів до формування концептуальної моделі розвитку споживчого сектора з урахуванням системних взаємозв'язків в підсистемі інфраструктурного забезпечення. Цими обставинами обумовлений вибір напрямку даного дослідження.

Мета статті. Метою даного дослідження є систематизація зарубіжного досвіду інфраструктурного забезпечення розвитку споживчого сектора і його макросегментів шляхом глибокого аналізу тенденцій, перспектив і сценаріїв розвитку споживчого сектора. Результатом такої систематизації постає системна база дослідження інфраструктурного розвитку споживчого ринку.

Основні результати дослідження. Сектор торгівлі, як правило, є кінцевою ланкою будь-якого виробничого ланцюга, а відповідно саме від широти і різноманітності каналів, а також рівня їх розвитку залежать ефективність, обсяги і швидкість товарообмінних процесів. Таким чином, стимулюючи якісний розвиток споживчого сектора, держава може сприяти створенню необхідних умов для просування товарів різних галузей, що позитивно позначиться на економіці країни в цілому.

Розвиваючись і бажаючи збільшувати власну ефективність, торгові організації прагнуть до скорочення витрат, у тому числі і на продукцію, що поставляється, зростання показників комерційної ефективності. Все це приводить до посилювання вимог для постачальників і виробників, які в даній ситуації опиняються вимушеними знаходити шляхи підвищення власної продуктивності і ефективності. Подібні тенденції стимулюють інноваційну активність у виробничих процесах і, як наслідок, сприяють модернізації національної економіки в цілому. При цьому необхідно враховувати, що ефект зростання продуктивності і ефективності по всьому ланцюжку можливий тільки при достатньо сильному і консолідованому рівню операцій в системі роздрібної торгівлі.

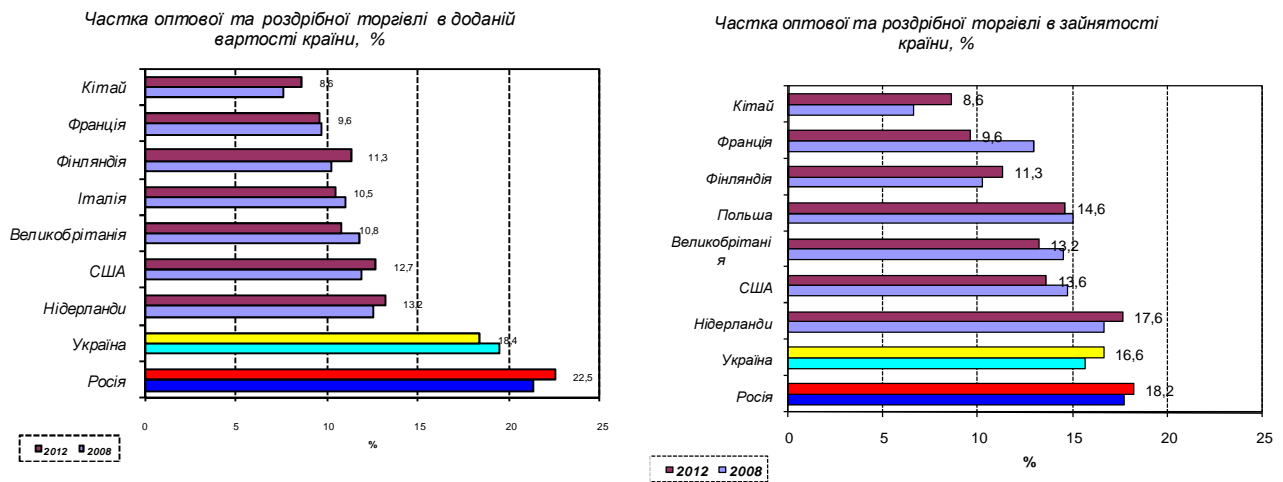
На сектор торгівлі доводиться більше 63% обороту малих підприємств України. Саме малі і середні торгові підприємства часто першими починають продажі нових товарів, виробники яких ще не досягли необхідного масштабу для створення широкої дистрибуції і виходу в роздрібні мережі. Таким чином, наявність достатньої кількості малих і середніх торгових підприємств і їх висока якість стимулюють інноваційну активність в країні.

Наявність достатньої кількості торгових площ різноманітних форматів забезпечує географічну доступність товарів для населення, тобто можливість придбати товар, витративши розумний час і інші ресурси на діставання доступу до нього. Рівень забезпеченості населення торговими площами сьогодні входить до числа індикаторів, що відображають якість життя в тому або іншому регіоні. Розвинена і високо ефективна торгівля, диктуючи високі стандарти якості постачальникам і виробникам, фактично виступає учасником сфери контролю за якістю продукції, що потрапляє до споживачів, і, таким чином, здатна забезпечити позитивний внесок в боротьбу держави за безпеку здоров'я і життя населення. Різноманітність каналів торгівлі також дозволяє забезпечити і необхідну різноманітність асортиментних позицій, запропонованих споживачеві [2, с. 28-37].

Аналіз міжнародного досвіду розвитку роздрібної торгівлі [4-7] демонструє схожі тенденції в багатьох, як розвинених, так і таких, що розвиваються країнах. Із загальним економічним зростанням спостерігаються високі темпи зростання світового роздрібного обороту і, в першу чергу, за рахунок випереджаючих темпів зростання країн, що розвиваються. У зв'язку з новими технологічними розробками і інноваціями в процесах обслуговування підвищується продуктивність роздрібної торгівлі.

У відповідь на конкуренцію, що посилюється, і глобалізацію підвищується рівень консолідації сектора. У відповідь на зміну споживчих переваг і вимог до асортименту, якості

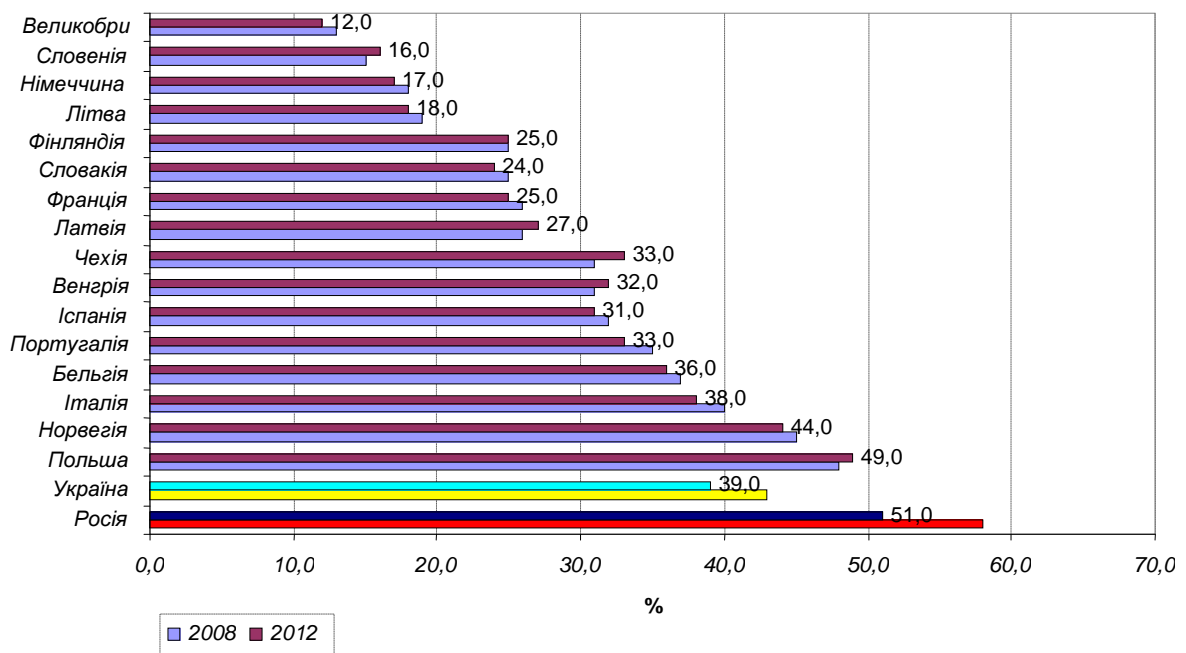
і доступності продукції, що надається підприємством, збільшується частка сучасних форм торгівлі. Роста значущість роздрібно торгівлі як чинника економічного розвитку держави і підвищення його конкурентоспроможності і джерела масової зайнятості (рис. 1). Сектор торгівлі визнаний в багатьох країнах що виконує важливу економічну і соціальну роль.

Рис. 1. Частка торгівлі у ВВП і зайнятості країн

Джерело: [3; 4; 5; 6; 7].

Основним внеском роздрібно торгівлі в підвищення якості життя населення є підтримка соціальної стабільності і задоволення потреб населення в товарах. Внесок торгівлі в світовий ВВП складає близько 10%, а в загальну зайнятість – до 13%.

Рис. 2. Частка малого бізнесу в обороті продовольчої роздрібно торгівлі

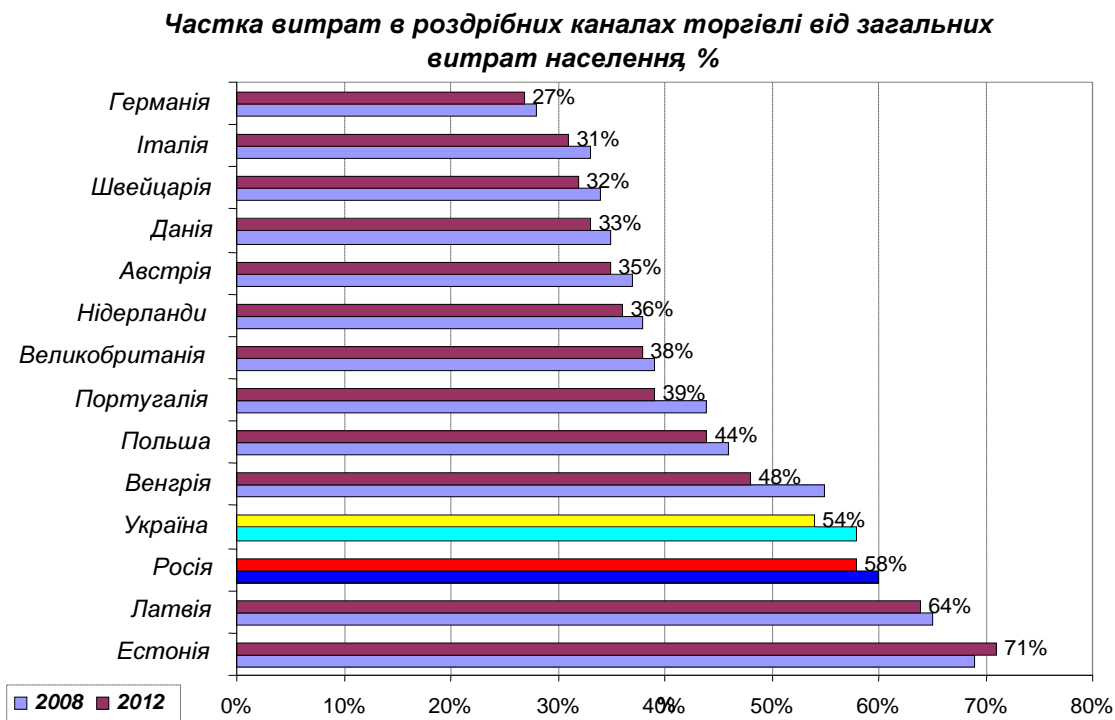
Джерело:[3; 4; 7]

Торгівля стимулює економічний розвиток держави і зростання зайнятості, розвиток малого бізнесу і національних виробників, стимулює притоку іноземних інвестицій і підвищення ефективності і продуктивності. У різних країнах малий бізнес забезпечує значущу частку обороту сектора торгівлі. Треба зазначити, що саме малі підприємства створюють основу інфраструктурного забезпечення процесу нормального функціонування роздрібною торгівлі як макросегменту споживчого ринку.

Також роль малих підприємств та їх кооперативних утворень – основа для модернізації базової інфраструктури роздрібною торгівлі в регіонах. Шляхом посилення уваги з боку держави до проблем комунікаційного розвитку та структуризації завдань конкурентного розвитку ринку комунікаційних ІТ-послуг можна активізувати процеси подолання регіонального дисбалансу в розвитку споживчого ринку в окремих регіонах.

Основною соціальною метою розвитку торгівлі є надання споживачам широкого асортименту якісної, доступної продукції. Унаслідок глобалізації і інтернаціоналізації економіки, а також зростання доходів населення підвищуються вимоги споживачів до якості послуг, що надаються, асортименту і якості продукції, що надається. Частка витрат населення на споживчі товари згідно міжнародному досвіду може досягати майже 70% (рис. 3).

Роль малого бізнесу важко переоцінити, з урахуванням існуючих проблем розвитку ринку інфраструктурних (логістичних, інформаційних, комунікаційних, посередницьких, фінансових, інвестиційних, маркетингових та ін.) послуг. Також не вирішеною лишається проблема конкурентної взаємодії між суб'єктами інфраструктурного призначення, можливостями кооперації та координації діяльності щодо сприяння мережного розвитку роздрібних операторів в окремих регіонах.

Рис. 3. Частка витрат населення в роздрібних каналах торгівлі від загальних витрат

Джерело: [3; 4; 7]

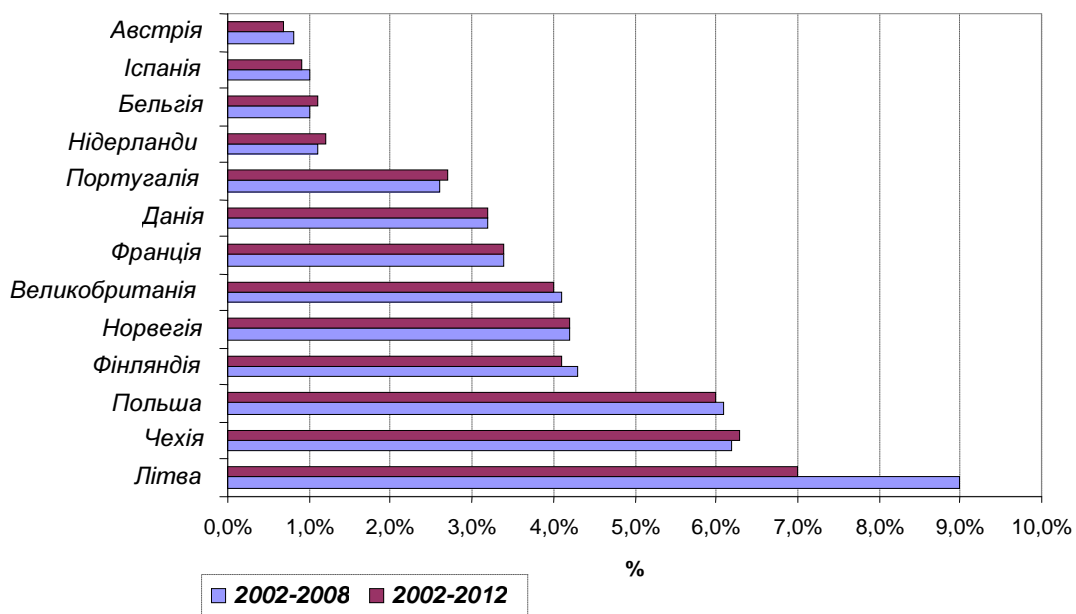

Загальносвітовий оборот сектора роздрібної торгівлі зростав з 2005 року із середнім темпом в 8,3% (з урахуванням інфляції). У 2008 році оборот світової роздрібної торгівлі досяг 14,5 трлн. доларів США.

Одніми з найбільш гострих проблем, що перешкоджають розвитку споживчого сектора в Україні, є недостатньо розвинена інфраструктура, а саме нерозвиненість торгової інфраструктури в Україні в порівнянні із зарубіжною, непристосованість інфраструктури, створеної до 1990-х років, для здійснення сучасних форм торгівлі, недостатні темпи і обсяги будівництва нових торгових площ. Під інфраструктурою в даному випадку розуміються не тільки базові інфраструктурні об'єкти, такі як дороги, порти, склади, торгові об'єкти, мережі електропостачання, але і *інфраструктура послуг* для сектора торгівлі, що включає наявність необхідної кількості високо розвинених логістичних компаній, дистриб'юторів і оптових постачальників, сертифікуючих і ліцензуючих організацій, компаній, що працюють на рекламному ринку, освітніх установ.

Роздрібна торгівля в своєму розвитку проходить через декілька етапів, кожен з яких має свої особливості і чинники успіху, характеризується різними темпами зростання, характером і ступенем конкуренції, якістю і асортиментом послуг, що надаються. Так, наприклад, частка сучасних форматів торгівлі загалом роздрібному обороті широко варіюється від країни до країни. У найбільш розвинених країнах вона вже перевершує 70%.

Середньорічні темпи росту обігу роздрібної торгівлі %

Рис. 4. Темпи зростання обороту роздрібної торгівлі

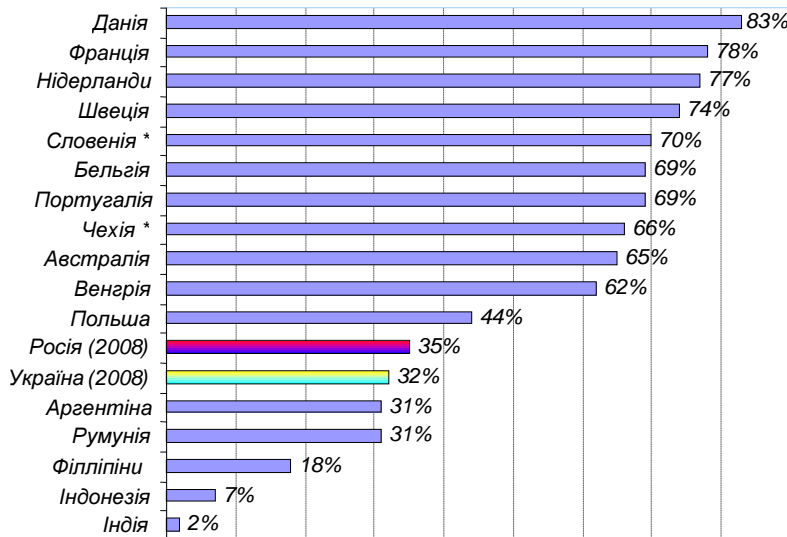
Джерело: [3; 4; 7]

В цілому, роздрібну торгівлю в розвинених країнах можна охарактеризувати високим ступенем консолідації, високою часткою сучасних форматів в загальному обороті, часткою видалених каналів продажів, що росте. Роздрібна торгівля виконує важливі економічні і

соціальні функції, підтримуючи високий рівень життя населення, зайнятості, розвиток малого бізнесу і економічний розвиток держав.

Частка сучасних форматів торгівлі в продовольчому роздрібі % (обсяги продажів), 2012 р.

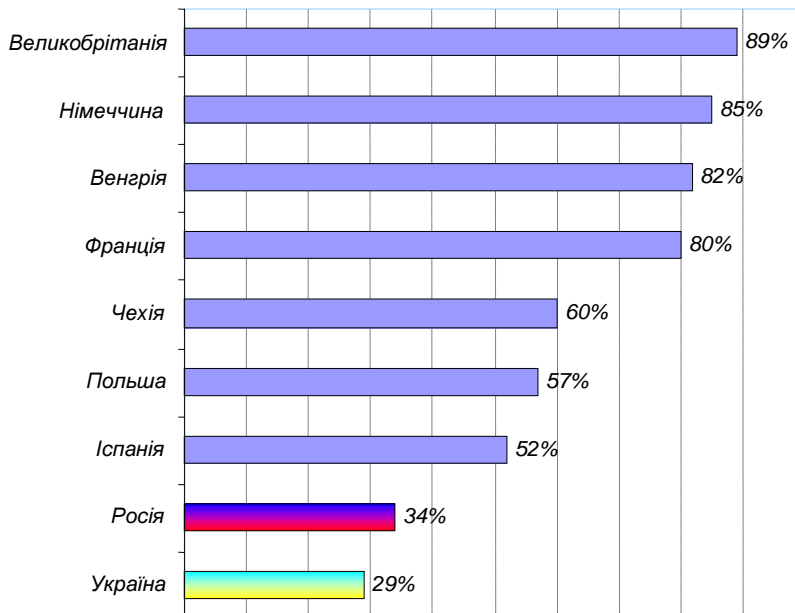
**формати кешкеррі, гіпермаркети, супермаркети, дискаунтери

* оцінка за нижньою межею

А)

Частка сучасних форматів в обігу непродовольчої роздрібної торгівлі, % 2012 р.

Б)

**Рис. 5. Частка сучасних форматів в обороті роздрібної торгівлі
А) в продовольчому сегменті; Б) в непродовольчому сегменті**

Джерело: [3; 4; 5; 7]

Рівень розвитку самого сектора торгівлі визначається низкою чинників, серед яких найбільш важливі наступні: рівень добробуту населення; чисельність населення; щільність населення; доступність і вартість фінансових ресурсів; *розвиток базової інфраструктури і інфраструктурних послуг* (логістичних, будівельних і ін.). Саме ці чинники визначають обсяг платоспроможного попиту і рівень витрат на формування пропозиції у сфері роздрібно торгівлі, які обумовлюють інвестиційну привабливість сектора і, отже, швидкість його розвитку.

Окрім вказаних п'яти чинників, також важливими є: визначеність структури споживчих переваг, позитивні очікування населення щодо економічної ситуації в країні, стабільність економічної ситуації. Останні чинники визначають обсяг споживчих витрат, структуру споживчих витрат і рівень інвестиційних планів. До проблем в області інфраструктури послуг відносяться і слабкі господарські зв'язки між виробниками і організаціями торгівлі; недостатній рівень розвитку кооперації; наявність великого числа посередників між невеликими виробниками і невеликими торговими організаціями.

У тому, що стосується стану базової інфраструктури, всі учасники ринку відзначають її гостру нестачу. Основний неспокій у торгових організацій всіх товарних сегментів викликає низька забезпеченість дорогами багатьох населених пунктів, їх вкрай незадовільний стан. Така ситуація не дозволяє у визначений термін і в достатній кількості здійснювати постачання товарів багатьох регіонів, порушує процес товарообміну між регіонами, тісно зв'язаними торговими відносинами, створює загрозу дефіциту і приводить до зростання цін на окремі групи товарів. В деяких випадках високі витрати на доставку приводять до того, що утримувати торгові точки в деяких районах країни стає економічно недоцільним, що знижує забезпеченість населення торговими площами, погіршує якість життя і збільшує навантаження на державний бюджет.

Аналогічно складається ситуація і з складськими площами. Для таких товарів, як продукти харчування, що вимагають особливих умов зберігання, проблема відсутності складів приводить до тих же наслідків, що і низька забезпеченість дорогами. Проблемою є також непрозорість процедури отримання землі і дозволів на будівництво торгових і логістичних об'єктів. Місцеві власті часто затягують видачу земельних дозволів через корупційні причини (перешкода виходу на ринок конкурентів для місцевих компаній, в яких представники влади мають особисту зацікавленість; вимога хабарів).

Навіть у разі отримання землі і дозволу на будівництво, проблемою є підключення торгового або логістичного об'єкту до комунікацій. Часто підведення комунікацій доводиться самостійно здійснювати компаніям, що будують об'єкт, що може приводити до подорожчання вартості будівництва до 3-х разів. Така ситуація істотно знижує інвестиційну привабливість галузі і гальмує будівництво нових торгових і логістичних об'єктів, їх відповідність світовим нормам і стандартам. У числі чинників, що перешкоджають розвитку сектора торгівлі можна відзначити і слабо розвинену *інфраструктуру послуг*. Відсутність на ринку значної кількості логістичних компаній, здатних запропонувати якісні послуги, ефективно конкурувати між собою також уповільнює розвиток сектора торгівлі, оскільки вимушує багато комерційних організацій інтегруватися в логістику. Представники сектора торгівлі електронікою і побутовою технікою відзначають як одну з проблем високу концентрацію ринку реклами.

Шляхом виділення низки чинників, які суттєво впливають на процеси розвитку торгівлі з урахуванням інфраструктурної складової запропонуємо системно-інтегровану базу діагностики інфраструктурного розвитку роздрібною торгівлі (рис. 6).

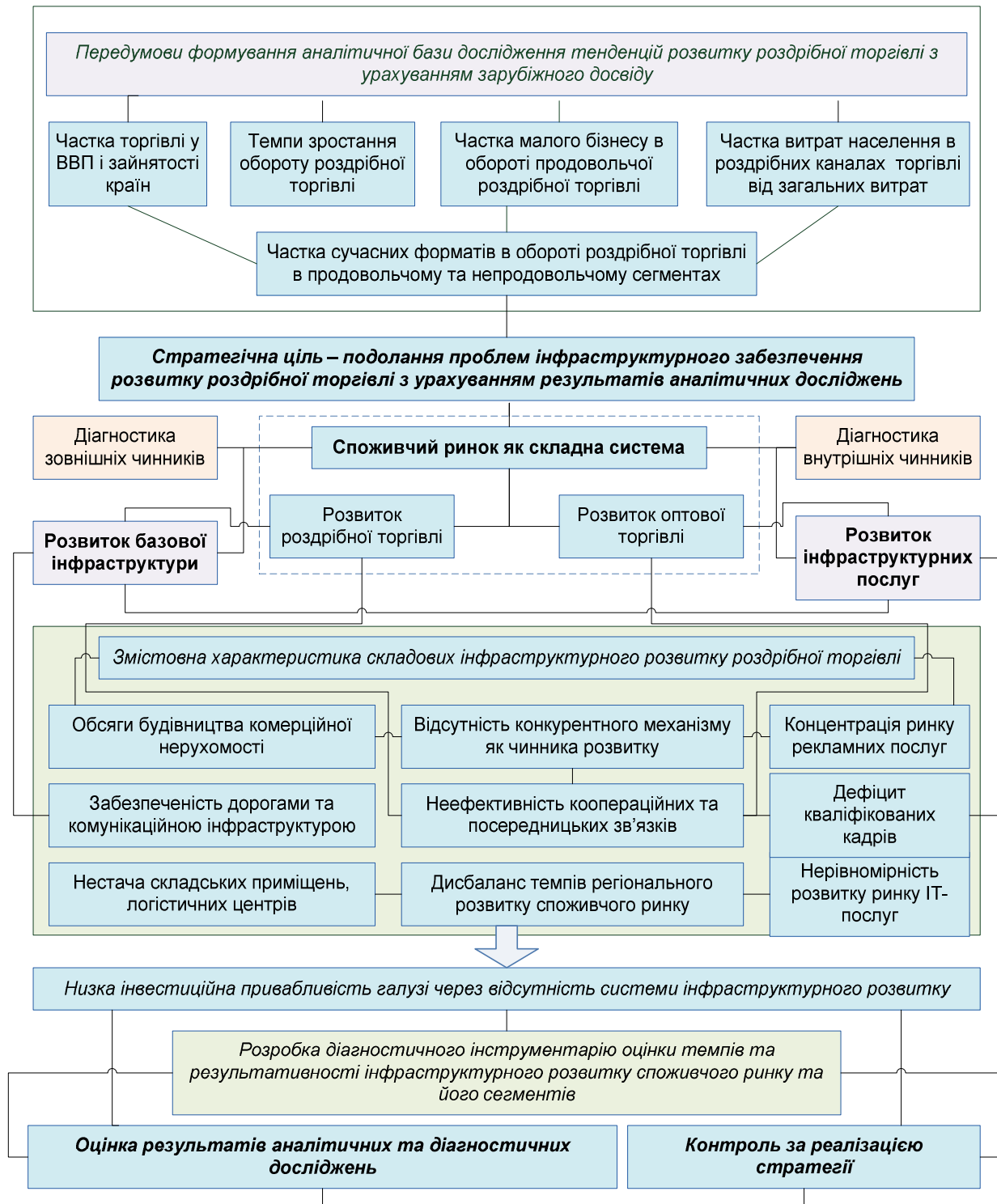

Рис. 6. Системно-інтегрована база діагностики інфраструктурного розвитку роздрібною торгівлі (авторська розробка)

Особливу увагу треба звернути на змістовну характеристику складових інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі, яка відображає проблематику розвитку базової інфраструктури, розвиток інфраструктурних послуг та проблеми, які непрямым чином пов'язані з основними макросегментами споживчого ринку – роздрібною та оптовими ланцюгами.

Відсутність стійких прямих господарських зв'язків між виробниками і організаціями торгівлі (особливо, невеликими локальними гравцями); недостатній рівень розвитку кооперації серед малих виробників і малих організацій торгівлі; наявність великого числа посередників також наголошуються представниками малого і середнього бізнесу, як у виробничій, так і в торговій сфері.

Більшість учасників сектора торгівлі відзначають низький рівень підготовки персоналу для торгових організацій. Дефіцит / недостатня кваліфікація кадрів наголошується на всіх рівнях, в т.ч. торгові компанії відзначають необхідність перенавчання співробітників середньої ланки – випускників факультетів вузів, які готують за товарознавчими спеціальностями. Ключовими чинниками дефіциту співробітників низької кваліфікації є соціальна не престижність робочих професій в торгівлі, низькі зарплати і відсутність соціальних гарантій.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, шляхом використання системного підходу нами запропоновано системно-інтегровану базу діагностики інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі на основі врахування результатів аналітичних досліджень тенденцій розвитку роздрібної торгівлі в Україні та світі. Системний підхід реалізовано при аналізі *інфраструктури роздрібної торгівлі* як підсистеми споживчого ринку через врахування місця і ролі товарообмінних процесів в макропараметрах економічного розвитку (ВВП, зайнятість); ролі малих підприємств, що забезпечують процеси і функції інфраструктурного характеру, а також інтересів населення, яке має потреби, що не володіють властивістю взаємозамінності і певною мірою зумовлені місцем проживання. Використання принципів ат інструментів діагностики в умовах інфраструктурного забезпечення розвитку роздрібної торгівлі можна вважати напрямом подальших ґрунтовних розробок на основі синтезу системного, синергетичного та процесного підходів.

1. Анопій В.В. *Внутрішня торгівля та АПК України: ефективність взаємодії* : [монографія] / В. В. Анопій. – Львів: Вид-во Льв. комерц. акад., 2007. – 350 с.

2. Инишаков О.В. *Инфраструктура рыночного хозяйства: системность исследования* / О.В. Инишаков, Е.Г. Русакова // *Вестн. С.-Петербур. ун-та.* – 2005. – Сер. 5. – Вып. 2. – С. 28-37.

3. *Роздрібна торгівля в Україні у 2012 році [Електронний ресурс]* // Державна служба статистики. – К., 2013. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

4. *Статистический сборник «Торговля в России. 2013».* – М.: Росстат, 2013. – 511 с.

5. *A Turning Point for the Service Sector in Thailand [Електронний ресурс]* // *Asian Development Bank, Philippines.* – 2013. – No. 353. – Режим доступу: <http://www.adb.org/publications/turning-point-service-sector-thailand>.

6. *Monthly & Annual Retail Trade* [Електронний ресурс] // US Census Bureau [U.S. Federal Statistical System]. – Washington, 2014. – Режим доступу: <http://www.census.gov/retail/index.html#arts>.

7. *PEEIs in focus – A summary for the retail trade turnover and volume of sale indices – 2006 edition* [Електронний ресурс] // Eurostat [Directorate-General of the European Commission], Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2012. – 46 pp. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/product_code=KS-RA-12-011.

УДК 332.14

Завісна Н.С.,

д.е.н., професор, професор кафедри макроекономіки
та державного управління,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», м. Київ

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МІСТА

В статті автором розглядаються сутність та особливості забезпечення конкурентоспроможності великого міста. Досліджуються питання пов'язані з міжмуніципальною співпраці міста та держави, наводяться основні ознаки конкурентоспроможності великого міста. Приділяється увага аналізу стану та розробки пропозицій щодо управління розвитком міста та забезпечення його конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, велике місто, інвестиції, соціально-економічний розвиток, стратегія розвитку, короткострокова стратегія, довгострокова стратегія.

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ГОРОДА

Завизена Н.С.

В статье автором рассматриваются сущность и особенности обеспечения конкурентоспособности большого города. Исследуются вопросы связанные с межмуниципальным сотрудничеством города и государства, приводятся основные признаки конкурентоспособности большого города. Отводится внимание анализу состояния и разработки предложений относительно управления развитием города и обеспечением его конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, большой город, инвестиции, социально-экономическое развитие, стратегия развития, краткосрочная стратегия, долгосрочная стратегия.

ESSENCE AND FEATURES TO ENSURE THE COMPETITIVENESS OF THE CITY

Zavizienna N.

The author considers the nature and characteristics ensure the competitiveness of the city. Explores issues related to inter-municipal cooperation of the city and the state, are the main features of the competitiveness of the city. Taps on analyzing the status and development of proposals for the management of urban development and its competitiveness. Efficient use of the existing potential of the city to increase its investment attractiveness for a stable, long-term socio-ecological-economic development of the city and to create conditions for improving the quality of life of local people - such major strategic entire operation of local governments. Competition is an important part of the whole system of the market economy, a driving force of the economy not

only of individual enterprises, but also the city. Change goals, motives, interests in the development of urban areas, increased demands on the management and effectiveness of management. In these circumstances, management of competitiveness of the city is an important task.

Key words: *competitiveness, big city, investment, economic and social development, development strategy, short-term strategy, long-term strategy.*

Постановка проблеми. Посилення конкуренції в усіх галузях життя людини виставляє нові вимоги до управління розвитком великих міст на основі забезпечення їх конкурентоспроможності в короткостроковій та довгостроковій перспективі. Підтримання конкурентних переваг великого міста можливе через сукупне формування і реалізацію усіх складових його потенціалу. Ефективність конкурентоспроможності великого міста сприятиме його соціально-економічному розвитку, інвестиційному розвитку, розвитку наука та управління. Досліджуючи український досвід міжмуніципальної співпраці міста та держави можна констатувати, що в Україні вже є досвід об'єднання зусиль органів місцевого самоврядування, районів і міст задля реалізації спільних стратегій розвитку субрегіонів. Сьогодні саме стратегічне планування може бути першим кроком до реального об'єднання інтересів територіальних громад, що межують між собою й формують субрегіон чи агломерацію, з метою спільного розвитку та підвищення конкурентоспроможності. Дослідження цієї ланки питань само по собі є дуже важливим в теперішній час, коли відбувається нове будівництво в суспільстві країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі науковці, як П.Ткачук, О.Лазор досліджуючи феномен міста, характеризують його як «адміністративний, економічний та науково-культурний центр» [7, с. 237]. Серед атрибутивних складових поняття міста М. Лесечко, зокрема, виділяє його «спеціальний статус» [8, с. 276].

Проте основною специфічною ознакою міста прийнято вважати його системні властивості. Багато науковців однозначно класифікують місто як «велику систему, що складається із підсистем та взаємозв'язків між ними» [7, с. 141]. Серед принципів ознак міста часто виділяють також велику щільність населення та не аграрну специфіку його зайнятості [7; 2].

Питання оцінки конкурентного середовища, забезпечення конкурентоспроможності регіону є предметом дослідження багатьох науковців світу. Серед вітчизняних дослідників І.М.Вахович [2], З.В.Герасимчук [3], Л.Л.Ковальська [6], Т.В.Федак [9], в працях яких досліджено теоретико-методичні основи формування конкурентного середовища, визначено фактори, які впливають на рівень конкурентоспроможності регіону, розглядаються питання, пов'язані з формуванням конкурентних переваг регіону як необхідного елемента забезпечення його конкурентоспроможності. Т.В.Федак під поняттям «конкурентоспроможність» розглядає зумовлену економічними, соціальними і політичними факторами позицію країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках, яка за умов відкритої економіки може визначатися, як здатність країни (фірми, регіону, міста) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн [9, с. 9].

Основними ознаками конкурентоспроможності, як одного з критеріїв ефективності виступають:

- відносний (порівняльний) характер – конкурентоспроможність проявляється тільки через порівняння характеристик економічного суб'єкта з характеристиками інших суб'єктів даного ринку;

- релевантний характер критерію конкурентоспроможності, який означає, що траєкторія руху даного економічного суб'єкта (його конкурентна позиція) відносно інших суб'єктів може бути визначена тільки в межах релевантного зовнішнього середовища;

- часовий характер (динамічність) критерію конкурентоспроможності характеризує положення суб'єкта у конкурентному полі в координатах часу як результат його конкурентної діяльності [5, с. 130].

Під поняттям конкурентоспроможності міста слід розуміти рівень здатності міста витримувати конкуренцію в умовах глобалізації економіки. Основними елементами та умовами, які створюють конкурентні переваги, окремі науковці називають: вигідне географічне розташування; високий природно-ресурсний потенціал; інвестиційну привабливість; високий рівень інноваційного розвитку; інтелектуальний та трудовий потенціали, високий рівень фінансового потенціалу [6, с. 352].

На думку Т.Балика, для забезпечення конкурентоспроможності необхідна систематична робота по підвищенню всіх складових потенціалу міста (чинників конкурентоспроможності) до яких слід віднести: природно – ресурсний потенціал; трудовий потенціал; економічний потенціал; інвестиційний потенціал; інноваційний потенціал; інфраструктурний потенціал; фінансовий потенціал; туристично–рекреаційний потенціал; організаційно – управлінський потенціал [1, с. 15-16].

Всі розглянуті складові потенціалу міста, безумовно, є важливими при створенні конкурентних переваг. Проте, в умовах сьогодення особливу увагу слід приділяти зростанню інвестиційного та інноваційного потенціалів міста.

М. Фуджита і Ж.-Ф. Тісс наголошують на існуванні в межах агломерації закономірності зростання кількості високоприбуткових інноваційних промислових виробництв, не пов'язаних з добуванням, використанням та переробкою природних ресурсів. Такі виробництва отримують значні переваги розвитку і підвищують свою економічну ефективність завдяки специфічному агломераційному ефекту території [10, с. 167-168].

Д. Старретт говорить про наявність закономірності формування в межах агломерації нерівноважної просторової конкуренції промислового виробництва, яка визначається перевагами агломераційного ефекту і сприяє інтеграції підприємств навколо нього. Цю думку поділяють також деякі російські вчені, зокрема Н. Калюжнова [4]. У свою чергу Н. Калдор стверджує, що конкуренція в агломераціях має олігополістичні риси, оскільки промисловість орієнтована на прибутковість, що постійно зростає, тому кінцева економіка агломерації (обмежена просторово та організаційно) може пристосувати для цього лише кінцеву кількість фірм. Обмежений простір надає конкуренції специфічної форми, бо кожна фірма агломерації конкурує лише з найближчим оточенням, отже, створює ситуацію олігополії [10, с. 180].

До основних законодавчих актів, які визначають формування, розвиток та систему управління містом слід віднести:

- Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». В основу даного законодавчого акта покладено мету – забезпечення сталого розвитку регіонів в інтересах

усієї країни, підвищення життя населення, ефективне використання економічного, наукового, трудового потенціалу, використання ресурсів та інше.

- Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності». В якому розглядаються питання забезпечення та розвитку міською інфраструктури, формування рекреаційних та природних зон, для покращення якості життя населення та підвищення конкурентоспроможності міста.

Метою статті є аналіз стану та пропозиції щодо управління розвитком міста та забезпечення його конкурентоспроможності.

Основні результати дослідження. Важливою складовою розгляду конкурентоспроможності великого міста є визначення економічного механізму управління містом та забезпечення поетапності процесів економічного росту, своєчасне прийняття короткострокових та довгострокових рішень в умовах сучасності та ефективності управління складною і багатокомпонентною міською системою, яка є неоднорідною та багатофункційною.

Для досягнення ефективного управління містом слід задіяти три основні елементи механізму управління:

- стратегія короткострокового соціально-економічного розвитку міста;
- стратегія довгострокового соціально-економічного розвитку міста;
- розрахунок бюджету, як оптимального фінансового планування.

З метою створення сприятливого інвестиційного клімату великих міст необхідно створення ефективної співпраці із представниками як закордонних, так і місцевих інвесторів.

Короткострокова стратегія досягнення соціально-економічного розвитку міста має складатися:

- розроблення інвестиційний процес у рамках виконавчих органів влади міста (без посередництва держави);
- удосконалення функцій та ролі міського агентства по інвестиціях;
- проведення відкритої політики щодо інвесторів;
- проведення маркетингових акцій щодо залучення місцевих і міжнародних інвесторів.

Стратегія яка спрямована на довгострокові досягнення соціально-економічного розвитку міста:

- розроблення програм сприяння розвитку малого та середнього бізнесу у місті;
- сприяння використанню системи взаємодії підприємців та міста на базі платформи електронного уряду;
- створення інформаційної системи для інвесторів та бізнесу;
- виділення коштів на розробку новітніх технологій та наукові дослідження на рівні великого міста.

Для забезпечення спільних інтересів великого міста та області в територіальному плануванні розвитку необхідно:

- збалансування розселення населення;
- розвиток єдиної транспортної інфраструктури міста та області;
- розвиток спільної системи інженерної інфраструктури міста й області;
- розвиток спільної комунальної інфраструктури;
- створення загальної екологічної політики;

Реалізація виділених пропозицій дасть змогу підвищити конкурентоспроможність великого міста, покращити якість життя громадян та забезпечити високе становище на світових теренах.

Висновки. Визначено потреби та пріоритети розвитку міста на основі існуючих міських цільових програм та стратегій розвитку великого міста. Проведено аналіз пріоритетів за секторами розвитку, та здійснено порівняльну характеристику окремих кількісних соціально – економічних показників. Отже, до основних проблем функціонування великого міста України потрібно віднести:

- наповнення місцевого бюджету, та заборгованості з податкових надходжень;
- недоступності певних видів транспорту та перевантаження транспортної інфраструктури в години пік, високий ступінь зношеності;
- низька система кошторисного фінансування ЛПЗ, та якість надання послуг охорони здоров'я;
- перевантаженість дитячих садків та низький рівень оплати освітнього персоналу;
- недостатня кількість кваліфікованих працівників окремих спеціальностей.

Для подолання виокремлених проблем функціонування великих міст, а також з метою підвищення конкурентоспроможності запропоновано ряд пропозицій, стосовно вдосконалення моделі підвищення ефективності управлінських рішень, яке було розглянуто з трьох аспектів:

- кадрового оновлення органів муніципальної влади;
- розмежування функцій і повноважень між державним управлінням і місцевим самоврядуванням;
- проведення процесу оптимізації та взаємодії органу виконавчої влади на місцях.

Стосовно удосконалення управління розвитком міста через покращення функціонування секторів при цьому важливим елементом забезпечення конкурентоспроможності міста має виступити розвиток його агломерації.

1. Балик Т. В. *Управління конкурентоспроможністю міста* / Т.В. Балик // *Коммунальное хозяйство городов. Научно – технический сборник.* – 2012. – № 92. – С.11-19.

2. Вахович І. М. *Фінансова політика сталого розвитку регіону: теоретико-методологічні та прикладні засади: [монографія]* / І. М. Вахович. – Луцьк: ЛДТУ, 2007. – 496 с.

3. Герасимчук З.В. *Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії сталого розвитку регіону* / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. – Луцьк: ЛДТУ, 2012. – 248 с.

4. Калюжнова Н. Я. *Конкурентоспособность российских регионов в условиях глобализации* : [монографія] / Н. Я. Калюжнова. – М.: ТЕИС, 2004. – 526 с.

5. *Управління конкурентоспроможністю підприємства* : [навч. посібн.] / [Клименко С. М., Дуброва О. С., Барабась Д. О., Омеляненко Т. В., Вакуленко А. В.]. – К.: КНЕУ, 2010. – 527 с.

6. Ковальська Л. Л. *Значення конкурентних переваг регіону у забезпеченні його конкурентоспроможності* / Л. Л. Ковальська // *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна.* – 2006. – Вип.20. – С. 350-355.

7. Лазор О. Д. *Територіальна організація влади в Україні : [навч. посібн.] / О. Д. Лазор, О. Я. Лазор, А. О. Чемерис. - К.: Дакор, 2007. - 576 с.*
8. Лесечко М. Д. *Системний підхід: теорія, методологія, практика / М. Д. Лесечко. - Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2002. - 300 с.*
9. Федак Т.В. *Регіональні фактори забезпечення конкурентоспроможності продукції: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Львів: ІРД НАН України, 2001. – 18 с.*
10. Fujita M. *Economics of agglomeration: cities, industrial location and regional growth / M. Fujita, J. Thisse. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 466 pp.*

УДК 331.56

Корж О. В.,

*аспірантка кафедри менеджменту,**Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ*

ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАЙНЯТОСТІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

В статті досліджено сучасний стан виробництва сільськогосподарської продукції на прикладі Запорізької області. Виявлено і оцінено взаємозв'язки сільськогосподарського виробництва із зайнятістю населення, вивчено проблеми, пов'язані із забезпеченістю зайнятості в сільськогосподарському виробництві регіону та проаналізовано їх наслідки.

Ключові слова: зайнятість населення, безробіття, сільськогосподарське виробництво, сільськогосподарські підприємства, сільське населення.

ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ УГЛУБЛЕНИЯ ПРОБЛЕМ ЗАНЯТОСТИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Корж Е. В.

В статье исследовано современное состояние производства сельскохозяйственной продукции на примере Запорожской области. Выявлена и оценена взаимосвязь сельскохозяйственного производства и занятости населения. Изучены проблемы, связанные с обеспечением занятости в сельскохозяйственном производстве региона и проанализированы их последствия.

Ключевые слова: занятость населения, безработица, сельскохозяйственное производство, сельскохозяйственные предприятия, сельское население.

CAUSES AND CONSEQUENCES DEEPENS PROBLEM OF EMPLOYMENT IN AGRICULTURAL PRODUCTION

Korzh O.

The present article deals with the current state of agricultural production on the example of Zaporozhye region. The level and development trends of agricultural production have been investigated. The identified and evaluated the relationship between agricultural production and employment. Studied the problems associated with the supply of employment in agriculture in the region and analyzed the results. The main objective of Ukraine is the implementation economic reforms and the formation of a developed sustainable and competitive economy and improves food security. Renewed impetus for the development needs all sectors of the national economy. In agriculture, this impulse is especially needed, because along with the provision of important areas of economic activity, it will help preserve the village as a social and economic phenomenon and the rural way of life as a traditional state.

Keywords: employment, unemployment, agricultural production, agricultural enterprises, rural population.

Постановка проблеми. Першочерговими завданнями української держави [1] були і залишаються реалізація економічних реформ, формування розвинутої, стійкої та конкурентоспроможної економіки країни, підвищення рівня продовольчої безпеки держави, розвиток та збереження людського та соціального капіталу, підвищення добробуту населення, збільшення кількості робочих місць. Оновленого імпульсу для майбутнього розвитку потребують усі сфери життя суспільства та галузі національного господарства. Проте, сільському господарству цей імпульс особливо потрібен, адже поряд із забезпеченням розвитку важливої сфери економічної діяльності, він сприятиме збереженню села як соціально-економічного явища та сільського способу життя як традиційного для України.

Задля цього потребують вирішення проблеми, визначені законодавством [2], і пов'язані із підвищенням рівня зайнятості сільського населення, забезпеченням сільськогосподарських товаровиробників-роботодавців кваліфікованими кадрами, ефективним залученням населення до суспільного виробництва, що в кінцевому рахунку сприятиме підвищенню рівня економічного та соціального розвитку держави [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем та розробка шляхів удосконалення методів і механізмів регулювання зайнятості були започатковані ще у роботах провідних економістів-мислителів, які нині стали класичними, – К. Маркса, Дж. Кейнса, М. Фрідмена, П. Самуельсона. Нині вони знайшли своє продовження у наукових працях відомих вітчизняних науковців, таких як С. Бандур, О. Грішнова, М. Долішній, В. Петюх й багатьох інших.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених даним питанням, причини і наслідки проблем зайнятості в сільськогосподарському виробництві вирізняються динамічним характером, перебувають під впливом значної кількості внутрішніх і зовнішніх чинників, вимагають розгалуженої варіативності шляхів їх вирішення, що обумовлює потребу в поглиблених дослідженнях.

Метою статті стало виявлення і оцінювання причин та наслідків поглиблення проблем зайнятості в сільськогосподарському виробництві. Виходячи з поставленої мети було визначено наступні завдання:

- 1) проаналізувати стан і тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва на прикладі Запорізької області;
- 2) виявити основні тенденції зміни рівня зайнятості в сільськогосподарському виробництві, визначити їх причини і наслідки.

Основні результати дослідження. Сільське господарство традиційно виступає однією з провідних галузей національної економіки, в якій виробляється понад 8,9 % ВВП та майже 9,3 % валової доданої вартості, задіяні 5,5 % активів, зокрема 4,5 % основного капіталу економіки, працює 17,5 % зайнятого населення [4]. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва упродовж семи-восьми років була найвищою серед усіх видів економічної діяльності, незначно поступившись лише у 2013 р. сфері інформації і телекомунікацій (11,3 % проти 11,8 %). Крім того, сільське господарство формує підґрунтя національної безпеки держави, утворюючи її продовольчу складову, розглядається нині як одна з найперспективніших галузей, що спроможна забезпечити економічні засади євроінтеграції нашої країни та стати локомотивом виходу українських товаровиробників та європейський та світовий ринки.

Внаслідок залежності від природно-кліматичних, ґрунтових та інших природничих і соціально-економічних чинників, сільське господарство вирізняється значними територіальними особливостями, а в окремих регіонах утворюються більш сприятливі умови для його розвитку. Одним з таких регіонів є Запорізька область, що посіла місце крупного виробника аграрної продукції. Площа сільськогосподарських угідь регіону складає 2246,3 тис. га, що становить 5,4% сільгоспугідь України. Посівні площі мають досить стійку тенденцію до зростання. Так, на кінець 2013 р. порівняно з 2005 р. їхній розмір збільшився на 127,2 тис. га та склав 1625,7 тис. га.

Важливою умовою розвитку сільського господарства Запорізької області стала проведена аграрна реформа, що посприяла становленню підприємництва і приватної ініціативи. На 1 листопада 2013 р. в області працювало 2930 сільськогосподарських підприємств, з яких 2091 функціонували у формі фермерських господарств, 477 – господарських товариств, 243 – приватних підприємств.

За даними Головного управління статистики в Запорізькій [5-6] області у 2013 р. загальне виробництво сільськогосподарської продукції збільшилося на 34,0% проти 2012 р. Структура сільськогосподарського виробництва регіону вирізняється значною різноманітністю. Проте, здебільшого переважає продукція рослинництва, зокрема зернові культури, що традиційно для степової зони України. У 2013 р. господарствами всіх категорій одержано 2110,5 тис. т зерна, що на 76,4% більше, ніж у 2012 р. Зокрема валовий збір пшениці сягнув 1480,8 тис. т що у 2,1 рази більше, ніж у попередньому році, ячменю – 394,8 тис. т або на 20,4 % більше, кукурудзи на зерно – 174,1 тис. т, або у 2,1 рази більше, ніж у 2012 р.

Також широкого розповсюдження набуло вирощування соняшнику, що стало, по-суті, другим провідним напрямом сільськогосподарської діяльності. Як і у відношенні зернового господарства, тут спостерігаються стійкі тенденції до зростання. Так, у 2013 р. виробництво насіння соняшнику становило 921,9 тис. т, що на 22,9 % більше, ніж у попередньому році.

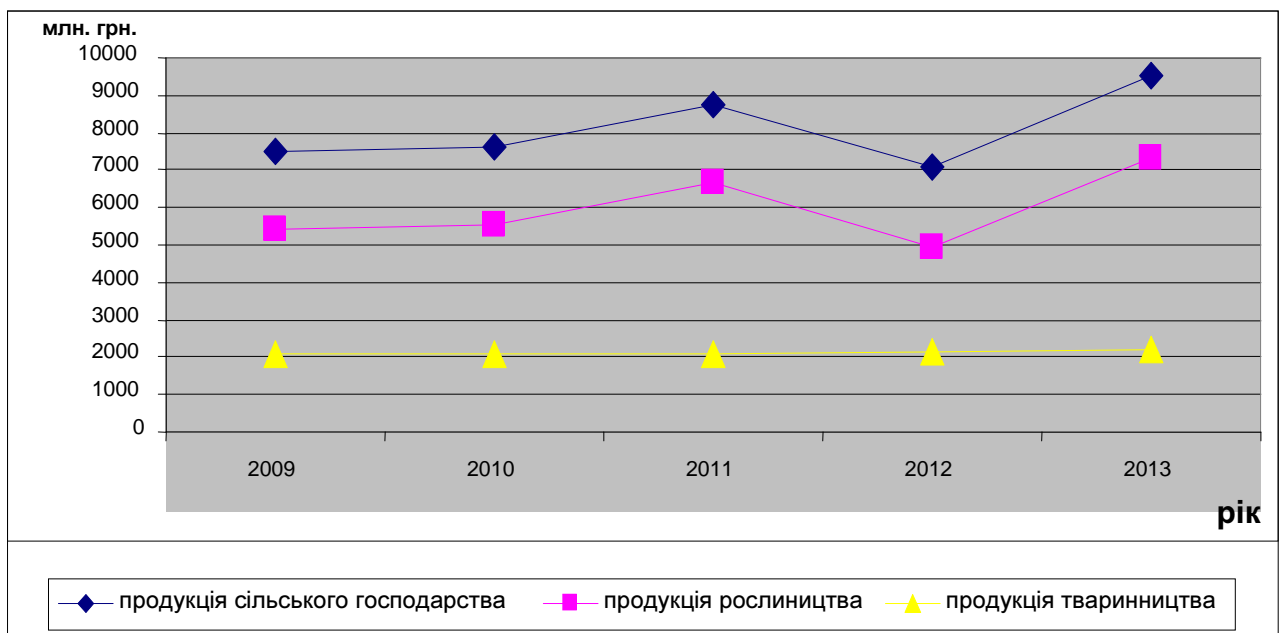
В регіоні сприятливі умови для вирощування овочів та баштанних культур. Проте, у 2013 р. було зібрано картоплі лише 233,8 тис. т, що на 27,2% менше, ніж у 2012 р. внаслідок зниження урожайності. Натомість зростання урожайності овочів призвело до збільшення їх виробництва у цьому ж році на 22,7% порівняно із 2012 р. та склало 424,7 тис. т, а високі врожаї плодючої продукції дозволили наростити її виробництво у 2013 р. на 19,3 % порівняно з 2012 р. й отримати 82,1 тис. т.

Виробництво тваринницької продукції в Запорізькій області не набуло такого ж поширення і є менш динамічним порівняно із рослинництвом. Нині його пріоритетними напрямками стали птахівництво і свинарство. Так, у структурі реалізації худоби та птиці на забій сільськогосподарськими підприємствами частка свиней у 2013 р. становила 71,2 % (для порівняння – у 2012 р. – 74,8 %), птиці – 20,2 % (у 2012 р. – 16,8 %), великої рогатої худоби – 8,4 % (у 2012 р. – 8,2 %). На кінець 2013 р. в сільськогосподарських підприємствах області нараховувалося 123,1 тис. голів великої рогатої худоби, свиней – 337,1 тис. голів, овець та кіз – 59,9 тис. голів та птиці – 5967,7 тис. голів. Порівняно з 2012 р. темпи зміни чисельності поголів'я великої рогатої худоби становили відповідно 104,6 %, свиней – 100,5 %, овець та кіз – 114,5 %, птиці – 98,7 %.

Зростання продуктивності худоби та птиці залишається відносно поміркованим. Так, у 2013 р. на підприємствах аграрної сфери області обсяги вирощування худоби та птиці в порівнянні з 2012 р. збільшилися на 5,5 %, середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі зросли на 3,9 %, свиней – на 7,7 %. Внаслідок незначних коливань чисельності поголів'я та продуктивності тварин виробництво м'яса у 2013 р. залишилось на рівні попереднього року та склало 85,1 тис. т, молока – 264,9 тис. т, що на 2,9 % більше ніж у 2012 р., яєць – 720,8 млн. шт., що на 0,9 % менше ніж торік [5].

Одним з чинників збільшення виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами Запорізької області стало зростання продуктивності праці. Як свідчать дані рис. 1, упродовж останніх п'яти років – 2009 по 2013 рр. обсяги виробництва продукції тваринництва з розрахунку на одного працюючого поступово зростали у межах 1–2 % щороку, а у рослинництві, хоча й вирізнялися значними динамічними коливаннями, в середньому за досліджуваний період перевищили 4 %. Зазначена тенденція є наслідком інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, поліпшення технологічної оснащеності галузі, переходу на нові інноваційні технології діяльності.

Підвищення продуктивності праці є важливою умовою економічного розвитку галузі, а тому має розцінюватися цілком позитивно. Проте, в Запорізькій області на тлі даного явища відбувається значне скорочення чисельності працівників сільськогосподарських підприємств, а безробіття в сільській місцевості набуває масовості та хронічного характеру.

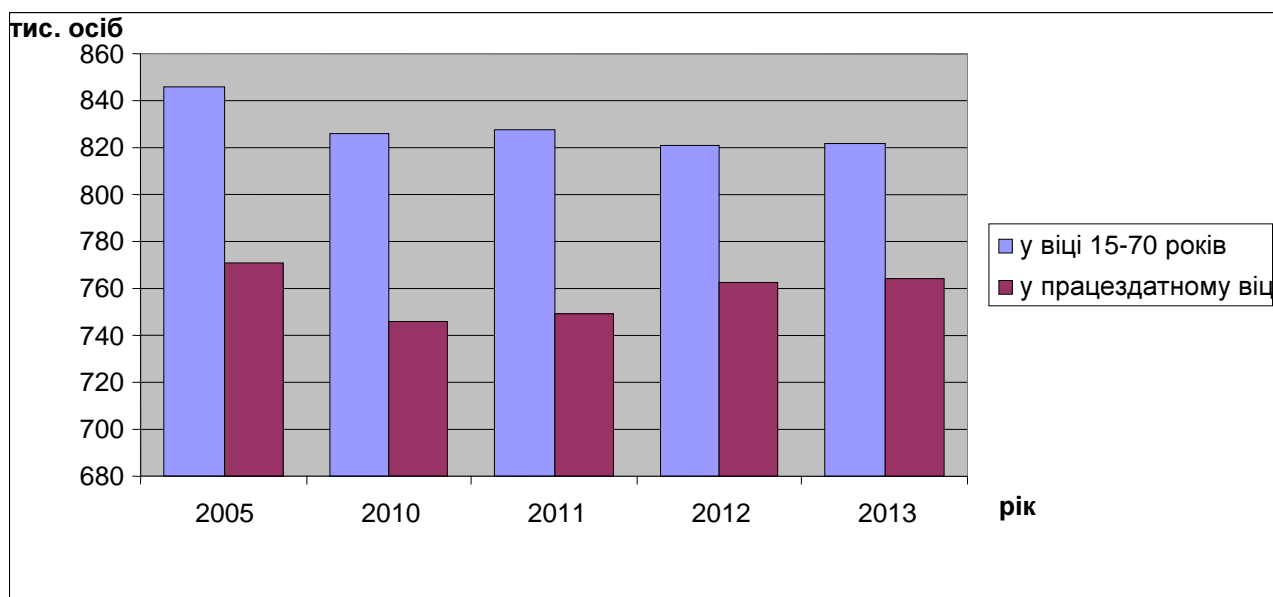
Рис. 1. Динаміка продуктивності праці на сільськогосподарських підприємствах Запорізької області (вироблено продукції з розрахунку на одного зайнятого в аграрному виробництві у постійних цінах 2010 р.), млн. грн.

Джерело: [4]

При цьому у середньому по усіх сферах економічної діяльності в області спостерігається суперечлива тенденція зміни рівня зайнятості (рис. 2), за якої зайнятість населення у віці 15 до 70 років коливається в динаміці, а зайнятість населення працездатного

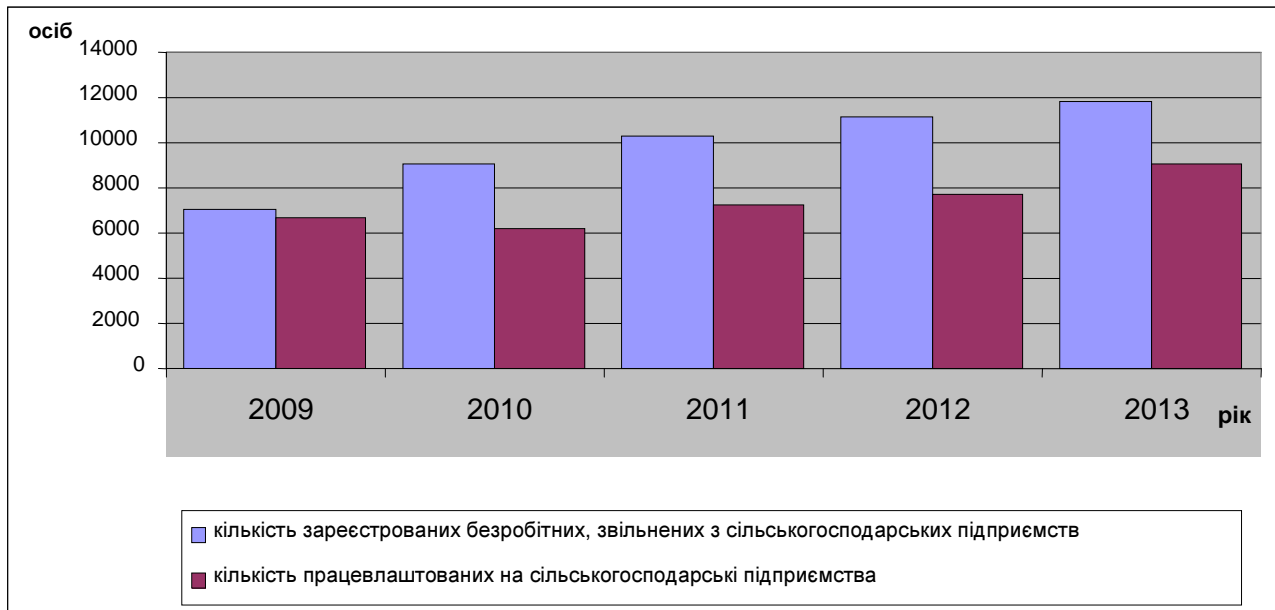
віку стабільно скорочується. Згідно статистичних даних [5-6] за останні роки кожен четвертий безробітний раніше працював у промисловості, кожен п'ятий – у сфері торгівлі, близько 15% безробітних були працівники сільського господарства, а більше 13% – були зайняті у будівництві. Хоча частка безробітних, які працювали у сільському господарстві, у сукупній чисельності скоротилася, потік звільнень із сільськогосподарських підприємств не припиняється. Це поглиблює соціально-демографічні проблеми в сільській місцевості області, спричинює ризики виникнення соціальних негараздів, призводить до зниження рівня і якості життя сільського населення.

Рис. 2 Динаміка рівня зайнятого населення Запорізької області

Джерело: [4]

Вагомою причиною безробіття на селі стає порушення структури сільськогосподарського виробництва, коли в умовах розвитку рослинницьких галузей, що мають виразний сезонний характер, розвиток тваринництва, як галузі спроможної забезпечити цілорічну зайнятість, не має стійкого характеру [7-8]. Велика частка сільськогосподарських підприємств Запорізької області, які спеціалізуються на вирощуванні зернових, соняшника і рапсу, мають сезонний характер роботи, тому починаючи з кінця осені вони звільняють більшість працівників. В умовах відсутності можливостей альтернативної зайнятості в період міжсезоння значна частина звільнених працівників реєструються в якості безробітних у центрах зайнятості регіону. За нашими дослідженнями, чисельність звільнених з сільськогосподарських підприємств осіб поступово зростає, що значно підвищує рівень зареєстрованого безробіття. Хоча чисельність працевлаштованих осіб на ці підприємства також зростає, у середньому вона не перевищувала 95 осіб на 100 звільнених у 2009 р., а згодом скоротилася до рівня співвідношення 77 працевлаштованих на 100 звільнених осіб (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття та працевлаштування у сільськогосподарське виробництво в Запорізькій області

Джерело: [4]

Крім сезонності та розбалансування структури виробництва між рослинницькими і тваринницькими галузями, причини поглиблення проблем із зайнятістю населення в сільськогосподарському виробництві криються у нерозвиненості органічного землеробства в області, яке поряд із забезпеченням населення якісними і екологічно чистими продуктами харчування, спроможне забезпечити значну кількість робочих місць внаслідок значної трудомісткості органічної продукції.

Також чинником проблем безробіття є не виважена державна політика в сфері зайнятості та обмежена здатність служби зайнятості впроваджувати активні методи роботи з безробітними. Адже сільські території та працевлаштування у них слід розглядати як комплексне явище, при цьому забезпечувати плавне ринково орієнтоване переливання людського капіталу між різними сферами економічної діяльності на селі з метою забезпечення якомога вищого рівня ділової та підприємницької активності, зростання обсягів виробництва продукції і надання послуг, а отже й рівня зайнятості, доходності й добробуту населення.

Іншою причиною поглиблення проблем зайнятості є неврахування професійно-кваліфікаційного складу осіб, які звільняються з сільськогосподарських підприємств, при формуванні програм підтримки і працевлаштування безробітних. Так, як виявлено по результатах досліджень, роботу в сільськогосподарських підприємствах втрачають працівники самих різних професій. Проте, найчастіше це стосується трактористів (від 20 до 24 % осіб, звільнених із сільськогосподарських підприємств упродовж останніх п'яти років), підсобних працівників (від 15 до 22 %), водіїв (9–11 %), охоронників (3–4 %), що показано у табл. 1. Тому при обґрунтуванні напрямів вирішення проблем зайнятості необхідно сформулювати виважену політику перекваліфікації кадрів, а також збільшення кількості робочих місць по окремих визначених професіях.

Таблиця 1. Чисельність зареєстрованих безробітних, звільнених з сільськогосподарських підприємств, та їх розподіл за професіями

Чисельність	Роки					2013 р. до 2009 р., у %
	2009	2010	2011	2012	2013	
Чисельність зареєстрованих безробітних, всього осіб	7046	9041	10239	11134	11777	167,14
з них: – трактористи	1478	1920	2172	2617	2757	186,54
у % до загальної чисельності	20,98	21,24	21,21	23,50	23,41	–
– підсобні робітники	1086	1616	1767	1941	2494	229,65
у % до загальної чисельності	15,41	17,87	17,26	17,43	21,18	–
– водії	686	855	1027	1148	1220	177,84
у % до загальної чисельності	9,74	9,46	10,03	10,31	10,36	–
– охоронники	291	292	362	368	387	132,99
у % до загальної чисельності	4,13	3,23	3,54	3,31	3,29	–

Джерело: [4]

Причини поглиблення проблем зайнятості в сільськогосподарському виробництві криються також у недостатньо високому рівні інвестиційної активності в галузі, економічній, політичній, соціальній нестабільності, не повному використанні наявних резервів підвищення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, не сформованості замкнених циклів діяльності, нерозвиненості інфраструктури тощо.

В решті решт зниження рівня зайнятості призводить до погіршення добробуту сільського населення, соціально-демографічних проблем, криміналізації, пияцтва та зростання наркоманії, старіння села та вимирання сільських громад і сіл, втрати кваліфікованої робочої сили, змушеної міграції і багатьох інших негараздів, які в свою чергу унеможливають розвиток сільськогосподарського й іншого виробництва в сільській місцевості.

За результатами дослідження зроблено наступні **висновки**:

1. Пріоритетним напрямом державної політики є збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва з метою посилення продовольчої безпеки держави, зміцнення конкурентоспроможності, доходності і стабільності роботи національного господарства, покращення добробуту населення. Особливо це завдання є актуальним для тих регіонів країни, де в силу сприятливих природно-кліматичних, ґрунтових, ресурсних і інших чинників утворені оптимальні умови для розвитку аграрної сфери економіки.

2. Розвиток сільськогосподарського виробництва сприятиме зростанню рівня зайнятості сільського населення, яка упродовж останніх років знижується внаслідок сезонності виробництва, розбалансування його міжгалузевої структури, зокрема й не розвиненості тваринницьких галузей і органічного землеробства, не виваженої державної політики у сфері вирішення проблем безробіття, недостатньої профорієнтаційної роботи тощо, та призводить до виникнення низки соціальних, економічних, демографічних, правових й інших проблем на селі.

Перспективними напрямками наукових розвідок щодо проблем зайнятості в сільськогосподарському виробництві є обґрунтування шляхів їх вирішення та визначення обсягу усіх видів ресурсів, необхідних на ці цілі.

1. Указ Президента України «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010—2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 12.03.2013 р. № 128 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

2. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання творення нових робочих місць на період до 2017 року» від 10.10.2012 р. № 1008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

4. Статистичний щорічник Запорізької області за 2013 рік / за ред. В. П. Головешка. — Запоріжжя: ГУС у Запорізькій області, 2014. — 462 с.

5. Соціально-економічне становище Запорізької області за 2013 рік : повідомлення Головного управління статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/publ_soc_ek12_2013.pdf.

6. Економічне і соціальне становище міст та районів Запорізької області за 2013 рік : повідомлення Головного управління статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/statistika12.pdf>.

7. Дрок П. В. Форми та причини виникнення безробіття / П. В. Дрок // Економічний вісник університету. — 2010. — № 15/1. — С. 143-147.

8. Чернявська Ю. Б. Актуальні проблеми розвитку ринку праці на селі / Ю. Б. Чернявська // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 5(38). — С. 124-132.

УДК 339.137:662.2

Матвеев В.В.,

асистент кафедри фандрейзингу і логістики,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ СИРОВИНОЮ

У статті проаналізовано тенденції розвитку виноробної галузі України та її окремих виноградарських регіонів. Досліджено потенційну потужність господарств України в досягненні високого рівня конкурентоспроможності виноградної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Розглянуто основні проблеми виноградарсько-виноробної галузі України та окремих регіонів. Запропоновано основні шляхи покращення економічного становища вітчизняних підприємств галузі.

Ключові слова: виноградарство, виноробство, сорт винограду, виноматеріали, показники виробництва, регіон, ринок, проблеми, напрями розвитку

СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВИНОДЕЛЬЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ СЫРЬЕМ

Матвеев В.В.

В статье проанализированы тенденции развития винодельческой отрасли Украины и ее отдельных виноградарских регионов. Исследована потенциальная мощность хозяйств Украины в достижении высокого уровня конкурентоспособности виноградной продукции на внутреннем и внешнем рынках. Рассмотрены основные проблемы виноградарско-винодельческой отрасли Украины и отдельных регионов. Предложены основные пути улучшения экономического положения отечественных предприятий отрасли.

Ключевые слова: виноградарство, виноделие, сорт винограда, виноматериалы, показатели производства, регион, рынок, проблемы, направления развития.

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE PROVIDING RAW MATERIALS OF WINERIES

Matvieiev V.

Analyzed in the article trends of the wine industry of Ukraine and its individual vineyard regions. Researched the potential power farms in Ukraine high level of competitiveness grape products in domestic and foreign markets. Examined the main problem of viticulture, wine industry of Ukraine and some regions.

Found that among the many wineries problems that require urgent solution, along with the creation of an effective system of financing production, sustainable economic relations between agricultural units, processing enterprises, trade, adequate state support, poor quality of products, an important role is the stabilization and development of raw material base.

Argued that given the political and economic situation in Ukraine, despite the fact that today viticulture and winemaking Crimea fell from a segment of the field of agriculture Ukraine, during the period of uncertainty other regions have to fill this niche in Wine agribusiness

segment complex of Ukraine.

Keywords: *viticulture, winemaking, grape variety, the wine materials, production figures, region, market, problems, directions of development.*

Постановка проблеми. Виноградарство та виноробство добре розвинена галузь промисловості з давніми традиціями, яка грає важливу роль в агропромисловому комплексі України. Стабільне функціонування галузі сприяє зайнятості населення, зростанню надходжень до місцевих бюджетів, посиленню конкурентоспроможних позицій вітчизняних підприємств, тому підвищення ефективності роботи виноробних підприємств повинно бути одним з пріоритетних напрямків розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних питань розвитку виноградарсько-виноробних підприємств займалися провідні вітчизняні науковці: С.А. Аблязова, Г.С. Гуріна, Г.Г. Кальонова, О.Г. Карташова, Н.В. Малюкіна, В.М. Марченко, І.Г. Матчина, Т.Л. Мостенська, В.О. Новак, Ю.В. Печериця, М.М. Попова, В.О. Рибінцев, С.Г. Черемісіна, Л.М. Чудинович, Д.В. Шиян та ін. Проте, динамічні зміни в економічній та політичній ситуації в країні наочно свідчить про гостру необхідність подальшого вивчення проблемних питань галузі та пошуку шляхів виведення її з кризи.

Метою статті є структурний аналіз забезпечення виноробних підприємств України сировиною.

Основні результати дослідження. Історично склалося, що виноробні регіони України знаходилися у складі різних держав, були населені різними народами і до цих пір різко відрізняються за кліматичними умовами. На території сучасної України виноробство з'явилося ще в IV столітті до н. е., коли греки заснували свої перші поселення на Південному березі Криму. На цих територіях було знайдено амфори та відбитки цього періоду.

Великий внесок у розвиток виноробства внесли монахи, які в XI столітті в північній частині країни (навколо Києва і Чернігова) почали виробляти вино, граф Михайло Воронцов, який у 1820 році посадив у Криму перші виноградні сади і створив велику винокурню поблизу Ялти, згодом в 1828 році був заснований Інститут винограду та вина «Магарач». Основоположник відомих «пінних вин» князь Лев Голіцин після Кримської війни у своєму маєтку Новий світ поблизу Судака вперше почав виробляти російське «Шампанське». Пізніше, за часів царювання Миколи II було засновано відоме сьогодні виноробне господарство Массандра.

У радянські часи Україна, маючи загальну площу виноградників 2500 км², була найбільшим постачальником вин в СРСР. Катастрофа трапилася в 1986 році, коли під час антиалкогольної компанії розпочатої Михайлом Горбачовим близько 800 км² виноградників було знищено і всі аутентичні сорти винограду припинили своє існування. У 1991 р. наша країна успадкувала від колишнього СРСР лише 171 тис. га виноградних насаджень, що на 37,7 тис. га менше рівня 1985 р., це становило до 2% площ світових і 3% – європейських виноградників.

У результаті розкорчовування малопродуктивних, пошкоджених карантинними шкідниками і хворобами виноградників, а також внаслідок практичного припинення реконструкції та відновлення існуючих насаджень, оскільки вартість закладки 1 га винограднику і догляду за ним до вступу до повного плодоносіння надзвичайно висока, у 90-

х роках площа виноградних насаджень у плодоносному віці демонструвала тенденцію до скорочення в усіх без винятку виноробних областях (Закарпатська, Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Автономна республіка Крим) і господарствах, але найбільші зміни відбулися у Херсонській області та АР Крим, а найменші – у Закарпатській [1, с. 155; 8, с. 15-16, 23-24, 155].

Не дивлячись на те, що у 2013 році під виноградниками знаходилося 75,1 тис. га, площі, з яких зібрано урожай (виноградники у плодоносному віці) склали 67,1 тис. га, або 89,35% загальних площ, які були розподілені між виробниками винограду таким чином, що на сільськогосподарські підприємства у 2013 р. припадало 80,77% загальних площ, з яких зібрано виноград, у тому числі, частка фермерських господарств складала 6,11%, площа господарств населення – 19,23%. Найбільш високими темпами зростали площі фермерських господарств та господарств населення, хоча питома вага цих площ у загальній структурі залишалася низькою.

За період, що досліджувався, урожайність винограду була найвищою у 2013р. – 85,8 центнерів з 1 га., найнижчою – у 1995 р. – 33,2 ц з 1 га, що нижче показника 2013 р. на 61,3% [7, с. 157; 8, с. 40-41, 157]. У 2013 році найвища урожайність серед областей була у Миколаївській та Херсонській областях – 114,7 та 111,4 ц/га, а найнижча – у АР Крим і м. Севастополь.

Варто зазначити, що у господарствах населення урожайність винограду була в 1,7 разів вища, ніж в цілому по всіх господарствах, та в 2,1 рази вище, ніж у сільськогосподарських підприємствах, найнижча – у фермерських господарствах – 48,4 ц/га. Економічні розрахунки свідчать, що лише за урожайності більше 48 ц/га досягається окупність виноградників. В Європі збирають урожай понад 100 ц/га, а потенціал деяких виноградників сягає 350 - 400 ц/га.

Погодно-кліматичні умови 2013 року були сприятливими для формування якісного урожаю винограду технічних сортів і відповідно для виготовлення якісних виноматеріалів українськими виробниками виноробної продукції. У 2013 р. було зібрано 575,4 тисяч тонн винограду, що на 26,2% перевищував врожай 2012 року (у той же час сільськогосподарські підприємства зібрали 384,2 тис. тонн, що більше на 31,2%), але цей показник склав лише 68,85% рівня 1990р. [7, с. 156; 8, с. 31-32, 156].

Виробництво винограду зосереджено переважно у сільськогосподарських підприємствах (66,77% у загальному обсязі). За статистичними даними, лише 0,1% сільськогосподарських угідь у сільських домогосподарствах займають виноградники [10, с. 123].

Найбільшу кількість винограду усіма категоріями господарств у 2013 р. вироблено в Одеській області – 256,6 тис. тонн винограду (44,6%) та в АР Крим – 95,2 тис. тонн (16,55%). У Миколаївській, Херсонській, Закарпатській областях і м. Севастополі виробництво винограду склало відповідно 65,7; 62,6; 26,2 та 24,1 тисяч тонн, що у загальному обсязі виробництва забезпечило 11,42%, 10,88%, 4,55% та 4,19%, відповідно.

Щодо результатів від реалізації винограду за регіонами, то у 2013 р. було реалізовано 245098,1 тонн винограду на суму 947309,9 тис. грн., що на 63,7 тис. грн. або на 27,87% більше 2012 р. Це стало можливим при повній собівартості 1 ц винограду – 191,64 грн., середній ціні реалізації – 386,5 грн. у 2013 році та зменшені ціни на 4,92% порівняно з 2012

р., при тому, що собівартість зменшувалася приблизно такими ж темпами – на 18,62% [4, с. 49; 5, с. 48].

Крім того найкращі результати від реалізації винограду у 2013 р. показали Закарпатська і Херсонська області в порівнянні з іншими регіонами України, не зважаючи на те що у 2012 році у цих областях був найменший прибуток, а той і збиток.

Водночас рівень рентабельності виробництва винограду мала ярко виражену схильність до суттєвих коливань, що свідчить про значну залежність виробництва цієї продукції від зовнішніх чинників: ринкової кон'юнктури, природно кліматичних умов тощо [9, с. 56].

Від розвитку виноградарства залежить стан виноробної галузі як по Україні в цілому, так і по окремих регіонах. Ринок виноматеріалів України відрізняється від інших ринків харчової промисловості тим, що на ньому відсутня концентрація і укрупнення виробництва. Це пов'язано з особливістю продукції виноробства, яка виробляється в численних господарствах Криму, Закарпаття та південних областей України.

Український ринок виноматеріалів представлений продукцією вітчизняного виробництва, імпортованими виноматеріалами і винами наливом.

За результатами 2013 року обсяги переробки підприємствами винограду на виноматеріали склали 425364 т, що на 7675 т, або на 1,8% більше, ніж у 2010 р [6]. Але експерти галузі відзначають, що близько 20% українських вин і майже 85% коньяку виготовлені з імпоротної сировини. У першу чергу це пов'язано з тим, що власно вирощеного винограду перероблено лише 26,7%, яке забезпечує, за різними оцінками, 50-70% потреб українського виноробства, закупленого – 72,6%.

Високі показники переробки власної сировини свідчать про наявність та глибину вертикального інтегрованого зв'язку виробництва винограду та первинної переробки сировини, найбільші показники такого зв'язку демонстрували підприємства м. Севастополь – 84,3%, АР Крим – 37,3%, найменше використовували власний виноград підприємства Миколаївської (12,1%) та Закарпатської (виходячи з аналізу 2013 року) областей. Що в черговий раз говорить про необхідність подальшого розвитку сировинної бази для виноробства, тобто розширення площ під технічні сорти винограду та підвищення однієї з головних проблем кризи виноробної галузі в Україні.

Характеризуючи обсяги переробки винограду на виноматеріали виноградарсько-виноробними підприємствами у 2010-2013р. за регіонами спеціалізації варто зазначити, що у 2013 р. в порівнянні з 2010 роком збільшили переробку винограду підприємства Одеської (на 602,7%) та Херсонської (на 58%) областей, водночас на 13,6% зменшилися обсяги переробки продукції у Миколаївській області. На підприємства Одещини припадало 43,6% загального обсягу переробленого винограду, АР Крим – 22,9%, Миколаївської – майже 17,6%.

Основним фактором, що визначає вартість виноматеріалу, є ціна на виноград [6]. Середня ціна закупівлі винограду для переробки у 2013р. зменшилася на 6,4% у порівнянні з 2012р., але зросла на 44,2% у порівнянні з 2010 р. Це відбулося за рахунок підвищення цін на виноград у м. Севастополі – на 336,0%, Миколаївській – на 112,6%, Херсонській – на 41,0% та Одеській – на 28,7% областях, АР Крим – на 18,8%.

Використання якісних сортів винограду, які характеризуються належними показниками цукристості, кислотності та іншими ознаками, в більшій мірі забезпечують виробництво

якісної та конкурентоспроможної готової виноробної продукції. Найбільш поширеними сортами винограду для переробки в 2013 році стали Аліготе і Шардоне – відповідно 13,6% і 12% у загальному обсязі переробленого винограду. Просліджувалася негативна динаміка обсягів переробки сортів «Кокур білий», «Одеський чорний», «Ркацителі», «Сапераві північний», «Сухоліманський» та інших. Позитивною динамікою характеризувалися обсяги переробки винограду сортів «Кабарне Совіньйон», «Мерло», «Мускат», «Піно», «Рислінг», «Совіньйон», «Шардоне» тощо. Протягом останніх декількох років в Україні спостерігалася підвищення середньої масової концентрації цукру у винограді: з 180,9 г/дм³ у 2010 році до 188,5 г/дм³ в 2013 році.

У 2013 році виноматеріалів було вироблено більше ніж 2011-2012 рр., але менше, ніж у 2010 р., це відбулося за рахунок зменшення сировини для випуску та закладки на витримку столових і кріплених вин на 24,8% та 53,6% відповідно. Позитивною динамікою характеризувалися лише показники переробки винограду на виноматеріали для виготовлення шампанських та ігристих вин і коньяку, збільшення виробництва склало 59,1% і 274,7% порівняно з 2010 роком [6].

Зростання попиту на коньячні виноматеріали, які вироблені в Україні, пов'язано з тим що відповідно до Закону України № 5503Л/1 від 20.11.2012 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів», який діє з 4 січня 2013 року, підприємства, які отримали ліцензії на виробництво коньяку до 01.01.2010 року, повинні використовувати у виробництві коньяку спирт коньячний власного виробництва або викурений в Україні з місцевих виноматеріалів, в кількості не менше ніж: 10% – з 1 квітня 2013 року; 15% – з 1 січня 2014 роки; 20% – з 1 січня 2015 року; 25% – з 1 січня 2016 року; 30% – з 1 січня 2017 року. Ряд провідних виробників схвалили цю норму. Але, на думку експертів, закон орієнтований не стільки на розвиток стратегічних задач, як то стимулювання інвестицій у вітчизняні виноградники, скільки на вирішення питань конкурентної боротьби в Україні. Введення нових норм служить інструментом витіснення гравцями, які мають повний цикл виробництва, спеціальну тару для витримки спиртів (дубові бочки), кваліфікованих фахівців та широку лінійку продукції (ординарні, марочні і колекційні коньяки), тих виробників, які таким циклом не володіють.

Справа в тому, що марочні і колекційні коньяки виробляються при використанні на 100% місцевого коньячного спирту (відповідно до закону «Про виноград та виноградне вино»), і маючи у виробничій програмі коньяки марочні або колекційні, виробник виконає встановлену законом норму. За даними Мінагропроду України, на даний час для виробництва 5,3% коньяку України дев'ятьма компаніями використовується місцевий коньячний спирт. При цьому він йде на виробництво тільки коньяків марочних і колекційних. Решту майже 95% ринку за коньяками ординарними, виробленими з імпортних спиртів. Враховуючи, що молоді вітчизняні компанії ще не встигли накопичити спирти високої витримки, вони будуть змушені покинути ринок. Частині компаній вдасться адаптуватися, і, очевидно, у них в асортименті з'являться марочні коньяки.

Власною сировинною базою на даний момент володіють ПрАТ «Одеський коньячний завод» (загальна площа виноградників складає близько 1 тис. га), АП «Ужгородський коньячний завод» (близько 5 тис. га), ДМК «Таврія» (5,5 тис. га), ЗАТ «Коктебель» (близько 2 тис. га), ТОВ «ПТК «Шабо» (близько 1 тис. га), ЗАТ «Алеф-Віналь» (2,5 тис. га).

В цілому, українські виробники забезпечують себе власною сировиною не більше ніж на третину (за оцінками фахівців, в Україні щорічно викурюється 500-600 тис. дал коньячних спиртів, з яких може бути вироблено близько 1,3 млн. дал коньяку), і ринок залишається залежним від імпортованої сировини. Відсутні обсяги коньячних спиртів завозяться практично всіма виробниками. Але слід зазначити, що географія імпорту за останні роки істотно змінилася. Довгий час вона визначалася високими митами на європейську сировину - € 7,5 за літр 100% коньячного спирту. Тому підприємства використовували безмитний режим з деякими країнами СНД і імпортували сировину в основному з Грузії, Молдови, Азербайджану. Після вступу України до СОТ у 2008 році якісний спирт з Європи став надходити в Україну напряму, так як ввізне мито на спирт було обмежено до € 0,6 за літр. З 1 січня 2011 року імпорتنі мита на коньяк, бренді і коньячний спирт скасовані. В результаті частка поставок з Грузії в 2013 році, порівняно з 2007 роком, зменшилася більш ніж у два рази, а частка поставок з Франції збільшилася більш ніж у сім разів. Стали можливими поставки сировини з Іспанії, і їх частка досягла 12% [2, с. 31].

Що ж стосується структури виробництва виноматеріалів, то у 2013 році найбільшої кількості первинної сировини виноробства припадало на випуск та закладки на витримку столових вин 39,0% і шампанських та ігристих вин 28,4%, для переробки на коньяк – 20,1% усіх виноматеріалів, для випуску та закладки на витримку кріплених вин – 10,9%.

Характеризуючи структуру регіональних лідерів по виробництву різних видів виноматеріалів, варто зазначити, що у 2013 році шампанських та ігристих вин найбільше виготовляли підприємства Миколаївської (64,6%), Одеської (40,4%) областей, м. Севастополя (41,8%) та АР Крим (21,9%); коньячних – підприємства Херсонської області (60,8%) та АР Крим (31,4%); для випуску столових вин та закладки на витримку – підприємства м. Севастополя (51,5%), АР Крим (28,4%) та Одеської області (36,6%); для випуску кріплених вин та закладки на витримку – підприємства АР Крим (32,3%).

Кризові явища, які спостерігалися у всіх галузях економіки, в тому числі і в сільському господарстві, а також гострий дефіцит коштів не дозволяли реалізувати заходи по закладці виноградних насаджень, передбачені Галузевою програмою розвитку виноградарства і виноробства на період до 2025 року. В попередні роки серйозну підтримку виноградарям надавали кошти від 1,5%-ного збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Незважаючи навіть на те, що механізм компенсування не був прозорим, для низки підприємств заявка про компенсацію оберталася додатковими перевітками й інспекціями. У 2013 році кошти від 1,5%-ного збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства винороби не отримували, хоча з реалізаторів алкоголю та пива продовжували стягувати збір. На думку експертів галузі та операторів ринку, така ситуація призведе до втрати позицій українських виноробів і до зниження темпів розвитку галузі, а тенденція відмови від нових посадок винограду лише посилиться. Оскільки при наявності держпідтримки термін окупності нових виноградників складає 7 років, без такої він складе вдвічі більше - 14-15 років.

Наступна проблема вітчизняного ринку - низька інвестиційна привабливість галузі. Крім високих витрат на насадження та їх короткого терміну служби, а також тривалий термін окупності вкладень в Україні діє низка законодавчих заборон, які не сприяють інвестуванню в галузь. Згідно із законодавством України, діє мораторій на продаж землі

(іноземні громадяни не мають права придбати землю в Україні) і заборона на приватизацію держпідприємств з виробництва алкоголю та спирту. Це близько 100 держпідприємств (первинного і вторинного виноробства), що знаходяться в довгостроковій оренді в українських виноробів. За законом, інвестори мають право орендувати у держави такі підприємства не більш ніж на 10 років, що перешкоджає вкладенню необхідних інвестицій в них [3, с. 21].

Також основними причинами низьких обсягів інвестування у виноградарство є [10, с. 126]: перенасичення світового ринку виноматеріалом (пропозиція на цьому ринку перевищує попит); дешевий імпорт виноматеріалів зарубіжного виробництва за низькою ціною низької якості, переважно з Молдови та Грузії; терміни повернення інвестицій вищі, ніж у більшості напрямів рослинництва, і складають від 3 до 5 років; більш ефективним видом діяльності зі швидким обігом інвестованих коштів виступає створення підприємств, які здійснюють розлив вина.

Ще однією суттєвою проблемою, яка пов'язана з браком коштів, є те, що через неузгодженість і непорядкованість законодавства України в нашій країні можна висадити несертифіковані саджанці, які не завжди відповідають ґрунтово-кліматичним умовам тієї місцевості, куди вони завозяться (оскільки не є морозостійкими), Реєстру сортів винограду в Україні, іншим вимогам українського виноградарства. Це викликано тим, що такий посадковий матеріал має нижчу ціну і може безконтрольно завозитися на територію України. В результаті, навіть ті кошти, які витрачені на придбання посадкового матеріалу не окуповуються, результатом стає низька урожайність та якість, яка не відповідає вимогам до винограду, який можна використовувати для виробництва виноматеріалів, існує загроза втрат врожаю при сильних морозах.

Висновки. Стан сировини та можливості забезпечення підприємств галузі виноградом впливає на якість готової продукції та можливі обсяги виробництва у виноробній промисловості. Вартість винограду і виноматеріалів лежить в основі політики ціноутворення виноробних підприємств і певною мірою визначає їх конкурентну позицію. Серед багатьох проблем виноробних підприємств, що потребують першочергового вирішення поряд із створенням ефективної системи фінансування виробництва, раціональних економічних відносин між сільськогосподарськими формуваннями, переробними підприємствами, сферою торгівлі, належної підтримки держави, низькою якістю виробленої продукції, важливе місце посідає стабілізація і розвиток сировинної бази.

З урахуванням політичної та економічної ситуації, що склалася в Україні, зважаючи на те, що на сьогоднішній день виноградарство та виноробство Криму випало із сегмента даної галузі АПК України, роль виноградарських регіонів в наповненні бюджету країни та подальшому задоволенні потреб споживачів у свіжому винограді і виноробних підприємств у сировині різко зростає. Отже, у період невизначеності інші регіони мають заповнити цю нішу у виноградно-виноробному сегменті агропромислового комплексу України.

1. *Виноградо-виноробна галузь України у 2013 році // ВиноГрад. – 2014. – № 1-2. – С. 15-17.*

2. *Карина Е. Обзор рынка коньяка и бренди / Е. Карина // Food UA. – 2013. – № 4. – С. 30-36.*

3. Карина Е. Обзор украинского рынка тихих вин / Е. Карина // Food UA. – 2013. – № 9. – С. 20-28.
4. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік». – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 88 с.
5. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік». – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 84 с.
6. Переробка винограду та виробництво виноматеріалів у 2010-2013 році : експрес-випуск / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html
7. Статистичний збірник «Рослинництво України у 2012 році» / за ред. Н. С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 180 с.
8. Статистичний збірник «Рослинництво України у 2013 році» / за ред. Н. С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 180 с.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2013 рік» / за ред. Н. С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.
10. Стратегічний аналіз виноробних підприємств: орієнтири та конкурентна позиція: [монографія] / [Мостенська Т.Л., Новак В.О., Марченко В.М. та ін.]. – К.: Кондор-Видавництво, 2012. – 306 с.

УДК 354

Гуткевич С.А.,

д.э.н., профессор, зав. кафедры международной экономики,
Национальный университет пищевых технологий, г. Киев

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАК ФАКТОР, ВЛИЯЮЩИЙ НА ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС

На активизацию инвестиционного процесса влияют многие факторы. Одним из основных факторов является государственное регулирование инвестиционного процесса. На основе изучения международного опыта рассмотрены функции-регуляторы инвестиционного процесса, которые влияют на его эффективность.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный процесс, факторы, регуляторы, государственное регулирование, эффективность.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ФАКТОР, ЩО ВПЛИВАЄ НА ІНВЕСТИВАННЯ

Гуткевич С.О.

На активізацію інвестиційного процесу впливає багато факторів. Одним із основних факторів є державне регулювання інвестиційного процесу. На основі міжнародного досвіду розглянуті функції-регулятори інвестиційного процесу, які впливають на його ефективність.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний процес, фактори-регулятори, державне регулювання, ефективність.

STATE REGULATION AS A FACTOR OF INVESTMENT PROCESS

Gutkevych S.

A lot of factors influence the activation of investment process. State regulation is one of the main factors. The functions-regulators of investment process is concerned taking into account the international experience. The purpose of state regulation of investment process to realize economic, scientific and social policy. To regulate the investment process is very important for the State to control the subject as objectively necessary and only owned it functions. The main peculiarity of modern government investment policy is the creation of conditions for expansion of off-budget sources of capital investment financing and attraction of own and foreign investments in economy of the country on the base of improving the normative and law acts and government support of effective investment projects.

Keywords: investments, investment process, factors, regulators, State regulation, efficiency.

Постановка проблеми. Большое значение для регулирования инвестиционным процессом имеет выполнение государством как субъектом управления объективно необходимых и принадлежащих только ему функций. Как показал анализ, общий инвестиционный климат государства определяется многими внешнеэкономическими и правовыми факторами. Одним из основных факторов, влияющих на эффективность отраслей

економіки, являється державне регулювання інвестиційним процесом. Порядок державного управління інвестиційною діяльністю визначається прийнятими нормативно-законодавчими актами і Законами України. Державство може мати великим потенціалом і не бути ефективним, так як його потенціал використовується не в інтересах суспільства.

Ефективність діяльності державства оцінюється результатом використання його потенціалу з метою задоволення потреб суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління інвестиційним процесом розглядаються в роботах багатьох учених-економістів: Бланка І., Гайдучкого П., Гальчинського А., Ермошенко Н., Кисіля Н., Коденської М., Подлесецького Г., Саблука П. і др.

Ціль статті. Представити на основі даних проведеного дослідження основні функції, методи і напрями державного регулювання інвестиційного процесу з урахування міжнародного досвіду.

Основні результати дослідження. В умовах ринкового господарства механізм державного регулювання є системою функцій законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які виконуються уповноваженими державними установами з метою стабілізації і адаптації існуючої соціально-економічної системи до змінливих умов в економіці країни, зокрема, на покращення організації, особливо в галузі сільськогосподарського виробництва.

Розвиток галузей економіки забезпечується державством шляхом:

- стабілізації законодавчої і нормативної бази з метою забезпечення сприятливих умов розвитку підприємництва в аграрному секторі;
- невмешательства органів державної виконавчої влади в господарську діяльність суб'єктів підприємництва;
- стимулювання розвитку приватної ініціативи як основного фактора ефективного виробництва;
- забезпечення всім суб'єктам господарювання захисту прав власності на землю, майно, результати своєї праці і інтелектуальну власність;
- підтримки заходів по реформуванню галузей, розвитку інфраструктури ринку, зокрема аграрного, реалізації програм соціального захисту сільського населення і забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції і продовольственої безпеки держави.

Іменно таким чином, концентруються всі ресурси на вирішення основних завдань, що стоять перед державством, то є забезпечення, зокрема, законності і правопорядку, захисту власності громадян, їхньої безпеки, гарантованої оплати праці, освіти, захисту здоров'я.

Державство регулює, визначає і контролює правові основи ринкових відносин. Як показує світовий досвід, іноземний капітал у формі інвестицій поступає, зокрема в ті країни, в яких створена стабільна і ефективна законодавча база щодо режиму залучення і використання іноземних інвестицій.

Порядок и условия осуществления инвестиционной деятельности в Украине и, в частности, при приватизации государственного имущества определяется следующими законодательными актами и Законами Украины.

В соответствии со своим потенциалом государство определяет, что необходимо сделать для его экономической стабильности и роста, как повысить рейтинг доверия к государству и правительству, влияющих на активность деятельности инвесторов. Роль и значение государственных инвестиций в экономике страны рассматривается двояко. С одной стороны, уменьшение государственных инвестиций может свидетельствовать о финансовой несостоятельности государства, но с другой стороны, сокращение государственного инвестирования характеризует уровень рыночных преобразований в экономике Украины.

До проведения реформ управление инвестиционным процессом осуществлялось путем директивного централизованного планирования капитальных вложений, а в настоящее время в условиях рыночных отношений осуществлена децентрализация управления инвестициями. В условиях рынка инвестиционный процесс во всех сферах АПК регулируется через систему цен, соотношение спроса и предложения капитала, кредитование, процентную ставку Национального банка, привлечение частного и иностранного капитала.

Сущность государственного управления экономикой определяется характером функций, которые реализуются в процессе управленческой деятельности. Общие функции управления инвестиционным процессом включают: прогнозирование, планирование, организацию, регулирование или координацию, контроль.

На макроуровне государственные органы должны регулировать инвестиционный процесс и отвечать за его организацию в стране, так как государственная поддержка инвестиционной деятельности любой формы собственности инвестора, будет способствовать развитию рыночных отношений и конкуренции в сфере инвестиций.

Существует необходимость объединения накопленного в современных условиях опыта государственного регулирования инвестиционного процесса и рыночной экономики, ввиду того, что функционирование любого рынка будет сдерживаться без влияния государства. Государство регулирует инвестиционную деятельность, формирует и проводит в целом инвестиционную политику.

Управление инвестиционным процессом, включающим государственные или бюджетные инвестиции, государство осуществляет через министерства и ведомства. Министерства и ведомства, осуществляя руководство отраслями и сферами управления, ответственны за их развитие. Органами государственного управления, выполняющими функции управления инвестиционной деятельностью, являются Кабинет Министров Украины и региональные государственные органы.

Государственное управление инвестиционной деятельностью базируется на следующих принципах:

- взаимная ответственность инвесторов и государства;
- соблюдение основных прав и свобод инвесторов;
- юридическая ответственность инвесторов за нарушение требований законодательства Украины или международных договоров;

–последовательная децентрализация инвестиционного процесса и расширение смешанного финансирования инвестиционных проектов;

–привлечение иностранных инвестиций, прежде всего, для реализации государственных приоритетных программ;

–совершенствование законодательства об инвестиционной деятельности.

Регулирование инвестиционного процесса государством предполагает достижение компромисса между фискальной функцией и эффективностью инвестирования и является одной из функций управления и включает специфические функции-регуляторы инвестиционного процесса, к которым относятся субсидии и субвенции, которые направлены на развитие территорий, отраслей, основных производств, Субсидии представляют вид государственного финансового пособия, помощи, обычно денежной, предоставленной кому-либо государством или юридическим лицом на использование только определенных целей. Могут использоваться также в качестве формы санирования предприятий.

К функциям-регуляторам инвестиционного процесса относятся также стандартизация, нормативное регулирование, налогообложение. Налоги прямо и косвенно влияют на ценообразование и принятие инвестиционных решений на финансовом рынке.

Налоговая политика, земельный налог, фиксированная арендная плата являются главными факторами, которые влияют на функционирование рынка инвестиций. Основными субъектами инвестиционного спроса в этих странах являются частные объединения — корпорации, но государство оказывает существенное воздействие на их инвестиционную политику. Это воздействие осуществляется посредством создания благоприятного инвестиционно-инновационного климата на основе налоговой и амортизационной политики, ориентированной на ускорение обновления основных фондов, замену действующих технологий новейшими, на обеспечение регулирования инвестиционного спроса.

Принимаемые законодательно налоговые льготы, положения по инвестициям учитывают экономическую ситуацию, необходимость развития тех или иных отраслей, стимулируют важнейшие направления экономики. Интересен в этом плане опыт Финляндии. Принятый в этой стране Закон об аккумулировании инвестиций, ограничивал объем инвестиций. Законом предусматривалось, чтобы фирмы не имели права выделять на инвестиции свыше 30% годового дохода, получаемого от сельскохозяйственной деятельности, и свыше 20% — от дохода по промышленной деятельности. В то же время этот закон содержит целую серию льгот по стимулированию отраслей, перечень которых определен правительством.

Во Франции государственное регулирование экономики — это хорошо отработанная система стратегического индикативного планирования, управления ценами, контроля за оплатой труда, поощрения конкуренции. Главным направлением регулирования инвестиционной сферы в этой стране является налоговая политика. Все эти функции государственного регулирования экономики, включая планирование, позволяют координировать деятельность государства и частного бизнеса, что позволяет французскому правительству непосредственно управлять почти половиной всего валового национального продукта.

Опыт инвестирования США показывает, что инвестиционная деятельность государства в основном ограничена специфическими отраслевыми или региональными программами: военно-космические программы, развитие инфраструктуры на общенациональном уровне, экологические программы, ликвидация стихийных бедствий. Правительство воздействует на инвестиционный рынок через систему госзаказов и контролирует выполнение экологических, санитарно-гигиенических нормативов, соблюдение техники безопасности и т.п. Местные органы власти в штатах осуществляют самостоятельно инвестиционную деятельность в качестве заказчиков на строительство различных объектов инфраструктуры и жилищного фонда.

В государственном регулировании рынка инвестиций основополагающим являются механизмы налогово-амортизационной и финансово-кредитной политики. В инвестиционном процессе частные фирмы-заказчики и подрядчики осуществляют свою деятельность на основе общих норм, действующих в экономике, прежде всего налогово-амортизационного законодательства, а также природоохранного, санитарно-гигиенического и других стандартов. Общенациональные законодательства, регулирующие инвестиционный процесс, отсутствуют. Практика стран с развитой рыночной экономикой показывает, что система налогообложения является основным регулятором воздействия государства на деятельность хозяйственных организаций, определения пропорциональности производства, обмена, распределения и потребления. Она стимулирует деловую активность, инвестиционную инициативу товаропроизводителей, повышение общеэкономической эффективности.

В соответствии с налоговым законодательством США обложению налогом подлежит нераспределенная прибыль, то есть прибыль, полученная в течение года, за вычетом из нее амортизационных отчислений, платежей в счет ссудных процентов, расходов на благотворительные цели, различного рода выплат в связи с неустойками и потерями в ходе хозяйственного процесса. Каждая из разновидностей этих вычетов регламентируется государством, чтобы размеры нераспределенной прибыли искусственно не занижались.

Законы о налогах определяют их виды, категории плательщиков, объекты налогообложения, принципы определения расчетной базы, минимальные ставки налогов, перечень и размер льгот. Законодательная регламентация налогообложения дает возможность централизованно управлять всей налоговой системой, являющейся основой экономической политики государства. Гибкость налоговой системы позволяет ежегодно уточнять ставки налогов и проводить налоговую политику в соответствии с изменяющимся экономическим положением. При этом правила применения налогов остаются стабильными, что является законодательной защитой налогоплательщиков. Основными налоговыми регуляторами инвестиционной активности хозяйственных субъектов в государстве являются льготы по налогу на прибыль.

В США и других развитых странах мира большое стимулирующее значение для ускорения обновления производственного аппарата и поощрения за опережающее развитие активной части основных фондов является «инвестиционный налоговый кредит», предусматривающий снижение налогооблагаемой прибыли на сумму капитальных вложений, используемых для приобретения новых машин и оборудования.

Для стран с переходной рыночной экономикой ускоренная амортизация позволяет в первую половину срока службы основных фондов отчислять в амортизационный фонд до

двух третей их стоимости. Ускоренное начисление амортизационного фонда является гарантией защиты от потерь из-за морального износа основных фондов, вызываемых неполным возмещением их стоимости.

Остаточная стоимость основных фондов при методах ускоренной амортизации будет в любом году меньше, чем ее величина при равномерном методе отчислений. Определенный интерес представляет опыт Швеции в вопросах использования государственной системы налоговых льгот на инвестиционные резервы. В соответствии с этой системой фирмам разрешалось откладывать в инвестиционные резервы до 40% коммерческих доходов, не подлежащих налогообложению. Формирование инвестиционных резервов способствует ускорению научно-технического прогресса.

Налоговая политика эффективна только при условии использования ее в качестве средства стимулирования производства, что соответственно расширяет налоговую базу. Формирование налоговой политики в аграрной сфере АПК Украины в новых экономических условиях должно учитывать особенности сельского хозяйства и условия переходного периода.

Сложившаяся в настоящее время в Украине экономическая ситуация требует использования эффективных регуляторов инвестиционного процесса для активизации инвестиционной деятельности. Принятие законов и других нормативных актов, регулирующих инвестиционную деятельность, является одним из наиболее важных условий реализации государственной инвестиционной политики. Законодательные основы этой политики регулируют инвестиционную деятельность в разных формах.

Как субъект процесса инвестирования государство регулирует инвестиционную деятельность в таких основных формах:

- выделение приоритетных объектов инвестирования;
- налоговое регулирование инвестиционной деятельности;
- проведение соответствующей амортизационной политики, а также кредитной политики;
- экспертиза инвестиционных проектов и т.д.

Активизация инвестиционной деятельности предопределяется развитием рынка инвестиций и уровнем формирования инфраструктуры, в том числе рынка ценных бумаг. Государство в той или иной форме, прямо или косвенно регулирует рынок ценных бумаг.

К сфере государственного регулирования рынка ценных бумаг в Украине относятся, помимо законодательного обеспечения, регулирование и определение правил выпуска и обращения ценных бумаг, регистрация новых выпусков, лицензирование профессиональной деятельности на рынке ценных бумаг, защита прав инвесторов, контроль за соблюдением антимонопольного законодательства, контроль системы ценообразования и деятельности профессиональных участников рынка.

В Украине субъектами государственного управления в сфере инвестиционной деятельности являются, прежде всего, органы исполнительной власти. Сформированы и действуют новые институты, которые регулируют или обеспечивают внешнеэкономическую деятельность.

Функция регулирования рынка ценных бумаг выполняется специализированным государственным органом, которым является Государственная комиссия по ценным бумагам

и фондовому рынку. Кроме государственной комиссии, решающей все основные вопросы в сфере государственного регулирования рынка ценных бумаг, многие важные вопросы функционирования финансовых рынков находятся в ведении Национального банка, Министерства финансов, Государственной налоговой администрации. Участники фондового рынка создают саморегулируемые организации (СРО), позволяющие определять и контролировать соблюдение общих правил поведения на рынке, отстаивание собственных интересов, справедливой конкуренции и выполнять другие функции.

За 80—90-е годы количество агентств по привлечению иностранных инвестиций в мире возросло в пять раз, и создание их стало главным инструментом привлечения иностранных инвестиций. В подавляющем большинстве стран наблюдается, в частности, зависимость притока иностранного капитала от начала работы таких агентств. Например, в Польше за время от создания агентства в 1992 году годовой объем привлечения иностранных инвестиций вырос в 23 раза, в Болгарии с 1996 года — в 10 раз, в Чехии с 1992 года — в 8 раз.

Во многих странах государственные органы делегируют саморегулируемым организациям функции по контролю за рынком ценных бумаг. Например, в США, контроль за обращением ценных бумаг на биржевом рынке делегирован Комиссией по ценным бумагам, зарегистрированным фондовым биржам, контроль за обращением ценных бумаг на внебиржевом рынке передан Национальной ассоциации торговцев ценными бумагами.

При продаже инвестиционных акций определяются общественные приоритеты: больший спрос — важнее отрасль — больше поступлений нецентрализованных средств. Формирование рынка ценных бумаг — активизация инвестиционной деятельности, важнейшая составная инфраструктуры рынка инвестиций и мотивационный фактор.

Инвестиционный процесс характеризуется состоянием рынка. Низкий уровень развития инфраструктуры рынка является дополнительной преградой для инвестиционного процесса. Отрицательно влияют на инвестиционный процесс в промышленных отраслях высокие транспортные затраты. К сожалению, не привлекают инвесторов социальные условия, налоговая, законодательная системы в Украине. Реформирование предприятий агропромышленного производства создает условия для становления рыночной инфраструктуры.

Развитая инфраструктура рынка является основным условием преобразования форм хозяйствования. Это необходимо для обеспечения конкурентоспособности производителей сельскохозяйственной продукции.

Эффективное развитие экономики в рыночных отношениях предусматривает необходимость овладения глубокими теоретическими и практическими знаниями законов рынка, подготовку специалистов-профессионалов не только по организации современного производства использования интенсивных ресурсосберегающих технологий, но и усвоения ими основ и сути маркетинговой деятельности, менеджмента, бизнеса, рыночной конъюнктуры, ее динамики и так далее, приобретение опыта создания рыночных социально ориентированных организационно-производственных структур, рыночной культуры хозяйствования.

Биржевая деятельность, которая регламентируется биржевыми правилами и нормативами, позволяющими ускорить процесс заключения сделки и упростить

оформление, порядок, предопределяет заключение форвардных и фьючерсных сделок. Но для мелких товаропроизводителей биржевые услуги не подходят, так как партии товаров на биржах стандартизированы и велики (объемны). Для мелких товаропроизводителей целесообразно создание экономически самостоятельных посреднических организаций или фирм, способных закупать и быстро поставлять мелкие партии товара, сокращая при этом транспортные расходы. Такими многофункциональными организациями являются торговые дома, имеющие производственную базу, страховые и транспортные предприятия, осуществляющие внешнеторговую деятельность и маркетинговые исследования. Торговый дом может быть участником или учредителем биржевых структур.

Рыночные отношения в инвестиционной сфере определяются основными направлениями, связанными с отказом от прямого административного распределения капитальных вложений по отраслям и регионам. Как показывает мировая практика, сделать это, сохранив государственное регулирование инвестиционным процессом, возможно. В этом случае государство должно быть не административно-регулирующим, а направляющим и ориентирующим органом в рыночной системе. В условиях рыночного хозяйствования государственное управление инвестиционной деятельностью может осуществляться через разработку стратегических целей и задач инвестиционной политики. По субъектам использования рассматривают государственные и частные инвестиции.

Государственная инвестиционная политика включает ряд функций, во-первых, финансирование и развитие объектов непривлекательных для частных инвесторов, однако имеющих для государства стратегическое значение таких сфер, как культура, образование, наука; во-вторых, регулирование процесса приватизации государственного сектора в сфере производства; в-третьих, реализация государственной политики инвестирования.

Реализация государственной инвестиционной политики осуществляется на основе определения методов и направлений. Так, система льгот рассматривается как метод для частных и иностранных инвестиций, создающая условия привлечения инвесторов. Согласно статье 11 Закона Украины «Об инвестиционной деятельности», льготные условия создаются инвесторам, осуществляющим свою деятельность, в наиболее необходимых для удовлетворения общественных потребностей направлениях. Система санкций и штрафов будет способствовать сдерживанию определенных направлений капиталовложений. Размер финансирования определяется на основе анализа финансового состояния предприятия, учитывая возможности его реорганизации в акционерные общества с различным процентом государственного капитала.

В современных условиях можно выделить такие направления инвестиционной политики:

- увеличение частных вложений и сокращение государственных;
- стимулирование инвесторов, направляющих средства в ресурсосберегающие и наукоемкие отрасли и производства;
- привлечение зарубежных инвесторов;
- инвестирование объектов социальной инфраструктуры.

Государственная инвестиционная политика, методы ее реализации, ее функции, направления и использование инвестиций, могут изменяться соответственно изменениям в государственном устройстве. Как показывает анализ нормативно-законодательной системы,

в основе государственной инвестиционной политики Украины в ближайшее время будут преобладать следующие принципы:

– усиление государственного контроля за целевым расходованием средств государственного бюджета, которые направляются на инвестиции в форме безвозвратного и возвратного финансирования;

– децентрализация процесса инвестирования, увеличение доли собственных средств в общем объеме капитальных вложений, повышение значения амортизационных отчислений — источника финансирования инвестиций;

– переход от распределения государственных инвестиций на производственные цели к их размещению на конкурсной основе, платность и возвратность централизованных капитальных вложений;

– применение практики страхования и гарантирование поддержки государством инвестиционных программ.

Рекомендована практика расширения системы совместного государственно-коммерческого финансирования инвестиционных проектов. Использование безвозвратного бюджетного финансирования необходимо ограничить только для социально-значимых объектов, которые не имеют прибыльности и не располагают собственными источниками накоплений. Государственную поддержку оказывают только некоторым предприятиям, находящимся в государственной собственности.

Одним из источников формирования инвестиционных ресурсов могут и должны быть сбережения населения. Для того чтобы этот источник действовал, государству следует решить проблемы компенсации вкладов и провести ряд мероприятий по восстановлению доверия к банковской системе. Личные сбережения являются стабильным и надежным источником, который только увеличивается — это кумулятивная величина. Но в условиях инфляционной экономики может идти процесс роста накоплений и снижения покупательной инициативы населения, что естественно отражается на получении прибыли и инвестиционном процессе, как отдельных структур, так и государства. В странах с развитой экономикой сбережения населения — это важный элемент национальных поступлений.

Рассмотренные меры, включая планирование, используются широко в практике развитых стран. Например, во Франции действует пятилетний план. В современных условиях планирование качественно отличается от системы разработки государственного плана. План включает стратегические и наиболее оправданные направления вложения инвестиций. Управление государственными инвестициями должно осуществляться на основе национальных планов, которые не являются директивными. Предприятия, независимо от формы собственности, участвующие в реализации этих планов, получают кредиты, вложения и определенные льготы.

В индикативных планах устанавливаются рекомендательные цифры масштабов и структуры инвестиционной деятельности: определяются государственные заказы на ввод в действие основных фондов; устанавливаются лимиты государственных централизованных капитальных вложений; определяются направления и цели использования резервов инвестиционных ресурсов; указываются приоритетные направления для использования нецентрализованных капитальных вложений; определяются государственные стимулы за выполнение плановых предложений.

Основой планирования инвестиций должно быть определение уровня жизни населения на перспективу и степень развития экономики страны для обеспечения высокого уровня жизни. Формирование условий и методов регулирования инвестиционной деятельности включает: налогообложение, льготы для приоритетных направлений инвестирования, кредитование, нормы амортизации, конкурсное распределение бюджетных ассигнований, займы, лимитирование цен, лицензирование и квотирование продукции, управление инфляцией.

Выводы. Главной особенностью современной государственной инвестиционной политики является создание условий для расширения внебюджетных источников финансирования капитальных вложений и привлечения инвестиций собственных и зарубежных инвесторов в экономику страны на основе дальнейшего совершенствования нормативно-законодательной основы и государственной поддержки эффективных инвестиционных проектов. Государственное регулирование инвестиционного процесса осуществляется с целью реализации экономической, научной и социальной политики.

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>

2. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>

3. Модель розвитку галузей економіки України : [монографія] / за ред. С.О. Гуткевич. – К.: НТУУ «КПІ», 2011. – 472 с.

УДК 331.2:65.012.61

Буковинська М.П.,

д.е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ФОРМУВАННЯ МОТИВУЮЧОЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ - СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОРПОРАЦІЙ

У статті розглядається формування оплати праці, яка мотивує працівників до підвищення продуктивності праці, покращення соціально-психологічного клімату у колективі та сприяє збереженню і зміцненню здоров'я кожного індивідуума, а також суспільства в цілому. Пропонується модель мотивуючої оплати праці, в основі якої механізм вирішення нагромаджених проблем по заробітній платі та регулювання соціально-трудова відносин в управлінні корпораціями. У процесі розробки мотивуючої оплати праці важливо проаналізувати фактори, які позитивно впливають на продуктивність праці та потреби персоналу, занести їх в реєстр і систематично розширювати.

Ключові слова: оплата праці, мотивація, продуктивність праці, здоров'я, фактори, соціально-психологічний клімат, результат.

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВИРУЮЩЕЙ ОПЛАТЫ ТРУДА – СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КОРПОРАЦИЙ

Буковинская М.П.

В статье рассматривается формирование оплаты труда, которая мотивирует работников к повышению производительности труда, улучшению социально-психологического климата в коллективе и способствует сохранению и укреплению здоровья каждого индивидуума, а также общества в целом. Предложена модель мотивирующей оплаты труда, в основе которой механизм решения нагромаждающихся проблем по заработной плате и регулирования социально-трудовых отношений в управлении корпорациями. В процессе разработки мотивирующей оплаты труда важно проанализировать факторы, которые положительно влияют на производительность труда и потребности персонала, занести их в реестр и систематически расширять.

Ключевые слова: оплата труда, мотивация, производительность труда, здоровье, факторы, социально-психологический климат, результат.

FORMATION OF MOTIVATING WAGES ARE SOCIAL RESPONSIBILITY OF CORPORATIONS

Bukovinska M.

The article discusses the formation of wages that motivates employees to increase productivity, improve socio-psychological climate in the team and contributes to the preservation and strengthening of health of each individual and society as a whole. The proposed model motivating wages provided as a mechanism for solving the accumulated problems of wages and regulation social and labor relations in the management of corporations. In developing

motivating wages is important to analyze the factors influencing the productivity and staff needs, put them in the registry and systematically expanded. Corporation is also important to consider and eliminate factors that not motivate of employees due to: changes in organizational culture, developing a new system of rewards, reducing the gap in income and use of the system fair wages. Justice wage employees of the enterprise is seen as a value orientation as an important element of the production situation, corporate culture and as an independent factor in motivating employees.

Keywords: wages, motivation, productivity, health, factors, socio-psychological climate, result.

Постановка проблеми. Відхід держави від дріб'язкової регламентації соціально-економічних процесів у поєднанні з широкою економічною самостійністю організацій породили соціально-економічний вакуум. Ці обставини об'єктивно сприяли створенню внутрішніх правил і методів вирішення корпоративних проблем, за рахунок різкого зниження якості життя більшості населення України, безробіття, зниження чисельності населення тощо. За умов переходу до ринкової економіки регулювання оплати праці здійснюється за змішаною схемою: централізовано державою, на всіх рівнях регулювання соціально-трудова відносин – у рамках колективно-договірних відносин; на підприємстві – роботодавцями як в рамках колективно-договірного, а також двостороннього діалогу з працівником у процесі його найму (індивідуальний трудовий договір).

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, говориться у Конституції України [1].

Незбалансованість розвитку соціальної сфери і відсутність інститутів формування трудової мотивації породили безліч організаційно-управлінських проблем на корпоративному рівні. Саме ця обставина об'єктивно викликала до життя соціальні технології в корпоративному управлінні, як соціальний механізм регулювання взаємодії держави та бізнесу, оздоровлення соціально-трудова відносин на підприємствах та забезпечення національної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням корпоративної соціальної відповідальності присвятили свої роботи зарубіжні та вітчизняні вчені, а саме: Мільтон Фрідман, Аргі Керолла, Ю. Благова, С. Літовченко, Ю. Саєнко, Ф. Евдокімова, П. Яницький, Г. Назарова, Г. Попович, І Акімова, О Філіпченко та багато інших.

Одним із основних факторів росту продуктивності праці є справедливість в заробітній платі і її трудова мотивація. На сьогоднішній день існує небезпека суттєвого розриву в доходах населення та низький рівень доходів основної кількості населення, знецінення робочої сили, не виправдана диференціація в оплаті праці та низька її стимулююча роль у розвитку виробництва. Несправедлива оплата праці роз'єднує колектив, формуючи почуття заздрості і незадоволеність керівництвом.

Для вирішення цих проблем необхідно регулювання оплати праці орієнтувати на підвищення якості трудового життя персоналу, посилення його зацікавленості в досягненні максимальних результатів та реалізації творчого потенціалу на основі розробки мотивуючої оплати праці, що є основним фактором росту продуктивності та зниження витрат виробництва.

Мета статті. На основі дослідження показати, що в умовах глибокої кризи і недостатності коштів на підвищення заробітної плати, корпорації можуть розробити модель мотивуючої заробітної плати.

Основні результати дослідження. Світовий і вітчизняний досвід свідчать, що за останні роки на практиці склався ряд моделей гнучкої організації робочого часу, індивідуалізації їх застосування та підвищення ролі вільного часу, який розглядається як складова нетрадиційних методів посилення мотивації до праці.

Метод стимулювання «перерозподіл робочого часу», в останні роки набув значного поширення. Працівнику надається можливість самому визначати початок, закінчення та тривалість робочого дня, але за умови дотримання місячної норми робочого часу, обов'язкового виконання встановлених трудових норм, збереження нормального виробничого процесу. Найбільш поширеною формою регулювання (перерозподілу) робочого часу є гнучкий або ковзний графік. Дуже поширені й ефективно застосовуються ковзні графіки роботи в західноєвропейських країнах. Так, уже на початку 80-х років їх використовували 75% фірм Франції, 69% - Нідерландів, 68% - ФРН, 66% - Швеції [2].

Оплата праці – унікальна категорія з потужним внутрішнім потенціалом, рівень якого, мабуть, складно з чим-небудь зіставити. Цей потенціал може виконувати як творчу, так і руйнівну роль у колективі та суспільстві. Якщо оплата праці за своїм розміром і організацією зацікавлює працівників, тоді вона буде колосальним чинником зростання виробництва та розвитку країни.

Головним принципом по відношенню використання дефіцитних та найбільш продуктивних ресурсів – висококваліфіковані фахівці – є їх максимізація. Першокласний персонал повинен завжди направлятися туди, де знаходяться головні сприятливі можливості [3].

Одним із механізмів вирішення нагромаджених проблем по заробітній платі та регулювання соціально-трудових відносин в управлінні корпораціями є формування мотивуючої оплати праці, як соціальної відповідальності бізнесу.

Кожна організація самостійно, може розробити для себе модель мотивуючої оплати праці з включенням необхідних елементів, які потрібні для розвитку персоналу та корпорацій.

Кількість елементів залежить від рівня корпоративної культури підприємства та видіння керівництва. У буквальному розумінні слова, «видіння» - це здібність бачити фізичні об'єкти. Але у більш широкому розумінні цього слова, це – здібність бачити більше, а ніж фізичне. Деколи ми називаємо це здібність «читати між рядками» - бачити важливість чогось, що приховано від інших[4]. Отже, кожна організація має своє видіння яке може бути закладено в моделі мотивуючої оплати праці у вигляді окремих елементів.

У модель мотивуючої оплати праці можна включати наступні елементи:

1. Розробка цілей оплати праці, які відповідають мотивації цілей підприємства. Цілі підприємства – це його бажаний стан, конкретні межі, яких воно має досягнути в усіх сферах діяльності в кінці стратегічного періоду і на проміжних етапах. Значення цілей важко переоцінити. За свідченням Ансоффа, в США 98% усіх невдач в бізнесі пов'язані з відсутністю у бізнесменів зрозумілих чітких цілей. Враховуючи різочу нестабільність

зовнішнього середовища українських підприємств, відсутність у них навиків стратегічного мислення, величезна мобілізуюча роль цілей для них очевидна [5].

При формуванні мотивуючої оплати праці спочатку важливо визначитися з цілями корпорації, після чого на основі соціологічного дослідження, аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища вибираємо стратегії, за допомогою яких будемо досягати поставленої мети.

У підрозділах, також як і в усій організації, необхідна розробка цілей. Наприклад, ціллю фінансового підрозділу може бути зменшення кредитних втрат до 1% від суми продаж. Підрозділ маркетингу в тій же організації може мати ціллю скорочення кількості скарг споживачів на 20% [6].

Окрім того, при розробці мотивації оплати праці потрібно провести декомпозицію цілі, тобто встановити цілі цехам, бригадам, робітникам, структурним підрозділам, відділам, співробітникам, довести до них норми часу, норми виробітку, нормативи і завдання.

2. Створення системи обліку мотивуючих факторів. Особлива роль у структурі мотиваційних факторів продуктивності праці належить заробітній платі. Заробітна плата – це основна частина фонду життєвих коштів працівників, що розподіляється між ними відповідно до кількості і якості затраченої праці, реальних внесків та залежна від кінцевих результатів роботи організації. У процесі розробки мотивуючої оплати праці важливо проаналізувати фактори, які позитивно впливають на продуктивність праці та потреби персоналу. До них можуть належати грошові виплати, можливість розвитку та підвищення рівня професіоналізму, самореалізація, цікава робота, робота у сильній управлінській команді, рівень корпоративної культури, бренд компанії, соціальний пакет, якісний рівень життя тощо, при цьому виявити побажання працюючих з усунення демотивуючих факторів. Мотивуючі фактори необхідно занести в реєстр і періодично, структурні підрозділи повинні звітувати перед керівництвом про їх збільшення.

3. Виявлення та усунення демотивуючих факторів. Соціально-психологічні чинники значно впливають на продуктивність праці, вони однаково можуть сприяти як зростанню, так і її зниженню.

До демотивуючих факторів, які негативно впливають на продуктивність праці, належать такі, як конфліктність, внутрішній дискомфорт, великий рівень стресу, невиконання обіцянок керівниками, недосяжні цілі і завдання, відсутність необхідних ресурсів для їх виконання, зрівнялівка, відсутність залежності від індивідуального вкладу працівника тощо. На підприємстві важливо врахувати і усунути демотивуючі чинники, наприклад за рахунок змін в організаційній культурі компанії, при розробці нової системи винагород, скорочення розриву в доходах тощо.

Високий рівень нерівності у розподілі доходів в Україні багато в чому пояснює масову бідність, що є серйозною перешкодою на шляху розвитку країни: реальна загроза для ефективного вирішення соціальних завдань у рамках національних проєктів у сфері охорони здоров'я, освіти, житлової політики.

4. Розробка зрозумілої і прозорої системи винагороди. Наявність справедливої структури оплати праці, об'єктивність закладених у ній відмінностей по заробітній платі, впливають на ставлення співробітників до роботи, їхню поведінку, ефективність трудової діяльності, а значить і на успіх компанії. Система винагороди повинна бути зрозуміла

співробітнику, тобто важливо, щоб він зміг підрахувати, скільки праці потрібно для досягнення мети і яку винагороду за це можна отримати.

Заробітна плата залежить від результатів діяльності співробітників: виконання планів випуску продукції, плану по асортименту, дотримання нормативу за витратами, та інших. Для кожної посади організація може розробити, наприклад, чотири рівні їх діяльності – неприпустимий, низький, плановий, рівень лідерства. При досягненні показників того чи іншого рівня виплачується певний відсоток до окладу, наприклад, при неприпустимому рівні встановлюється 0% премії, низькому – 10%, плановому – 30% і при рівні лідерства – 40%. Якщо система винагороди зрозуміла і прозора, то співробітники розуміють, як змінити свою поведінку, щоб отримати більшу винагороду. При прозорій системі винагороди ступінь відданості працівників і менеджерів збільшується у рази.

5. Створення системи справедливої оплати праці. Головним показником, що досить об'єктивно відображає становище найманого працівника, є оплата праці. Більше 90% працівників у різні роки досліджень постійно вказували на значимість мотиву заробітку як лідируючого, випереджаючого на порядок усі інші мотиви праці. На роль важливого фактора, для розуміння сучасних процесів заробітної плати, пропонується фактор справедливості в оплаті праці.

Справедливість системи оплати праці, як цінність будь-якого суспільства, припускає відповідність винагороди трудовому внеску працівника на рівні окремого підприємства. Якщо винагорода несправедлива, то можливими наслідками можуть бути: мінімальне докладання зусиль у своїй діяльності, демотивація співробітника, втрата ним інтересу до роботи, пошуки паралельних доходів, злочинство, інтриги, звільнення тощо.

Справедливість в оплаті праці співробітників підприємства розглядається як ціннісна орієнтація, як важливий елемент виробничої ситуації, корпоративної культури і як самостійний фактор мотивації праці найманих працівників. Тому, щоб у працівників було почуття справедливості в оплаті праці, необхідно установити залежність розміру оплати праці від кількості і якості виробленої продукції (наданих послуг) та їх кваліфікації. При цьому критерієм справедливості оплати праці є її порівняння з оплатою праці інших працівників у своєму колективі і на інших підприємствах, що виконують аналогічну роботу.

Отже, чим сильніше працівники відчувають, залежність розміру оплати праці від їх кваліфікації та фактичного результату праці, тим вище почуття справедливості в оплаті праці. При такому підході можливо зробити висновок, що чим вище відчуття справедливості оплати праці у працівників, тим вище рівень задоволеності роботою, вищі показники трудової віддачі, інтересу до роботи, ступінь самовіддачі, надання допомоги по роботі своїм колегам тощо.

6. Розробка системи винагороди за індивідуальні та колективні результати. Командній взаємодії ми можемо повчитися у слизовиків. Можливо тому що, не маючи мозку, вони не здібні наслідувати логіці Аристотеля? Вид слизовиків живе у гнилому листі в лісі у вигляді окремих організмів, які харчуються бактеріями яких вони поглинають усім своїм тілом. Як тільки харчуватися нічим, відбувається унікальне. Вони об'єднуються, в одне ціле, утворюється слизовик 2 мм... Організми не конкурують між собою, не саботують і не пробують зробити все по своєму. Вони ведуть себе без посадових інструкцій, нормативних показників або планів. І все ж таки кожне маленьке створіння бездоганно відіграє свою роль.

На превеликий жаль, приходиться визнати, що коли справа заходить про необхідність спільного групового зусилля, ця слизь веде себе більш ефективно, ніж ми. Ми боремося за першість і не хочемо нікому підкорятися. Завидна командність слизовиків «вмонтована» в їх гени. Більшість наших моделей поведінки також «вбудовані» в нашу генетику з допомогою «егоїстичних генів» [7].

У сучасних умовах діяльності підприємств виникає необхідність формування розміру заробітної плати працівників з урахуванням кінцевого результату всього колективу та їх індивідуальної діяльності. У цьому випадку їх стимулюють за надання взаємодопомоги, підтримки колег, правильну розстановку пріоритетів, розподіл ресурсів, посилення групової кооперації, формування колективного інтересу в підвищенні конкурентоспроможності підприємства тощо.

При розробці кадрової політики підприємство приймає одну з форм стимулювання за результати діяльності підприємства: стимулювання за збільшення доходу; стимулювання за підвищення продуктивності; заохочення за зростання прибутку; стимулювання за участь у капіталі та інші. Підприємства, які реалізують системи стимулювання за результати діяльності досягають високих результатів і забезпечують підвищення ефективності виробництва на підприємстві. Винагорода за колективні результати праці передбачає застосування таких систем пайового розподілу отриманого ефекту, за яких додатково до заробітної плати, що включає в себе тарифну ставку (оклад), надбавки і премії за індивідуальні результати праці, працівник отримує винагороду, розмір якої залежить від результатів діяльності колективу.

У компанії Нукор (США) гарантований заробіток – близько \$ 10 за годину, але бонус за випуск якісної продукції всією зміною може збільшити реальний дохід працівника втричі. Така система дозволяє забезпечити досягнення загальної мети: компанії – прибуток, а працівникам – високу зарплату.

7. Контроль за своєчасністю виплати заробітної плати

У даний час в оплаті праці та її організації накопичилося багато гострих проблем і недоліків, які значною мірою знижують результативність організацій. Однією з таких проблем є затримки з виплатою заробітної плати. Відповідно до трудового кодексу, колективного і трудового договору, заробітна плата виплачується не рідше, ніж кожні півмісяця. При збігу дня виплати з вихідним днем або неробочим святковим днем виплата заробітної плати проводиться напередодні цього дня. Оплата відпустки проводиться не пізніше, ніж за три дні до його початку. Терміни виплати як постійної, так і змінної частини зарплати повинні бути відомі усім співробітникам.

Затримка з виплатою постійної або змінної частини заробітної плати не тільки знижує мотивацію співробітника на досягнення результатів у майбутній період, але і може викликати демотивацію, роздратування, незадоволеність і, як наслідок, відсутність лояльності до організації та звільнення цінних фахівців. Затримка виплати заробітної плати негативно позначається на якості трудового життя, соціально-економічному розвитку підприємства, і може бути причиною соціальних потрясінь, тому підприємства повинні чітко дотримуватися термінів виплати заробітної плати, а при необхідності залучати банківський кредит.

8. Створення системи застосування нематеріальної винагороди. Нематеріальні мотивації – це винагороди, які не стосуються оплати праці. Тисячоліттями першочерговою потребою людини було задоволення матеріальних потреб. Згодом людина стала працювати, щоб задовольнити різноманітні потреби не лише матеріального характеру.

Для залучення співробітників до праці велике значення мають нематеріальні цінності, наприклад, бренд компанії, уважне ставлення керівника, сприятливий психологічний клімат у колективі, усне заохочення, похвала, оголошення подяки перед колективом тощо. Менеджерам слід дякувати співробітників за великі досягнення, говорити треба про успіхи, а не про поразки, підкреслювати користь цього досягнення для бізнесу, показувати значимість співробітника для організації, використовувати такі мотивуючі фактори, як словесне заохочення, наприклад, «дякую», «я ціную твої зусилля», «я в тебе вірю, у тебе все вийде», «у мене ніколи б не вийшло так добре». Поряд із цим, потрібно розширювати вплив своїх заступників на діяльність організації даючи їм можливість самостійно приймати рішення, представляти вашу компанію на різних заходах, установлювати високі, але реальні вимоги до виконавців, перед критикою знайти і підкреслити позитив, закінчувати діалог також на позитиві.

Головний фактор мотивації: атмосфера визнання результатів, яка сприяє одержанню радості і гордості за одержані успіхи. Реалізація моральних стимулів через інвестиції в людський капітал дозволить організаціям покращити фінансове становище, підвищити корпоративну лояльність, інтегруватися на світовий економічний ринок, забезпечити конкурентоспроможність персоналу, організації та інше.

9. Контроль за рівнем зарплати на підприємствах конкурентів і підтримання конкурентоспроможності зарплати. З розвитком конкуренції, утримати висококваліфікованих співробітників на підприємстві досить важко, тому кожна організація намагається продумати, що такого вона може запропонувати працівникові, чого немає у інших роботодавців. У зв'язку з цим, вітчизняні корпорації поступово починають розуміти, що для того, щоб бути гнучкими і реагувати на потреби клієнтів, необхідно більше приділяти уваги своїм співробітникам, як найбільшій цінності компанії. Керівники розуміють, що ринок висококваліфікованого персоналу зараз уже «порожній» і тепер необхідно розвивати той персонал, який уже є в організації, тобто збільшувати заробітну плату, розробляти мотивації, схеми надання пільг і компенсацій, удосконалювати трудові відносини, займатися підготовкою та підвищенням кваліфікації кадрів, забезпечувати гарантії і компенсації – усе це швидко переходить у розряд першочергових турбот і роздумів верхньої ланки управління.

Для забезпечення конкурентоспроможності зарплат необхідно хоча б раз на рік проводити аналіз ринку зарплат, бажано отримати інформацію про рівень зарплат у конкурентів. Зарплата має бути конкурентоспроможною, інакше можна втратити цінних або дефіцитних співробітників. Після отримання інформації потрібно привести зарплату до ринкового рівня, особливо цінним співробітникам, що представляють так званий людський капітал, тобто збільшити на 10-15% винагороду. Для них це буде стимулом для переходу на систему оплати праці за результатами та підвищення ефективності їх діяльності.

10. Розробка системи залучення персоналу до проведення організаційних змін в оплаті праці. Будь-яка зміна в оплаті праці – це дуже складний процес. Неможливо дати просту інструкцію, як керувати організаційними змінами. Не існує спеціальних шаблонів їх

проведення і немає готових рішень проблем. Запорукою успіху проведення змін є дотримання принципів управління такими процесами.

Рис.1. Класифікація моральних стимулів

По-перше, необхідно організувати обговорення нової системи винагороди із залученням співробітників, а особливо топ-менеджерів. Слід повідомити в письмовій формі про причини, що викликали необхідність таких змін, не пізніше ніж за два місяці до їх запровадження.

По-друге, внести до проекту результатів пропозиції від працівників, що буде сприяти зниженню спротиву співробітників по відношенню запропонованих змін.

По-третє, протягом цього терміну виплачувати заробітну плату за старою системою і надавати дані за новою. Це дасть можливість звернути увагу співробітників на зміни заробітної плати та зробити правильні висновки.

По-четверте, спочатку запровадити нову систему на одному підприємстві і тільки потім на інших.

По-п'яте, розробити документацію щодо змін: «Коллективний договір», «Положення про систему оплати й стимулювання праці персоналу», «Правила внутрішнього трудового розпорядку», «Програму підготовки персоналу до проведення змін»; анкету (щоб з'ясувати ступінь задоволення і виявити мотиваційні фактори)[8]. Така система дій, зі сторони керівництва, дасть можливість провести організаційні зміни з питань заробітної плати та на цій основі підвищити ефективність кадрових рішень.

Висновки. Ураховуючи висновки по кожному елементу зокрема слід відзначити, що формування моделі «мотивуюча оплата праці» є соціальною відповідальністю корпорацій з допомогою якої регулюються взаємовідносини працівників та роботодавців, поліпшується лояльність співробітників до керівників та організації, підвищується продуктивність праці і,

що є дуже важливим, при наявності фактичної оплати праці працівники працюють стабільно без підвищення показника «плинність кадрів» з приводу незадоволення умовами праці.

Мотивуюча оплата праці позитивно впливає на соціальний добробут працівників, на стан їх здоров'я, удосконалення соціально-трудоких відносин у колективі, зростання показників виробництва корпорації, скорочення «відтоку мозку» за кордон, що безпосередньо впливає на економічну стабільність і національну безпеку країни.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 43-48.
2. Качан Є. П. Управління трудовими ресурсами : [навч. посіб.] / Є. П. Качан, Д. Г. Шушпанов. — К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. — 358 с.
3. Друкер П. Эффективное управление предприятием / П. Друкер; [пер. с англ.]. — М.: ИД «Вильямс», 2008. — 138 с.
4. Дорнан Дж. Стратегия достижения успеха. Network Twenty One / Дж. Дорнан; [пер. с англ.]. — М.: «АБЦ Пресс», 1997. — 116 с.
5. Агропромгрупа «Пан Курчак» : офіційний сайт : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.panurchak.ua/index.php>.
6. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; [пер. с англ.]. — М.: «Дело», 2004. — 800 с.
7. Джейкобс Ч. НеЙроменеджмент / Ч. Джейкобс; [пер. с англ.]. — К.: Companion Group, 2010. — 208 с.
8. Буковинская М. П. Социальные технологии как способ регулирования трудовых отношений в корпорациях : дисс. ... доктора экон. наук : 08.00.05 / Буковинская Мария Петровна. — М., 2008. — 363 с.

УДК 331.215.4:330.3

Ковальчук Т. Т.,

*д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри міжнародної економіки та підприємництва*

Лук'янов В. С.,

*к. е. н., доцент, докторант,
Національна академія управління, м. Київ*

РЕАЛЬНІ ДОХОДИ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ

У статті проаналізована надзвичайно гостра й зловоденна проблема – хронічна бідність працюючого населення. Реальні доходи розглядаються як соціальний фактор розвитку суспільства. Охарактеризована аномальна антисоціальність економічної політики держави за всі роки незалежності.

Ключові слова: бідність працюючої родини, політика «соціального номіналізму», абсолютне зубожіння робочої сили.

РЕАЛЬНЫЕ ДОХОДЫ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ

Ковальчук Т.Т., Лукьянов В.С.

В статье проанализирована чрезвычайно острая и злободневная проблема – хроническая бедность работающего населения. Реальные доходы рассматриваются как социальный фактор развития общества. Охарактеризована аномальная антисоциальность экономической политики государства за все годы независимости.

Ключевые слова: бедность работающей семьи, политика «социального номинализма», абсолютное обнищание рабочей силы.

REAL INCOME AS A SOCIAL FACTOR OF DEVELOPMENT

Kovalchuk T., Lukyanov V.

An extraordinarily sharp and topical problem – chronic poverty of working people is analyzed in the article. Anomalous antisociality of economic policy of the state is described for throughout the year of independence. The purpose of the article is actualization understanding of the social and economic risks and dangers that are generated, reproduced and extrapolated dysfunctional social and economic policy during the years of independence. In fact, under the cover of state implemented a policy of "social nominalism" and so cynically exploited unprecedentedly cheap labor. In addition provoked marginal unemployment which young people, men and women close to retirement age falls.

Key words: working people poverty, policy of "social nominalism", absolute impoverishment of labour force.

Постановка проблеми. Конституційна вимога щодо перетворення України в соціальну державу попри наявних потенційних можливостей так і не реалізувалася в реальність. Україна одна з небагатьох держав, потенційно здатних забезпечити себе усім необхідним, навіть знаходячись в ізольованому світі. Отже, в Україні є все, щоб жити заможного,

переконливо демонструвати, що ми перспективна країна, для якої цивілізована Європа - не географічний напрямок (бо територіально ми знаходимося в її центрі), а реальний орієнтир досягнення соціально-економічних і правових стандартів.

Мета статті полягає в актуалізації розуміння тих соціально-економічних ризиків і небезпек, які породжуються, відтворюються й екстраполюються недолугою соціально-економічною політикою упродовж всіх років державної незалежності. Фактично під прикриттям держави здійснюється політика «соціального номіналізму» і таким чином цинічно експлуатується безпрецедентно дешева робоча сила. На додаток до цього провокується маргінальне безробіття, в орбіту якого попадає молодь, жінки і чоловіки передпенсійного віку.

Основні результати дослідження. В теперішній час Україні кинута виклик, з яким не стикалася жодна європейська держава (хіба що Югославія) з часів Другої світової війни. Страшно уявити картину державної катастрофи в центрі Європи – на території, насиченій атомними електростанціями та гідропорудами на Дніпрі, що десятками мільярдів тонн води нависають над атомними енергоблоками; окрему небезпеку являють нагромаджені токсичні відходи, обсягом на порядок більшими від максимально допустимих. Якраз економічна відсталість, корупція та бідність працюючого населення - це найсильніші союзники сепаратистів, терористів та інтервентів.

Державне регулювання економікою, що підтримує олігархічний тип побудови суспільства, вельми загрозливий. Таке регулювання не здатне розвивати державність і утримувати національну єдність. Навіть з урахуванням тіньової складової, національний продукт на душу населення в Україні менший від західноєвропейських сусідів у 4-5 рази [7, 55].

Гжегож Колодко (у свій час Віце-прем'єр міністр, міністр фінансів Польщі) в економічному бестселері "Мир в русленні" (2009 р.), констатує факт, що 18 країн постсоціалістичного табору нарешті досягли рівня розвитку виробництва 1989 р., водночас зазначає: "У самих тяжких випадках - в Україні і в Молдові – до рівня історичного максимуму повернення відбудеться приблизно в 2017 р. Якраз до ювілею Великої Жовтневої соціалістичної революції" [4, 46]. В Україні, на жаль, і цей неоптимістичний прогноз не відбудеться. Для подолання цивілізаційного розриву необхідно підтримувати темп зростання реального ВВП щонайменше на рівні 7-10 % на рік упродовж декількох десятиліть. Однак українська економіка сьогодні навіть не "запорожець" у порівнянні з "мерседесом", це – чумацький віз.

Колосальні перспективи щодо національного злету України, промисловий і науково-технічний потенціал якої на момент отримання незалежності визначався на високому світовому рівні, погубило непрофесійне й корумповане державне керівництво (у широкому розумінні) упродовж усіх років незалежності. Імперативи ринкових перетворень, націлені на "ринковий бліцкриг" шляхом шокової терапії зумовили руйнацію, насамперед, у трьох базових напрямках національної економіки – у промисловому секторі, валютно-фінансовій сфері та соціальній політиці.

Так звані "радикальні реформи" мали своїм наслідком ту очевидність, що значною мірою стихійний економічний простір країни почав демонструвати такі загрозливі процеси: 1) з'явилася і почала стрімко розвиватися сфера фактично неконтрольованих фінансових

пірамід, які цинічно грабували довірливих громадян; 2) з товаропродукуючої сфери активно вимивалися обігові кошти, тому що остання фінансувалася за залишковим принципом і таким чином штучно заганялася у режим хронічної збитковості; 3) працездатне населення накрила хвиля жебрацьких зарплат, а затим і безробіття; цим зумовлювалася украй низька купівельна спроможність широкого загалу і як наслідок, - стагнація внутрішнього ринку; 4) водночас безпрецедентна відкритість українських кордонів, корумпованість митних і контролюючих органів сприяли перманентному відтоку фінансового капіталу в офшорні лагуни.

При ситуації, коли ціни водночас стали ринковими, а заробітні плати – залишилися радянські, тотальне зубожіння населення стало неминучим. При цьому найбільш недопустимим фактом для України є бідність зайнятого населення і навіть працюючих родин. Так, близько 78% офіційно визнаних бідних становили сім'ї, де працювали два члени родини. У структурі витрат на одиницю продукції (усіх товарів та послуг) заробітна плата в Україні складає в 2014 році всього 7%; причому цей показник у промисловості досягає лише 8-9%. У країнах ЄС, до стандартів якого Україна немовби прагне долучитися, цей показник сягає 40-45% [5, 13].

Отже, на сучасному етапі розвитку Україна за цивілізаційними мірками – бідна держава, тому що в ній запанувала «неофеодальна модель», при якій збагачується вузьке коло фінансових олігархів та корумпованої бюрократії. Проблема масової бідності населення є разючою на тлі надмірної за тими ж європейськими мірками розкоші вузького кола так званої “національної еліти”. Такої кількості «Мерседесів», «Лексусів», “Хаммерів” і “Майбахів” не побачиш ні в Нью-Йорку, ні в Парижі, навіть у Беверлі-Хіллз. При цьому на даний час в Україні діє «плоска шкала оподаткування», тобто абсолютно прийнятна для національного крупного капіталу, але не для широкого загалу, система розподілу й перерозподілу доходів.

Гжегож Колодко зі знанням справи оцінює істинну роль такої системи оподаткування: «Плоске оподаткування – це не стільки проста ідея, як про це говорять її прибічники, скільки простецька, оманлива практика, від якої страждає широкий загал громадян. Дехто з наших сусідів (йдеться про Україну – авт.), де економічне словоблуддя взяло верх над здоровим глуздом, уже встиг цю ідею реалізувати. Хоча в соціально відповідальній державі багаті повинні сплачувати вищі податки, оскільки інакше неможливо привести до рівноваги соціальну систему».

Чи може країна вийти з соціально-економічної кризи ціною зубожіння не лише пенсіонерів та інвалідів, але й працюючого населення? Риторичне запитання. Нині середня заробітна плата в Україні на рівні 3148 грн. або 310 дол. і це за загальностатистичними даними; а в бюджетній сфері середній заробіток складає біля 2900 грн. (за нинішнім курсом менше 290 дол. США) [3, 6]. На якому неприпустимо низькому рівні має знаходитися купівельна спроможність працюючої сім'ї, щоб для придбання нової квартири необхідно заробляти упродовж всього життя. Сьогодні в Україні – ціни монополюно високі, а зарплата неприпустимо занижена.

Великий німецький реформатор Людвіг Ерхард у свій час сказав: „бідний люд не в стані здійснювати і сприймати цивілізаційні реформи”. Адаже за таких умов формуються передумови спадкоємної бідності, тобто діти з бідних сімей приречені на бідкування в

дорослому житті, оскільки не отримують належної освіти і стають зовсім неконкурентоспроможними на ринку праці. Негативним наслідком бідності працюючого населення є низький рівень споживчого попиту, який тягне за собою звуження внутрішнього ринку.

Усе більш загрозливим явищем в країна стає безробіття. Нині на одну вакансію претендує мінімум десяток безробітних, а в окремих регіонах доходить до 100 претендентів на місце. Окрім цього, до 800 тис. зросла кількість людей, що працюють неповний робочий день. При цьому всі вакансії передбачають мінімальну заробітну плату. І це при тому, що остання штучно занижена до прожиткового мінімуму. Зрозуміло, що таке працевлаштування втрачає всякий сенс.

Для нинішнього керівництва в Україні головним лейтмотивом є гасло реальне здійснення назрілих реформи. Програма Президента України «Стратегія – 2020» містить конструктивні позиції, націлені на реформування найбільш важливих сегментів українського суспільства і національної економіки. Передбачено створення принципово нового підходу до системи національної оборони, антикорупційну реформу, оновлення держапарату, судову реформу та реформу правоохоронних органів, децентралізацію держуправління, податкову реформу, а також дерегуляцію підприємницької діяльності.

Однак не знайшла свого місця серед вісьми зазначених пріоритетних напрямків реформування - реформа оплати праці. Для того, щоб досягти європейських стандартів життя необхідно передбачити передусім невідкладне й відчутне підвищення жалюгідної погодинної оплати (на сьогодні - 7 грн. 30 коп., тобто менше 60 центів за нинішнім валютним курсом), якщо прагнути бути достойним членом європейської спільноти. На наше переконання, якраз робочі місця з достойною оплатою праці – це та ключова ланка, взявшись за вирішення якої можна витягнути весь ланцюг наявних в Україні соціально-економічних проблем.

«Мета наших амбітних реформ, - зазначає Президент України П.Порошенко,- досягти європейських стандартів життя і підготуватися до того, щоб двадцятого року подати заявку на членство в ЄС». Однак до цього часу витрати з бюджету на соціальну сферу (підтримку освіти, охорону здоров'я, культуру) розглядаються владою скоріше як «доброчинні пожертви», а не як перспективні інвестиції в цивілізоване майбутнє країни. Ось чому на вітчизняних теренах перманентно «пливе безнадія і стиха схлипує сум».

Якщо вартість робочої сили і надалі залишатиметься на нинішньому рівні і відчутно не зростатиме, то заклики Глави держави активізувати творчий потенціал трудових ресурсів і завдяки цьому вийти із кризової ситуації – буде сприйматися як «глас» у пустелі соціальної безнадії. Нинішня ситуація в Україні підтверджує давню істину: можна деякий час обманювати народ, можна обманювати себе, але не можливо обманути й обійти об'єктивні закони економічного розвитку. Власне історія вчить, що головна запорука і гарантія прогресу кожної держави - вірно обраний напрямок і повне використання притаманних національним інтересам стимулів і механізмів господарювання.

Коренем слова „бідність” є слово „біда”. Синонімічність даних категорій не тішить нікого. Це явище – не просто принизливе, а жахливо руйнівне. Економічна наука оперує категорією „абсолютне зубожіння”. Це коли людина (і найстрашніше – працююча родина) не в стані задовольнити елементарні життєво зободенні потреби, до яких пріоритетно

відносяться: продукти харчування, одяг, житло, отримання молоддю освіти й професійної спеціальності. Зрозуміло, що кількість наших співвітчизників здатна хоча б на відносному рівні задовольнити нинішні життєві потреби, - критично мала. Важко визнавати, але необхідно – Конституційний імператив щодо перетворення України в соціальну державу попри наявних потенційних можливостей так і не перетворився в реальність.

Країна живе, коли активно функціонує товаропроductive сфера, де почнуть діяти передові міжнародні стандарти й технологічні регламенти, тобто підприємства, фабрики, заводи повинні працювати на новій технологічній базі і в принципово іншому бізнес-середовищі. Податкова система має стимулювати модернізацію національного господарства. Заробітна плата повинна бути такою, щоб зникло таке ганебне явище, як бідність працюючої родини. Держава зобов'язана законодавчо забезпечити сприятливий для підприємництва діловий клімат, справедливі правила економічної конкуренції, і головне - стабільність та передбачуваність соціально-економічної політики.

Поки що чинна обмежувальна політика щодо дотримання міжнародних стандартів оплати праці відчутно гальмує платоспроможність населення, а отже, тугим зашморгом душить вітчизняне виробництво. Загальновідомий у цивілізованому світі спосіб боротьби з бідністю - дати змогу людям працювати і гідно заробляти. Якщо люди дієздатного віку отримують гарантовані можливості для праці і адекватну до проявлених здібностей оплату, то це гарантія формування суспільства високого добробуту.

В Україні на часі невідкладно створювати цілісну правову базу організації заробітної плати на європейському рівні, повернувши таким чином її призначення найбільш важливого життєвого стандарту. Створення робочих місць має органічно кореспондуватися з достойною заробітною платою. Це має стати політико-економічною доктриною сучасної державної політики. Лише за цих умов «Стратегія – 2020» може стати не продекларованою ключовою метою, а реальністю економічної політики української держави.

Висновок. Лише спираючись на власні резерви й внутрішній потенціал українська держава буде в змозі успішно вийти з нинішньої макроекономічної скрути. За всіх умов і при різних суспільно-політичних ситуаціях держава має бути всеохоплюючою соціально активною й відповідальною силою, яка системно відстоює передусім можливість широкому загалу працювати, гідно заробляти. Отже, подолання бідності працюючої родини – це та первинна ланка ланцюга, витягнувши яку, можна, врешті-решт, розв'язати „гордієв вузол” тотальної бідності працюючого населення і виходячи з цього домогтися якісних зрушень у всій системі суспільного буття країни.

1. Волошенко А.В. Сучасна цінова політика / А.В.Волошенко. – К.: Знання, 2014. – 239 с.

2. Ковальчук Т. Актуалітети політики розвитку / Т.Ковальчук, В.Черняк, В.Шевчук.- К.: Знання, 2009. – 326 с.

3. Ковальчук Т. Т. Ключові умови та чинники цивілізаційного поступу України / Т.Т.Ковальчук // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2014. – Сер. 18. – Вип. 25. – С. 3-11.

4. Колодко Г. Мир в русленні / Г. Колодко. – М.: Магістр, 2009. – 576 с.

5. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність / Е.М. Лібанова // Економіка України. – 2014. – № 3. – С. 4-19.

6. Лук'янов В. С. Сучасні фінансові ринки : [монографія] / В. С. Лук'янов. – К.: Знання, 2013. – 479 с.
7. Савич Н. Приплив іноземного капіталу та ВВП на душу населення: за даними країн Центральної та Східної Європи / Н. Савич, Л. Баряктарович, С. Куніушич // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 54-65.
8. Унковська Т. Є. Чи можливе економічне диво в Україні? / Т.Є. Унковська, Н.І. Демчук // Економіка України. – 2013. – № 12. – С. 4-21.
9. Шевченко Л.С. Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз : [монографія] / Л. С. Шевченко. – Х: ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 336 с.

УДК 519.85

Медведєв М. Г.,

д.техн.н., професор кафедри вищої математики

Мулява О. М.,

*к. фіз.-мат. н., доцент кафедри вищої математики,
Національний університет харчових технологій, м. Київ*

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИФЕРЕНЦІЙНИХ РІВНЯНЬ

У статті розглянуті питання застосування систем диференційних рівнянь для моделювання та прогнозування динаміки розвитку показників соціально-економічних систем. Враховується, що деякі показники таких систем зростають із швидкістю пропорційною їх наявній кількості, але водночас впливають на інші показники які зменшують кількість перших з швидкістю пропорційною кількості першого і другого показників. Швидкість утворення другого пропорційна наявній кількості першого. Коефіцієнти пропорційності залежать від виду показників та умов, в яких вони перебувають і визначаються статистичними методами або експертним шляхом.

Ключові слова: соціально-економічні системи, диференційні рівняння, математичні моделі, динаміка розвитку, прогнозування, обчислювальні методи.

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ УРАВНЕНИЙ

Медведев Н. Г., Мулява О. М.

В статье рассмотрены вопросы применения систем дифференциальных уравнений для моделирования и прогнозирования динамики развития показателей социально-экономических систем. Учитывается, что некоторые показатели таких систем растут со скоростью пропорциональной их количеству, но в то же время влияют на другие показатели, которые уменьшают количество первых со скоростью пропорциональной количеству первого и второго показателей. Скорость образования второго пропорциональна фактическому количеству первого. Коэффициенты пропорциональности зависят от вида показателей и условий, в которых они находятся и определяются статистическими методами или экспертным путем.

Ключевые слова: социально-экономические системы, дифференциальные уравнения, математические модели, динамика развития, прогнозирование, вычислительные методы.

MATHEMATICAL MODELING OF SOCIOECONOMIC SYSTEMS USING DIFFERENTIAL EQUATIONS

Medvedev M., Mulyava O.

Mathematical models in the form of equations, which, in addition to the independent variables and dependent on their desired functions include derivative (differential) of a certain procedure desired functions, are being used during the mathematical description of different processes, phenomena and dependencies that contain elements of "movement", "growth". This

equation is called the differential. Using them - an effective tool for solving applied problems. The questions about the use of differential equations to model the dynamics of the socio-economic systems are being considered in this article. Taken into account that some figures such systems are growing at a speed proportional to their existing amount, but also affect other indicators that reduce the number of first rate proportional to the amount of the first and second parameters, and the rate of the second proportional to the current number of the first. The proportionality factor depends on the type of performance and the conditions in which they are defined and statistical methods or by expert.

Keywords: socio-economic systems, differential equations, mathematical models. dynamics of development, forecasting, numerical methods.

Постановка проблеми. При математичному описі різноманітних процесів, явищ і залежностей, що містять елементи «руху», «росту», користуються математичними моделями у вигляді рівнянь, до яких, крім незалежних величин і залежних від них шуканих функцій, входять також похідні (диференціали) певного порядку від шуканих функцій. Такі рівняння називають диференціальними. Використання їх - ефективний засіб розв'язування прикладних задач. Багато реальних процесів за допомогою диференціальних рівнянь описуються достатньо просто і повно.

Усяка математична модель повинна задовольняти двом основним вимогам:

1. Адекватність процесу. Модель повинна відбивати найбільш характерні зв'язки між величинами, що беруть участь у процесі, враховувати властивості середовища, у якому відбувається процес і інформацію про початковий стан процесу. Тільки тоді по поводженню моделі можемо судити про поводження самого процесу.

2. Можливість розв'язання моделі. Модель повинна бути не занадто складною, щоб з неї можна було одержати потрібну нам інформацію. Зокрема, для моделювання реальних процесів можуть бути використані диференціальні рівняння, що описують систему. Розв'язуючи їх, з урахуванням додаткових умов, одержують аналітичний вираз для функції, яка описує стан системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми моделювання складних соціально-економічних систем розглянуті в роботах зарубіжних та вітчизняних авторів. Дж.Х. Мура, Ларрі Д., Уедерфорда В.А., Колемаєва, В.І. Малихіна, С.О Гуткевич, Лебедева В.В., Шишкіна Є.В., Чхартішвілі А.Г., О.Н. Салманова, К. Карлберга та ін..

Нагромаджений досвід застосування математичного моделювання до рішення соціально-економічних задач показує, що поряд з розробкою ефективних обчислювальних методів і засобів рішення цих задач все більшу роль відіграють якісні методи дослідження їх властивостей, особливо дослідження результатів розв'язання.

Мета статті. Проілюструвати застосування систем диференціальних рівнянь для моделювання та прогнозування динаміки розвитку показників соціально-економічних систем.

Основні результати дослідження. Розглянуто застосування систем диференціальних рівнянь для моделювання динаміки розвитку соціально-економічних систем. Враховується, що деякі показники таких систем зростають із швидкістю пропорційною їх наявній кількості (з коефіцієнтом A), але водночас впливають на інші показники які зменшують

кількість перших з швидкістю пропорційною кількості першого і другого показників (з коефіцієнтом b), а швидкість утворення другого пропорційна наявній кількості першого (з коефіцієнтом c). Коефіцієнти пропорційності a, b, c залежать від виду показників та умов, в яких вони перебувають і визначаються статистичними методами або експертним шляхом.

Позначимо через N значення першого показника у момент часу t , а через T -

кількість другого.. $\frac{dN}{dt}$ і $\frac{dT}{dt}$ - відповідні швидкості зростання першого та другого

показників. Маємо систему диференціальних рівнянь:

$$\frac{dN}{dt} = aN - bNT, \quad \frac{dT}{dt} = cN \quad (1)$$

Поділимо почленно рівняння системи (1) одне на одне. Отримаємо диференціальне рівняння:

$$\frac{dN}{dT} = \frac{a}{c} - \frac{b}{c}T$$

або

$$dN = \left(\frac{a}{c} - \frac{b}{c}T \right) dT.$$

Звідси після інтегрування

$$N = \frac{a}{c}T - \frac{b}{2c}T^2 + C,$$

де C - довільна константа, яку визначимо з початкових умов: $T = 0$, коли $N = 0$.

Маємо $C = 0$. Отже, залежність між першим та другим показниками така:

$$N = \frac{a}{c}T - \frac{b}{2c}T^2 \quad (2)$$

Найбільше значення N :

$$N_{\max} = M = \frac{a^2}{2bc}. \quad (3)$$

Визначимо закон, за яким змінюється значення першого показника, встановивши залежність величини N від часу t , припускаючи, що час вимірюється з того початкового моменту $t = 0$, коли $N = M$. Із співвідношення (2) маємо

$$T = \frac{a}{b} \pm \frac{1}{b} \sqrt{a^2 - 2bcN}.$$

Підставивши цей вираз у перше з рівнянь (1), дістанемо з урахуванням (3) таке диференціальне рівняння:

$$\frac{dN}{dt} = \mp aN \sqrt{1 - \frac{N}{M}} \quad (4)$$

Відокремлюючи змінні та інтегруючи це рівняння, маємо:

$$\int \frac{dN}{N \sqrt{1 - \frac{N}{M}}} = \mp at$$

Використаємо підстановку $x^2 = 1 - \frac{N}{M}$ ($|x| < 1$), звідки $dN = -2Mx dx$,

$N = M(1 - x^2)$. Отже,

$$\int \frac{dN}{N \sqrt{1 - \frac{N}{M}}} = -2 \int \frac{dx}{1 - x^2} = \ln \frac{1 - x}{1 + x} + C_1.$$

Загальний інтеграл рівняння (4) такий:

$$\ln \frac{1 - x}{1 + x} + \ln C_2 = \mp at,$$

де $C_1 = \ln C_2$. Після потенціювання маємо:

$$C_2 \frac{1 - x}{1 + x} = e^{\mp at}.$$

Зауважимо, що при $t = 0$, $N = M$ і, отже, $x = 0$, а тому $C_2 = 1$, звідки:

$$\frac{1 - x}{1 + x} = e^{\mp at} \quad \text{і} \quad x = \frac{e^{\pm \frac{at}{2}} - e^{\mp \frac{at}{2}}}{e^{\pm \frac{at}{2}} + e^{\mp \frac{at}{2}}}.$$

З того, що $x = \pm \sqrt{1 - \frac{N}{M}}$, піднісши до квадрату праві частини останніх двох

співвідношень і розв'язуючи їх відносно N , отримаємо:

$$N = \frac{4M}{\left(e^{\frac{at}{2}} + e^{-\frac{at}{2}} \right)^2}.$$

З останньої формули видно, що при $t \rightarrow +\infty$, наявна кількість N першого показника спадає до нуля.

Висновки: Математичні моделі побудовані на основі систем диференціальних рівнянь допомагають зрозуміти процес, дають можливість встановити якісні та кількісні характеристики системи і на їх основі передбачити подальший її розвиток.

1. *Модель розвитку галузей економіки України : [монографія] / за ред. С.О. Гуткевич. – К.: НТУУ «КПІ», 2011. – 472 с.*

2. *Колемаев В.А. Математическая экономика : [уч. пос.] / В.А. Колемаев. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 399 с.*

3. *Карлберг К. Бизнес-анализ с помощью Excel: [пособ.] / К. Карлберг; [пер с англ.]. – М.: ИД «Вильямс», 2008. – 464 с.*

4. *Лебедев В. В. Математическое моделирование социально-экономических процессов: [учеб.] / В.В. Лебедев. – М.: Дело, 1992. – 324 с.*

5. *Малыхин В.И. Математическое моделирование экономики : [уч.-практ. пос.] / В.И. Малыхин. – М.: УРАО, 1998. – 160 с.*

6. *Экономическое моделирование в Microsoft Excel : [уч. пос.] / [Дж. Мур, Л.Уэдерфорд и др.]; [пер. с англ.]. – М.: ИД «Вильямс», 2004. – 1024 с.*

7. *Салманов О. Н. Математическая экономика с применением Mathcad и Excel : [уч. пос.] / О. Н. Салманов. – СПб: БХВ, 2003. – 464 с.*

8. *Шикин Е. В. Математические методы и модели в управлении / Е.В.Шикин, А.Г. Чхартишвили. – М.: Дело, 2001. – 440 с.*

УДК 331.2:330.341

Тараненко Г.Г.,

к. пол. н., ст. викладач кафедри міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАЦІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто питання інтелектуалізації праці як однієї з найважливіших умов економічного розвитку. Проаналізовано світові тенденції та стан інтелектуалізації праці в Україні. Зроблено висновок щодо найбільш високооплачуваних вакансій в українському суспільстві на нинішньому етапі, якими є професії інтелектуально-наукової сфери. Визначено, що в нинішніх українських суспільно-політичних реаліях перспективними вважаються професії лікаря й військовослужбовця. Окреслено подальші перспективи дослідження, які стосуються всебічної модернізації вищої освіти та більших інвестицій у галузь науки і досліджень.

Ключові слова: інтелектуалізація праці, інтелектуальний капітал, міжнародна економіка, інформаційне суспільство, суспільно-економічний розвиток, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційна політика

ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИЯ ТРУДА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Тараненко А.Г.

В статье рассмотрены вопросы интеллектуализации труда как одного из важнейших условий экономического развития. Проанализированы мировые тенденции и состояние интеллектуализации труда в Украине. Сделан вывод о наиболее высокооплачиваемых вакансиях в украинском обществе, каковыми являются профессии интеллектуально-научной области. Определено, что в нынешних украинских общественно-политических реалиях перспективными считаются профессии врача и военнослужащего. Намечены дальнейшие перспективы исследований, касающиеся всесторонней модернизации образования и больших инвестиций в отрасль науки и исследований.

Ключевые слова: интеллектуализация труда, интеллектуальный капитал, международная экономика, информационное общество, общественно-экономическое развитие, информационно-коммуникационные технологии, информационная политика

WORK INTELLECTUALIZATION AS A FACTOR OF ECONOMY DEVELOPMENT

Taranenko A.

The article analyzes work intellectualization as one of the most important factors of economic development. Global trends and work intellectualization state in Ukraine are analyzed. It is concluded that currently the most highly paid jobs in the Ukrainian society are professions of intellectual and scientific fields. Top rating vacancies with the highest salaries at the Ukrainian market are traditionally occupied by positions in the field of information technologies. As to professional sectors, the spheres of education, science and culture demonstrate seasonal

rise. At the beginning of new business season the recruitment of top managers and professionals in telecommunications field is intensified.

The current Ukrainian political circumstances also influence the labor market state. According to analysis of International human resources portal HeadHunter Ukraine, 45% of representatives of intellectual professions consider the job of programmer the most promising one in view of the current crisis and instability in the country. Doctor's profession is on the second place and military man's job is on the third one.

It is worth mentioning that the field of education should be paid special attention in any modern society and investments in education workforce is much more effective than investments in any other production factors. Further research prospects as to comprehensive modernization of higher education and greater investment in science and research field are outlined.

Key words: work intellectualization, intellectual capital, international economy, information society, social and economic development, information and communication technologies, information policy

Постановка проблеми. Інтелектуалізація праці нині виступає однією з найважливіших умов економічного розвитку. Експертами вважається, що основним чинником, який зумовив успіхи країн Західної Європи, Японії, США та інших держав, є накопичення матеріального громадського багатства, втім сьогодні прогрес провідних країн відбувається за рахунок інших сил – не фінансового, а людського капіталу. На думку аналітиків Всесвітнього банку, виробнича складова валового внутрішнього продукту розвинених країн – лише 18-20%, решта 80% безпосередньо залежать від якості людських ресурсів (робочої сили) [4, 46].

Посутнім чинником розвитку сучасної світової економіки виступає процес інтелектуалізації праці та формування на цій основі «суспільства знань», в якому добробут визначається інноваціями, технологіями та інтелектуальним капіталом. «Інтелектуальний капітал не втрачає з часом своєї цінності, а навіть здатний її нарощувати, тоді як знання, устаткування і технології починають знецінюватись з моменту їх придбання, оскільки це завжди «вчорашній день»; при складній економічній ситуації зростання інтелектуального капіталу є головною складовою споживної вартості послуги; основним мотивом діяльності компетентних (що володіють високим рівнем інтелекту) працівників є задоволеність результатами праці, а не матеріальна винагорода, тому вони більш конкурентноздатні» [4, 47]. Отже, проблематика подальшого розвитку цих процесів викликає значну зацікавленість з огляду на ефективне державобудівництво та розвиток національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз іноземної та української літератури на цю тематику демонструє інтерес дослідників до питань інтелектуалізації праці та її відповідний вплив на економічний розвиток. Зокрема, Д. Белл, Е. Тофлер, Й. Шумпетер, В. Іноземцев, Н. Гук, В. Кривошей аналізували процес розвитку суспільства, етапи розвитку способів виробництва, трансформації у характері засобів праці та підвищення ролі інформації у функціонуванні суспільства.

Так, згідно з Е. Тофлером, відбувається рух від економіки робочої сили до економіки сили мозку, і в новому суспільстві знання являються головним фактором виробництва [9, 3]. За твердженням Д.Белла у прийдешньому столітті вирішальне значення для економічного і соціального життя, для способів виробництва знання, а також для характеру трудової

діяльності людини набуває становлення нового соціального устрою, що ґрунтується на телекомунікаціях. «Коли знання у своїй систематичній формі втягується в практичну переробку ресурсів (у вигляді винаходу чи організаційного удосконалення), можна сказати, що саме знання, а не праця виступає джерелом вартості» [1, 3]. Загалом можна стверджувати, що кінець ХХ – початок ХХІ століття змінив основні уявлення про працю, а на зміну індустріальному приходить “постіндустріальний”, гуманітарний тип економічного розвитку.

Метою статті є дослідження інтелектуалізації праці як чинника розбудови економіки на сучасному етапі розвитку суспільства.

Основні результати дослідження. Постіндустріальній стадії розвитку властиве домінування виробництва послуг, пов'язаних з освітою, науковими дослідженнями, охороною здоров'я, тобто соціально-гуманітарною сферою. Для постіндустріального суспільства характерна нова еліта, заснована на кваліфікації, одержаної індивідами завдяки освіті, а не на володінні власністю, наслідуваної чи здобутої за рахунок підприємницьких здібностей, і не на політичній позиції, яка досягається завдяки підтримки партій та груп. Зростає клас людей, які володіють знаннями [8, 1]. За даними ЮНЕСКО, у 20 країнах, де працює 95% всіх учених, дохід на душу населення щорічно зростає на 200 дол. США; в інших, де працює тільки 5%, зростання відбувається лише на 10 дол. США на рік [2, 3].

При цьому слід зауважити, що науковий прогрес відповідне прискорює моральне старіння професійних знань. Статистичні дослідження свідчать, що щорічно оновлюється 5% теоретичних і 20% професійних знань, а згідно з прийнятою в США одиницею виміру старіння знань спеціаліста (зниження компетентності на 50%) в результаті появи нової інформації, виявлено, що в багатьох професіях цей поріг настає менш ніж через 5 років, тобто раніше, ніж закінчиться період навчання у ВНЗ [2, 2]. Що стосується ситуації в Україні, то запровадження новітніх технологій, переважно відбувається у великих промислових центрах, у той час як інші регіони залишаються осторонь від активних суспільно-політичних та економічних трансформацій.

Згідно з рейтингом порталу rabota.ua, ТОП-5 вакансій з найвищою заробітною платнею за травень 2014 р. у різних сегментах ринку праці традиційно очолює вакансія зі сфери інформаційних технологій. Це вакансія – «старший розробник програмного забезпечення на платформі iOS» (Senior iOS Developer) від німецької компанії Buero Lersch з місячною оплатою \$ 4 230. Також у рейтингу фігурує вакансія «директор з маркетингу від агентства Morzhova&Partners» із зарплатою \$ 2 540. Далі йде вакансія «керівник напряму онлайн-консультавання» для проекту медичної тематики компанії RIO.UA з оплатою \$ 2 307. На останньому місці рейтингу - торговельно-виробнича компанія, яка шукає «керівника напряму (закупівля лабораторного устаткування)» з оплатою \$ 1 925. При цьому для роботодавця важливий не тільки успішний досвід кандидатів, але й високі переговорні навички, досвід розробки стратегії розвитку і просування продукції, а також володіння англійською мовою на високому рівні [7, 1].

У підсумку травневого рейтингу ТОП-5 високооплачуваних вакансій підкреслюється тенденція, яка характерна для багатьох високооплачуваних вакансій, - керівна робота у підрозділах, що займаються продажами, - розробка стратегії та активне просування продукції роботодавців [7, 3]. Щодо професійних сфер, характерно, що сезонний підйом показали

сфера освіти і науки та культури, до нового бізнес-сезону активізувався підбір топ-менеджерів і фахівців у галузі телекомунікацій [3, 2].

Таблиця 1. Професійні сфери, де кількість вакансій у серпні 2014 року зростає найбільше в порівнянні з липнем 2014 року

№	Професійна сфера	Відношення кількості вакансій у серпні 2014 р. до липня 2014 р.
1	Наука / Освіта / Переклад	121%
2	Культура / Шоу-бізнес / Розваги	116%
3	Топ-менеджмент / Директори	108%
4	Некомерційні організації / НДО	107%
5	Телекомунікації / Зв'язок	104%

Джерело: [3, 2]

Водночас серед головних причин зниження творчої активності українських працівників дослідники вважають відсутність необхідних матеріальних стимулів і гарантій соціального захисту, досконалої системи оцінки результатів професійної діяльності та заохочень до творчості: за даними спеціальних досліджень, заробітна плата працівників розумової праці у середньому перевищує заробіток робітників: у Німеччині – на 20%, Італії і Данії – на 22%, Люксембурзі – на 44%, Франції і Бельгії – на 61% [2, 3]. «В Україні ж мотиваційний потенціал оплати інтелектуальної праці використовується недостатньо і поряд із «втечею назовні» спостерігається і внутрішня, тобто перехід найбільш здібних молодих фахівців зі сфери досліджень до сфери бізнесу [2, 4].

Разом з тим треба зауважити, що нинішні українські суспільно-політичні реалії вносять свої корективи також у ситуацію на ринку праці. Так, згідно з аналітикою Міжнародного кадрового порталу HeadHunter Україна, 45% представників інтелектуальної сфери зайнятості вважають професію програміста найбільш перспективною в умовах кризи і нестабільності в країні [5, 1]. На другому місці — лікарі, а на третьому — військовослужбовці. Зауважується, що події останнього року призвели до змін у сприйнятті населенням багатьох професій: ті з них, які рік тому здавалися офісним працівниками такими, що взагалі не мають майбутнього, сьогодні займають лідируючі позиції в рейтингу найбільш перспективних, і навпаки, найбільш престижні та, здавалось би, перспективні професії відходять на другий план [5, 2]. Так, найперспективнішими професіями у 2013 році були: програміст, підприємець і юрист. На сьогоднішній день лідерство змогли втримати тільки ІТ-фахівці. На другій сходинці рейтингу опинилися лікарі, на яких зараз великий попит у суспільстві у зв'язку з військовими діями на Сході країни - майже третина опитаних (28%) вважають, що сьогодні медики дуже затребувані. Третє місце посіли військовослужбовці та прикордонники (23%), причому характерно, що рік тому військовослужбовці та співробітники правоохоронних органів займали лідируючі позиції (п'яте місце рейтингу) в ТОП найбільш неперспективних професій. Виглядає, що захист Батьківщини, охорона правопорядку та забезпечення охорони життя і здоров'я українців на сьогодні є найбільш пріоритетними напрямками [5, 2].

Отже, у результатах дослідження можна констатувати, що:

- загальна тенденція до інтелектуалізація ринку праці також великою мірою властива українському суспільству і виступає важливою умовою економічного розвитку,

- ТОП-вакансії з найвищою заробітною платнею на українському ринку традиційно очолюють вакансії зі сфери інформаційних технологій,

- щодо професійних сфер, сезонний підйом демонструють сфери освіти і науки та культури, до нового бізнес-сезону активізувався підбір топ-менеджерів і фахівців у галузі телекомунікацій,

- нинішні українські суспільно-політичні реалії вносять свої корективи також у ситуацію на ринку праці. Згідно з аналітикою Міжнародного кадрового порталу HeadHunter Україна, 45% представників інтелектуальної сфери зайнятості вважають професію програміста найбільш перспективною в умовах кризи і нестабільності в країні. На другому місці — лікарі, а на третьому — військовослужбовці.

Таким чином на основі проведеного аналізу можна зробити **висновок**, що найбільш високооплачуваними в українському суспільстві на нинішньому етапі є професії інтелектуальної та наукової сфери. А отже, ці сфери є перспективними галузями для подальшого інвестування. Варто пам'ятати, що освіті приділяється особлива увага в будь-якому сучасному суспільстві і вкладання коштів в утворення робочої сили є набагато ефективнішим за вкладення в інші чинники виробництва. Разом з тим, варто мати на увазі, що кожне робоче місце в інноваційній сфері забезпечує додатково ще 9–10 робочих місць у суміжних галузях, отже держава, реалізуючи пріоритетні програми розвитку наукомістких галузей, значною мірою генерує створення високоінтелектуальних і високотехнологічних робочих місць [2, 4].

З цим пов'язані подальші перспективи дослідження, які стосуються зрослої інтелектуалізації праці з урахуванням нинішнього попиту на професії лікаря та військовослужбовця в українському суспільстві, а також всебічної модернізації вищої освіти та більших інвестицій у галузь освіти та досліджень задля подальшої ефективної розбудови української економіки.

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [пер. с англ.]. – М.: Academia, 2004. – 788 с.

2. Гук Н. А. Посилення інтелектуалізації праці та тенденції її структурних зрушень в Україні [Електронний ресурс] / Н. А. Гук. – Режим доступу: <http://bit.ly/1wb7xva>

3. Динамика рынка труда в августе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/1wb7L5L>

4. Кривошей В. Інтелектуалізація праці як чинник стійкого економічного зростання [Електронний ресурс] / В. Кривошей. – Режим доступу: <http://bit.ly/1zfrtSg>.

5. Названі найбільш перспективні професії в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/1pl53FF>

6. Прошак В. В. Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / В. В. Прошак. - Львів, 2002. – 20, [1] с.

7. ТОП-5 самых высокооплачиваемых вакансий мая 2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/109hNcJ>

8. Чамара І.М. Інтелектуалізація праці як найважливіша умова економічного розвитку / І.М. Чамара // *Економіка та підприємництво: зб. наук. праць мол. уч. та аспір.* – К.: КНЕУ. – 2005. – Вип. 14. – С. 34-40.

9. Toffler A. *The Third Wave* / A. Toffler. – N.Y., 1980. – 150 p.

ЦЕ ЦІКАВО

Однією з важливих особливостей функціонування економіки є зростання ролі новітніх технологій та інтелекту як ключових факторів виробництва, конкурентоздатності окремих підприємств та країни в цілому.

В монографії д.е.н., професора С.О. Гуткевич, д.пол. н., професора І.Г. Оніщенко, к. пед. н., доцента С.І.Дичковського «*Науково-освітній простір як ключовий фактор розвитку країн в добу економіки знань*», що вийшла друком у НТУУ «КПІ», розглядається вплив глобалізації на формування науково-освітнього простору. Значну увагу приділено ключовим тенденціям розвитку освіти та аналізу провідних моделей освітніх стандартів з урахуванням потреб та особливостей функціонування економіки знань. У монографії досліджено ключові особливості функціонування провідних європейських, американської, японської та китайської систем

освіти. Запропоновані концептуальні засади вдосконалення української освітньої системи.

Монографія буде цікава всім, хто займається питаннями науково-освітньої системи.

ЦЕ ЦІКАВО**ВПЛИВ РИНКУ ПРАЦІ НА РОЗВИТОК ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ**

23 жовтня 2014 року на кафедрі міжнародної економіки факультету економіки і менеджменту було проведено круглий стіл на тему «Вплив ринку праці на розвиток галузей економіки». Тема круглого столу в сучасних умовах міграції населення є дуже актуальною. Високі темпи економічного зростання неможливі без розвитку гнучкого ринку праці та створення ефективних робочих місць, що потребує вдосконалення трудового законодавства, підвищення якості зайнятості та вдосконалення політики по сприянню зайнятості населення. Організаційний комітет круглого столу очолила завідувач кафедри міжнародної економіки, доктор економічних наук, професор *Гуткевич С.О.*

З вітальним словом виступили - від Міністерства освіти і науки України доктор економічних наук, професор *Сафонов Ю.М.* та заступник директора з наукової роботи ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України доктор економічних наук, професор *Пугачов М.І.* В роботі круглого столу прийняли участь доц. *Косарева Т.В.*, доц. *Серкутан Т.В.*, а також викладачі, аспіранти та студенти кафедри міжнародної економіки *Національного університету харчових технологій*, *НТУУ «Київський політехнічний інститут»*, *Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького*, *Національної академії управління та Міжнародного університету фінансів*. Активну участь в роботі круглого столу взяли члени *студентського наукового товариства «Інтелект» кафедри міжнародної економіки*. У виступах було розкрито проблеми формування ефективного ринку праці, вплив науково-технічного прогресу на його розвиток, питання правового забезпечення ринку праці та самозайнятості населення. Представлені доповіді викликали інтерес та жваву дискусію.

Кращі доповіді було відзначено грамотами. Тези доповідей засідання опубліковано в збірці матеріалів круглого столу в двох частинах за редакцією проф. *Гуткевич С.О.*

*Аспірант кафедри міжнародної економіки
Занозовська О.Г.*

ЕЛЕКТРОННІ АДРЕСИ НАШИХ АВТОРІВ

Бугріменко Роман Михайлович	<i>bugrimenkorm@rambler.ru</i>
Буковинська Марія Петрівна	<i>m_bukovinska@mail.ru</i>
Гуткевич Світлана Олександрівна	<i>gutkevych@ukr.net</i>
Завізна Наталія Станіславівна	<i>nalata@ukr.net</i>
Ковальчук Трохим Тихонович	<i>trokhym44@mail.ru</i>
Корж Олена Володимирівна	<i>elenakorzh09@gmail.com</i>
Лук'янов Володимир Сергійович	<i>trokhym44@mail.ru</i>
Матвєєв Володимир Володимирович	<i>v.v.matvieiv@gmail.com</i>
Медведєв Микола Георгійович	<i>matemat@nuft.edu.ua</i>
Мулява Оксана Мирославівна	<i>oksana.m@bigmir.net</i>
Пугач Ірина Дмитрівна	<i>irinapekh@mail.ru</i>
Пугачов Микола Іванович	<i>nick_p@iae.kiev.ua</i>
Саблук Петро Трохимович	<i>pd@iae.kiev.ua</i>
Тараненко Ганна Геннадіївна	<i>taranenkoann@yahoo.com</i>

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ «ІНТЕЛЕКТ XXI»

Вимоги до структури та оформлення матеріалу статей

- українською, російською та англійською мовами подаються: прізвище, ім'я, по-батькові автора (авторів), назва статті, анотація (500-700 знаків українською та російською, 900-1000 знаків – англійською), ключові слова (6-8 позицій);

- стаття має включати наступні структурні підрозділи відповідно до постанови президії ВАК України від 15.01.2003р. № 7-05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України”:

- **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких розглядається дана проблема і на які спирається автор;

- формулювання мети статті;

- **основні результати дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- **висновки**, у тому числі з науковою новизною, й **перспективи подальших досліджень** у даному напрямку;

- стаття має бути структурованою – УДК, розділи з назвами повинні бути виділені;
- посилання на джерела статистичних даних та публікації дослідників обов'язкові;
- посилання на підручники, навчальні посібники, періодичні видання, газети і ненаукові журнали – небажані;

- посилання на власні публікації не допускаються (допускаються тільки у випадку крайньої необхідності);

- формули подавати у редакторі формул, із загальноприйнятим використанням символів, з нумерацією у круглих дужках;

- роботи авторів, на прізвища яких є посилання в тексті[__, с. __], мають бути в списку літератури;

- джерела повинні бути оформлені за формою 23 ДАК України «Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дисертації, і списку опублікованих робіт, який наводять в авторефераті», а їх кількість повинна бути в межах 8-10 джерел за абеткою;

- в кінці статті автор (автори) вказує, що надіслана стаття не друкувалась і не подана до будь-яких інших видань та ставить свій підпис (підписи);

- обсяг статті – від 6 сторінок (шрифт TimesNewRoman, розмір 14; міжрядковий інтервал – 1,5; поля з усіх боків – 20 мм.);

- матеріали мають бути надані в печатному та електронному вигляді;

- рецензії 2-х докторів наук за даним напрямом (для авторів без наукового ступеня).

Вимоги до структури та **оформлення авторських даних** (українською мовою):

- прізвище, ім'я, по-батькові автора (авторів),

- вчене звання, вчений ступінь, посада і місце роботи,
- поштова та електронна адреси,
- контактний телефон.

Без електронної адреси автора(-ів) статті прийматись не будуть.

Редакційна колегія залишає за собою право на редагування та прийняття рішення щодо видання статті.

Журнал публікує статті українською, російською, англійською мовами та видається 6 разів на рік.

E-mail:intelekt21@mail.ru